

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- СУСПІЛЬНА ДУМКА

✓ *Еволюція українського правосуддя:
судовий прецедент – реальність,
конституційність, надії та майбутнє*

- ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

✓ *Взаємодія судів та медіа*

✓ *Рішучий крок до справедливості –
ратифікація Україною Римського статуту
Міжнародного кримінального суду*

№ 6 червень 2025

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 6 (133) 2025

(01 червня -30 червня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
Н. Кушакова-Костицька, пров. наук. співроб. Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

З історії українських конституцій: Конституції Пилипа Орлика – 315	4
---	---

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	6
---	----------

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ.....	12
--	-----------

СУСПІЛЬНА ДУМКА

І. Перепечко, Бабель: Зеленський призначив
суддю Конституційного суду за своєю квотою
і тим самим розблокував роботу КС.

Чому це важливо

Н. Мамченко, Судово-юридична газета:
Чи тотожна відставка уряду припиненню
його повноважень – що говорить Конституція
і закон про Кабмін

В. Дон, Lexinform: Еволюція українського
правосуддя: судовий прецедент – реальність,
конституційність, надії та майбутнє.

Частина 5

В. Дон, lexinform: Еволюція українського
правосуддя: судовий прецедент – реальність,
конституційність, надії та майбутнє.

Частина 6 (Продовження).....

В. Дон, lexinform: Еволюція українського
правосуддя: судовий прецедент – реальність,
конституційність, надії та майбутнє.

Частина 7 (Продовження).....

Р. Романюк, А. Страшук, Українська
правда: «Нові» і «старі» українці.
Для чого потрібен закон про множинне
громадянство

Л. Крохмалюк, Закон і Бізнес: Хто зможе його
отримати і в яких випадках є ризик втратити
український паспорт

Н. Дудко, Газета Ратуша: Множинне
громадянство: можна все на світі вибирати,
сину?.....

А. Стешенко, Лівий берег: Множинне
громадянство. За що проголосував
парламент?

І. Корженкова, Чесно: Закон про множинне
громадянство – виборча обгортка для
діаспори.....

С. Сидоренко, Європейська правда:
Паспорти в законі. Чому «множинне
громадянство» не порушує Конституцію
та що має змінитися.....

В. Виговська, Вокс Україна: Індекс реформ
261: спеціалізовані адмінсуди та базова
соціальна допомога малозабезпеченим

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	54
--	-----------

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Барсук М.
Взаємодія судів та медіа.....

Шуляк О.
До переліку держав, з якими можливе
множинне громадянство не потраплять
недружні до України країни
(Інтерв'ю)

Лубінець Д.
Рішучий крок до справедливості –
ратифікація Україною Римського статуту
Міжнародного кримінального суду

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	64
---	-----------

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Туреччина

Щиро вітаємо усіх українців з національним святом – Днем Конституції!

Гарант соборності нашої країни, головний оберіг державності й демократії, все це про Конституцію України. Її прийняття назавжди закарбувало бажання українців жити у власній незалежній державі. Україна розпочинається з кожного з нас і нам під силу збудувати суспільство, в якому будуть створені умови для всебічного розвитку кожної людини, де пануватиме гуманізм, демократія, право, закон і справедливість – все те, що декларує і гарантує нам Основний Закон нашої країни.

Сьогодні Конституція України є символом національної єдності, який живе та діє разом із народом, що бореться за свою свободу та гідність. Нехай же в день національного свята в кожного з нас міцніє почуття гордості за свою країну, за її Конституцію, яка гарантує втілення мрій і сподівань на краще й щасливе життя у власній державі.

Бажаємо Вам достатку, благополуччя і найшвидшої перемоги!

3 історії українських конституцій: Конституції Пилипа Орлика – 315

Цього року ми відзначаємо 315-ту річницю створення одного з найвизначніших документів української правової думки – Конституції Пилипа Орлика. Вона вважається першою писаною конституцією в Європі та однією з перших у світі. Цей документ передбачав розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову, а також закладав основи демократичного устрою української держави.

До Дня Конституції України відділом соціокультурної діяльності підготовлено тематичну книжкову та електронну виставки «3 історії українських конституцій: Конституції Пилипа Орлика – 315».

Виставки мають на меті познайомити користувачів з історією українського конституціоналізму, починаючи від Конституції Орлика і до сучасної Конституції незалежної України прийнятої в 1996 році.

Книжкова та електронна виставки містять історичні джерела, дослідження, факсиміле, періодичні видання та книги, що ілюструють

тяглість ідей державності, права та свободи в українській історії. З більш повною книжковою виставкою можна ознайомитись в приміщенні головного корпусу бібліотеки.

<http://www.nbuv.gov.ua/node/6840>

Шлях гетьмана: у Києві відкрили виставку до 315-річчя Конституції Пилипа Орлика

Історичний проєкт розкриває дипломатичну місію українського гетьмана в екзилі як державника європейського масштабу на початку XVIII століття.

В Музеї книги і друкарства України, на території Національного заповідника «Києво-Печерська лавра», урочисто відкрилася виставка «Пилип Орлик. Шлях гетьмана». Вона присвячена 315-й річниці ухвалення Конституції Пилипа Орлика – першого українського основного закону, що передував багатьом європейським конституційним моделям – а також Дню Конституції України.

Відкриття виставки об'єднала наукову спільноту, музейників та державних діячів і громадськість.

Це перший виставковий проєкт, що комплексно висвітлює європейську політичну місію Орлика, зокрема його зусилля зі створення антиросійської коаліції початку XVIII століття на підтримку незалежності козацької держави. Експозиція налічує понад три десятки унікальних артефактів: стародруки, історичні мапи, гравюри, зброю, кахлі з гербами Орликів та Мазепи, а також твори живопису з фондів Національного заповідника «Гетьманська столиця» та самого музею.

Виставка складається з двох тематичних частин. Перша – «Становлення. Батурин» – присвячена періоду, коли Пилип Орлик служив урядником при гетьмані Іванові Мазепі. Вона розповідає про життя родини Орликів у гетьманській столиці та презентує результати археологічних досліджень їхньої садиби, проведених у 2018–2020 роках. Ці матеріали вперше дають змогу реконструювати побут, соціальний статус і просторову організацію життя майбутнього гетьмана.

Особливу емоційну глибину експозиції надає картина «Батуринські яблука» художника Миколи Данченка – символічне полотно, що передає трагедію знищення Батурина московськими військами у 1708 році. Через образи зруйнованого саду й опалого плоду автор говорить про втрату, біль і незламність.

У другій частині виставки акцент зроблено на політичну діяльність Пилипа Орлика у вигнанні та його документальну спадщину, яка стала основою для формування української державницької думки в європейському контексті XVIII століття.

Окремий розділ присвячено постаті його сина – Григора Орлика, який продовжив справу батька вже у Франції. Як офіцер армії Людовика XV, дипломат і радник при дворі, Григор Орлик став одним із перших українців, що обіймали високі посади в європейських урядових структурах. Його діяльність – яскравий приклад того, як ідеї незалежності України продовжували жити в еміграції, передаючись із покоління в покоління.

За словами кураторів, Пилип Орлик – це не лише автор першої української Конституції, а й символ стратегічної дипломатії, політичної гідності та державницького мислення в умовах втрати суверенітету. Після поразки Івана Мазепи в Полтавській битві він став ідейним продовжувачем боротьби за українську незалежність – не на полі бою, а у сфері міжнародної дипломатії. Через листування з європейськими монархами й дипломатичні місії Орлик намагався утвердити Україну як суб'єкт європейської політики.

Особливе місце в експозиції займають копії рідкісних документів із Центрального державного історичного архіву України, Інституту рукопису НБУ імені В.І. Вернадського, а також архівів Швеції, Польщі та Франції.

Чимало з них вперше представлені публіці – серед них документи, виявлені у 2024 році під час архівної експедиції до Стокгольма, проведеної дослідниками Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» за підтримки Міністерства закордонних справ України. Ідентифіковано, перекладено та систематизовано понад 600 сторінок матеріалів, які розширюють уявлення про міжнародну діяльність Орлика.

На відкритті були присутні почесні гості – зокрема директор ЦДІА України, м. Київ, Ярослав Файзулін, Президент України (2005–2010) Віктор Ющенко, представники МЗС, наукової, музейної та експертної спільноти.

Кульмінацією події став прем'єрний показ історичного фільму «INCOGNITO – таємна мережа для порятунку України і захисту Європи», створеного на основі архівних досліджень у межах проєкту «Резиденція Орлика». Стрічка поєднує наукову реконструкцію з новітніми технологіями: фільм зрежисовано з використанням штучного інтелекту українською креативною студією Not Habsburgs.

Виставка «Пилип Орлик. Шлях гетьмана»

Коли: до 1 грудня, щодня 10:00–17:00, вихідні дні – понеділок і вівторок

Де: Музей книги й друкарства України, вул. Лаврська, 9

Квитки у касі музею (*Вечірній Київ* (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/114258/>). – 2025. – 28.06).

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Президент В. Зеленський призначив суддею Конституційного суду колишнього координатора проєктів ОБСЄ в Україні О. Водяннікова.

Про це йдеться у в указі глави держави №438/2025, який опубліковано на сайті Офісу президента (*Суспільне Новини* (<https://suspilne.media/1053571-zelenskij-priznacic-vodannikova-suddeu-konstitucijnogo-sudu-ukraini/>). – 2025. – 27.06).

Верховна Рада України прийняла в другому читанні та в цілому як закон проєкт Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України (реєстр. № 11469).

Ключові аспекти прийнятого закону, яким фактично запроваджується інститут множинного громадянства (підданства):

Вводиться поняття «множинне громадянство (підданство)», під яким розуміється одночасна належність особи до громадянства (підданства) двох або більше держав.

Множинне громадянство визнається, зокрема, у випадку набуття громадянином України громадянства (підданства) держав, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, а також у випадку набуття громадянства України іноземцями, які є громадянами (підданими) зазначених держав. При визначенні таких держав Уряд має враховувати членство держави в Європейському Союзі, застосування державою обмежувальних заходів (санкцій) у зв'язку із збройною агресією проти України.

Для набуття громадянства України громадяни країн з відповідного переліку мають дотриматися всіх загальних умов, необхідних для набуття громадянства, включно зі складанням відповідних іспитів (без жодних відстрочок).

У законі міститься норма, згідно з якою для іноземців та осіб без громадянства, які в установленому законодавством України порядку проходять військову службу за контрактом, строк безперервного проживання

на території України (як умова прийняття до громадянства) становить один рік проходження ними військової служби в період дії воєнного стану. Тобто, для таких осіб зменшується строк безперервного проживання в Україні, який є необхідним для набуття громадянства.

Законом передбачається, що родичі військовослужбовців, які захищають суверенітет та територіальну цілісність України (в тому числі тих, які загинули при виконанні службових обов'язків), матимуть право на набуття громадянства України у спрощеному порядку.

Також для осіб, які отримали статус закордонного українця відповідно до Закону України «Про закордонних українців», строк безперервного проживання на території України має становити один останній рік з дня отримання дозволу на імміграцію відповідно до пункту 5 частини третьої статті 4 Закону України «Про імміграцію», за умови наявності статусу закордонного українця не менше одного року (*Офіційний вебпортал парламенту України* (<https://www.rada.gov.ua/news/razom/263150.html>). – 2025. – 18.06).

У Верховній Раді зареєстрували законопроект №13382 щодо повернення міжнародних експертів у конкурсну комісію з відбору членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Згідно з даними на сайті ВРУ, проєкт закону внесли до парламенту 18 червня.

Ініціаторами документа виступили народні депутати з фракцій «Слуга народу» та «Голос». Текст документа на сайті Ради поки відсутній (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/POLITICS/u-radi-zjavivsja-zakonoprojekt-pro-povernennja-mizhnarodnikh-ekspertiv-dokonkursnoji-komisiji-z-vidboru-chleniv-vkks.html>). – 2025. – 19.06).

У парламенті зареєстровано законопроект 13316 про внесення змін до Закону «Про судоустрій та статус суддів» щодо уточнення кваліфікації діянь суддів в частині безпідставного затягування чи невжиття заходів розгляду судових справ.

Так, пропонується внести зміни до статті 106 закону судоустрій, що регулює підстави для дисциплінарної відповідальності судді, якими визначити, що під час кваліфікації діянь, як безпідставного затягування чи невжиття заходів щодо розгляду справи, критеріями оцінки належної поведінки судді щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом є:

- своєчасність призначення справи до розгляду;
- величина інтервалів між судовими засіданнями;
- обґрунтованість відкладення розгляду справи чи оголошення перерв у судовому засіданні;
- повнота підготовки справ до розгляду;
- повнота вжитих суддею заходів щодо усунення обставин, які унеможливають розгляд справи чи спричиняють його затягування;
- належність та дієвість контролю з боку судді за виконанням службових обов'язків працівниками суду, у тому числі щодо формування та надіслання судових повісток/ кореспонденції, за своєчасністю виконання запитів суду іншими органами тощо.

Ініціатор законопроекту, народний депутат Олександр Юрченко зазначає, що відповідно до правової позиції Верховного Суду від 12 грудня 2024 року по справі 990SCGC/20/24 обов'язковою умовою для встановлення у діях судді безпідставного затягування або невжиття заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, є встановлення обставин, які свідчать, що таке мало місце у зв'язку з безпідставним невчиненням суддею дій, спрямованих на забезпечення розгляду справи протягом строку, встановленого законом, або умисним вчиненням дій, що мали наслідком затягування строків розгляду справи.

ЄСПЛ неодноразово висловлював позицію, згідно з якою відкладення розгляду справи має бути з об'єктивних причин. Так, у рішенні у справі «Цихановський проти України» (Tsykhanovsky v. Ukraine) ЄСПЛ зазначив, що саме національні суди мають створювати умови

для того, щоб судове провадження було швидким та ефективним. Зокрема, національні суди мають вирішувати, чи відкласти судові засідання за клопотанням сторін, а також чи вживати якісь дії щодо сторін, чия поведінка спричинила невинуваті затримки у провадженні.

За словами Юрченка, Верховний Суд зазначає, що строки розгляду справи не можуть вважатися розумними, якщо їх порушено через призначення судових засідань із великими інтервалами тощо, оскільки наведене свідчить про неналежний рівень організації судочинства. Відкладаючи судові засідання, суддя має забезпечити необхідний баланс між дотриманням прав сторони і розглядом справи протягом встановленого законом строку або хоча б у розумні строки. У свою чергу, критеріями оцінки належності поведінки судді у цьому аспекті можуть слугувати запропоновані у законопроекті критерії.

Таким чином, ініціатор законопроекту вказує, що, спираючись на правову позицію Верховного Суду, необхідно уточнити положення законодавства щодо кваліфікації діянь суддів в частині безпідставного затягування чи невжиття заходів розгляду судових справ (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/332017-v-verkhovnoy-rade-predlozhili-opredelit-kriterii-dlya-kvalifikatsii-deystviy-sudey-kak-neobosnovannoy-volokity>). – 2025. – 1.06*).

Верховна Рада 3 червня підтримала в першому читанні законопроект № 13165-2 про декларування суддів, який передбачає оновлення форми декларації доброчесності й удосконалення процедур перевірки. Експерти мають низку зауважень до цього документа.

Як зазначають у пресслужбі Верховної Ради, законопроект передбачає оновлення форми декларації доброчесності та родинних зв'язків, а також удосконалення процедур перевірки відповідно до рекомендацій Європейської комісії. Судді повинні будуть підтвердити в декларації:

- законність джерел походження майна;
- відповідність рівня життя свого та сім'ї наявному майну і доходам;

-відсутність підстав для дисциплінарної відповідальності;

-сумлінне виконання обов'язків судді та дотримання Кодексу суддівської етики (*Zmina* (<https://zmina.info/news/rada-pidtrymala-za-osnovu-zakonoprojekt-pro-deklaruvannya-suddiv-eksperty-mayut-zauvazhennya/>). – 2025. – 4.06).

18 червня 2025 року Комітет з питань правової політики розглянув до другого читання законопроект №13302 “Про утворення Спеціалізованого окружного адміністративного суду, Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду”, поданий Президентом України як невідкладний.

Нагадаємо, що раніше ми писали про те, що передбачено нормами вищезазначеного законопроекту.

В Комітеті повідомили, що до другого читання від суб'єктів законодавчої ініціативи надійшла 81 поправка і пропозиція щодо вдосконалення окремих положень законопроекту, за результатом розгляду яких запропоновано усі поправки і пропозиції відхилити.

Окрім того, в профільному комітеті також відзначили, що відповідно до положень законопроекту, конкурс на зайняття посад суддів Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду оголошується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України протягом одного місяця з дня набрання чинності законом України щодо утворення Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду. З метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності кандидата на посаду судді Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду критеріям доброчесності та професійної компетентності для цілей кваліфікаційного оцінювання утворюється і діє Експертна рада.

На підставі викладеного вище, Комітет з питань правової політики вирішив рекомендувати Верховній Раді України

законопроект № 13302, поданий Президентом України як невідкладний, прийняти в другому читанні та в цілому у редакції, запропонованій Президентом України (*ligazakon* (https://jurliga.ligazakon.net/news/237126_komtetrekomendu-vr-ukhvaliti-v-tslomu-zakonoprokt-pro-stvorenniya-spetsadmnsudv)). – 2025. – 20.06).

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин та суддя Суду Сергій Різник 5 червня цього року взяли участь у XIII Міжнародному судово-правовому форумі. Олександр Петришин поінформував учасників форуму про діяльність Конституційного Суду України в умовах повномасштабної війни, повідомив про пріоритети діяльності та інші організаційні аспекти роботи Суду.

Суддя Суду Сергій Різник як один зі спікерів сесії «Права людини: акценти воєнного часу» розповів про внесок Суду в захист прав людини під час війни.

Суддя наголосив на тому, що ще 1 березня 2022 року Конституційний Суд звернувся до Українського народу із заявою, в якій зазначив:

„В умовах воєнної агресії з боку Російської Федерації проти нашої держави та запровадженого воєнного стану Конституційний Суд України продовжує виконувати свої конституційні функції.

Судді Конституційного Суду України вірні присязі служіння Українському народові та готові забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, утверджуючи права та свободи людини“.

Суддя звернув увагу учасників форуму на те, що вже 6 квітня 2022 року Конституційний Суд ухвалив перше Рішення [№ 1-р(П)/2022] з початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, яке стосувалося посиленого соціального захисту військовослужбовців, і в якому Суд акцентував на тому, що військовослужбовці, інші громадяни, які залучені до виконання обов'язків оборони держави, виконують обов'язок щодо захисту Вітчизни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях не заради отримання спеціальних статусів, зокрема привілеїв,

пільг чи компенсацій, проте припис частини п'ятої статті 17 Конституції України покладає на державу конституційний обов'язок щодо створення системи посиленої соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Сергій Різник зазначив, що значущість цього Рішення полягає також у тому, що в ньому Суд вперше констатував, що підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом і однією з найбільш захищених конституційних цінностей України, в умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії росії проти України, а відтак усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави.

Сергій Різник поінформував учасників заходу про інші рішення Суду, ухвалені під час повномасштабного вторгнення росії на територію України, які стосувалися захисту прав людини, зокрема у сферах сімейного, податкового, житлового права, соціального захисту. Суддя відзначив, що зростає кількість конституційних скарг щодо захисту прав осіб щодо яких здійснюється кримінальне провадження в особливому режимі, обумовленому воєнним станом.

Сергій Різник підкреслив, що спільне завдання українців не тільки перемогти ворога і притягнути винних в агресії до відповідальності, але й зберегти при цьому демократичний лад України, повагу до людської гідності і прав людини на нашій території. Конституційний Суд свідомий цього важливого завдання і надалі продовжуватиме його виконання на основі принципів верховенства права та Конституції України (*Офіційний вебсайт Конституційний Суд України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-vzyaly-uchast-u-roboti-xiii-mizhnarodnogo-sudovo>). – 2025. – 6.06*).

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин 25 червня 2025 року взяв участь

у Форумі високого рівня, організованому Інститутом європейського права з питань демократії та суддівської незалежності (European Law Institute, ELI), присвяченому питанням демократії, верховенства права та незалежності судової влади.

Форум зібрав провідних експертів, представників конституційних і верховних судів, а також ключових європейських інституцій, діяльність яких спрямована на зміцнення демократії, утвердження верховенства права та гарантування незалежності судової влади.

У центрі уваги учасників заходу було обговорення Хартії ELI про основоположні конституційні принципи європейської демократії та Європейських стандартів незалежності судової влади ELI–Mount Scopus. Ці документи містять ґрунтовний аналіз ключових конституційних тенденцій у державах-членах Європейського Союзу, а також комплекс рекомендацій щодо гарантування незалежності судової влади відповідно до міжнародних стандартів.

Захід відкрив Директор Інституту європейського права, професор Університету Фрібура (Швейцарія), доктор Паскаль Пішонназ. Головував на Форумі другий заступник директора Інституту, Голова палати з розгляду цивільних справ Апеляційного суду Англії та Уельсу, керівник відділу цивільного правосуддя Великої Британії сер Джеффри Вос.

До учасників Форуму у форматі відеозвернення звернувся Комісар ЄС з питань демократії, правосуддя, верховенства права та захисту прав споживачів Майкл Макґрат. З ключовою доповіддю виступив Ніколаас Бел, заступник керівника відділу з питань верховенства права Європейської комісії.

У межах дискусії своїм баченням і практичними напрацюваннями поділилися провідні європейські науковці та експерти, серед яких: професорка Кембриджського університету, докторка Софі Тюренн, професорка Європейського університетського інституту у Флоренції, докторка Еліз Мьюїр, професор, засновник та директор Люксембурзького центру європейського права Такіс Трідімас, а також фахівці з

конституціоналізму та судової незалежності з різних країн Європи (*Офіційний вебсайт Конституційний Суд України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/vykonuvach-obovyazkiv-golovy-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-oleksandr-petryshyn-vzyav-uchast-u>)). – 2025. – 26.06).

Представники Асоціації суддів Конституційного Суду України провели загальні збори, під час яких обговорили результати діяльності Асоціації та кадрові питання.

Під час засідання було обрано нових Голову Асоціації – колишнього суддю КСУ Вдовіченка Сергія Леонідовича та заступника – суддю КСУ у відставці Лилака Дмитра Дмитровича.

Асоціація суддів Конституційного Суду України є громадською суддівською організацією, утвореною відповідно до Конституції України, Закону України „Про громадські об’єднання“, інших нормативно-правових актів, що стосуються утворення і діяльності громадських організацій.

Метою діяльності асоціації є участь у громадському і суспільному житті держави, сприяння органам державної влади і місцевого самоврядування в реалізації їх повноважень у сфері правотворення та правозастосування та сприяння суддям Конституційного Суду України у відставці (на пенсії), діючим суддям Конституційного Суду України як громадянам України у здійсненні і захисті їх конституційних прав і свобод, а також прав і свобод та законних інтересів, передбачених законодавством України, іншими нормативно-правовими актами.

Асоціація діє на підставі Положення про громадську організацію „Асоціація суддів Конституційного Суду України“ в новій редакції, затвердженого загальними зборами організації 12 жовтня 2016 року та зареєстрованого в Головному територіальному управлінні юстиції у м. Києві 22 листопада 2016 року.

До складу ГО входить 24 особи із суддів Конституційного Суду України у відставці (*Офіційний вебсайт Конституційний Суд України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/vidbulysya-zagalni-zbory-asociaciyi-suddiv-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny>)). – 2025. – 2.06).

23 червня 2025 року відбулася міжнародна науково-практична конференція на тему «Конституційна демократія і права людини в умовах сучасних викликів і повоєнного відновлення», організована до Дня Конституції України Конституційним Судом України за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України у співпраці з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Судді, представники органів державної влади, наукової спільноти, провідні правники, викладачі, здобувачі вищої юридичної освіти обговорили виклики, що постають перед конституційною демократією, правовою системою та гарантіями прав людини в умовах збройної агресії, а також у процесі повоєнного відновлення держави та її європейської інтеграції.

До обговорень долучилися в.о. Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин, судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Олег Первомайський, Сергій Різник, Галина Юровська, які презентували своє бачення щодо забезпечення стійкості конституційного ладу, захисту прав людини та правової стабільності в умовах цих викликів.

Під час офіційного відкриття конференції в.о. Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин підкреслив актуальність тематики конференції, що відбулася напередодні 29-ї річниці ухвалення Конституції України.

У своєму виступі він наголосив, що державний устрій та права людини мають бути захищені навіть в умовах війни та надзвичайних викликів. Конституційний Суд України, у складних умовах воєнного стану, продовжує виконувати свою ключову функцію – гарантувати верховенство Конституції, захист прав і свобод людини та стабільність конституційного ладу.

Окрему увагу виконувач обов’язків Голови Конституційного Суду України зосередив на питаннях перегляду положень Основного Закону, підкресливши, що ці процеси мають відбуватися системно, у тісному взаємозв’язку з євроінтеграційними пріоритетами держави.

Зайого словами, міжнародний досвід свідчить про різні підходи до оновлення конституцій,

зокрема: перший підхід, поширений у низці європейських держав, передбачає внесення часткових змін, спрямованих на уточнення балансу гілок влади та посилення інституційної незалежності; другий – це комплексний підхід, де під час процесу інтеграції до Європейського Союзу було запроваджено окремий розділ Конституції, який регламентує роль і повноваження держави в європейській системі.

Олександр Петришин акцентував, що незалежно від обраної моделі, ефективно удосконалення Основного Закону має базуватися на консолідації всіх гілок влади. «Конституційна стійкість України залежить від нашої спроможності діяти злагоджено задля побудови правової демократичної держави та подальшої інтеграції України до європейської спільноти», – наголосив він.

У ході панельної дискусії «Конституційна стійкість в екстремальних умовах» суддя Конституційного Суду України Сергій Різник окреслив ключові аспекти механізму відтермінування Конституційним Судом України втрати чинності актом (його окремими приписами), визнаним неконституційним, як одного з інструментів забезпечення конституційної стійкості в умовах війни.

Сергій Різник під час доповіді звернув увагу учасників конференції на динаміку використання цього механізму в діяльності Суду протягом кінця 2016 – 2025 років.

Так, суддя повідомив, що до повномасштабного вторгнення Суд застосовував механізм відтермінування втрати чинності актом практично в кожному з його рішенні про неконституційність, у той час як в період дії режиму воєнного стану – більш ніж у половині рішень про неконституційність актів (їх окремих приписів).

Підсумовуючи, Сергій Різник наголосив, що запроваджений конституційними змінами 2016 року механізм відтермінування втрати чинності актом, визнаним неконституційним, є ефективним інструментом у діяльності Конституційного Суду України, особливо в період дії режиму воєнного стану, використовуючи який Суд може забезпечувати баланс публічних та приватних інтересів,

збалансованість Державного бюджету України, запобігати виникненню прогалин у юридичному регулюванні.

Суддя Конституційного Суду України Галина Юровська виступила з доповіддю „Діяльність Конституційного Суду України в умовах воєнного стану“, в якій зосередила увагу на важливих аспектах роботи органу конституційної юрисдикції в умовах війни.

Суддя зазначила, що в умовах воєнного стану українське суспільство демонструє виняткову стійкість, що виявляється у військовому спротиві, у відданості цінностям, які лежать в основі сучасної європейської ідентичності: демократії, свободи, прав людини та гідності.

Галина Юровська підкреслила, що у кризовій або надзвичайній ситуації, коли виникає загроза національній безпеці, вкрай важливою стає здатність парламенту, уряду та інших державних інституцій узяти на себе відповідальність і вжити потрібних заходів для її усунення.

Продовжуючи виступ, вона зацентрувала на особливостях рішень Конституційного Суду України, прийнятих під час дії воєнного стану та визначила ключові принципи, яких дотримується Суд: „будь-яке обмеження прав і свобод має ґрунтуватися на Конституції України та бути чітко прописаним у законі“, обмеження повинні бути тимчасовими. Суддя підкреслила, що кожне рішення Конституційного Суду України щодо обмеження демократичних свобод супроводжується поясненням державою причин таких обмежень, аналізом можливих ризиків для прав громадян та наслідків для держави. Вона також наголосила на важливості забезпечення справедливого балансу між національною безпекою та конституційними принципами.

У цьому контексті зазначила, що від початку 2022 року Конституційний Суд України ухвалив низку рішень, які мають важливе суспільне значення для України під час дії воєнного стану. Серед них такі рішення: у справах про посилення соціального захисту військовослужбовців; щодо повної назви релігійних організацій; щодо гарантованого рівня соціального захисту громадян, які

постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та ін.

На завершення Галина Юровська підкреслила, що у найскладніший для нашої країни час Конституційний Суд України демонструє інституційну стійкість та вірність принципу верховенства Конституції України. Ця незмінна прихильність зміцнюється завдяки підтримці з боку європейської спільноти та поглибленню співпраці між конституційними судами Європи.

У межах конференції відбулася інтерактивна дискусія «Виклики повоєнної відбудови і європейської інтеграції: конституційний вимір», у якій взяв участь суддя Конституційного Суду України Олег Первомайський. У ході дискусії суддя розповів, зокрема про конституційну відбудову в умовах війни, окремі аспекти європейської інтеграції, а також роль Конституційного Суду України у цьому процесі.

Учасники конференції долучилися до низки тематичних сесій, які були присвячені пошуку практичних рішень для зміцнення судової системи, удосконалення конституційного права та гарантування незалежності правосуддя в умовах сучасних викликів.

У межах воркшопу «Забезпечення незалежності судової влади в умовах кризи»

суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко висвітлив роль конституційної юрисдикції у захисті судової незалежності як ключової складової правової держави.

Крім того, під час конференції відбулися:

Презентація колективної монографії «Правове забезпечення повоєнного відродження України», яку представив директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України Олексій Кот.

Воркшоп «Викладання конституційного права в умовах європейської інтеграції та повоєнного відновлення», де учасники обговорили підходи до адаптації правничої освіти відповідно до сучасних європейських стандартів.

Студентська інтерактивна сесія «Конституційне кафе», яка стала відкритою платформою для діалогу молодих правників зі знайомими фахівцями у галузі конституційного права

(Офіційний вебсайт Конституційний Суд України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-vzlyaly-uchastu-klyuchovyh-dyskusiyyah-mizhnarodnoyi>). – 2025. – 25.06).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Народні депутати зареєстрували у Верховній Раді проєкт закону, яким пропонують дозволити поєднувати депутатський мандат з роботою в уряді. Ініціатива не суперечить українському законодавству та покращить комунікацію парламенту та уряду. Про це в коментарі Укрінформу розповів народний депутат, співавтор законопроєкту Віталій Безгін.

Як відомо, частина перша статті 3 чинного Закону України «Про статус народного депутата України» встановлює загальну заборону на зайняття оплачуваною діяльністю народним депутатом, водночас передбачаючи винятки для викладацької, наукової, творчої діяльності та медичної практики. Однак закон не містить жодного визначення вказаних видів діяльності,

їх ознак або правових меж реалізації, що унеможливує їх однозначне тлумачення.

Законопроєктом №13304 пропонується запровадити чіткі дефініції дозволених форм діяльності – викладацької, наукової та науково-технічної, творчої, медичної – із конкретним переліком ознак і сфер допустимого залучення.

Водночас парламентарії пропонують розширити перелік дозволених видів діяльності народного депутата, яке передбачає можливість обіймати посади Прем'єр-міністра України, першого віцепрем'єр-міністра, віцепрем'єра, міністра, першого заступника та заступника міністра (за умови, що такі посади не є посадами державної служби згідно з чинним законодавством).

«На наше переконання, імплементація відповідної ініціативи сприятиме покращенню системи, адже наразі наявна проблема відсутності комунікації між урядом і парламентом. Звісно, ми розуміємо, що є парламентський контроль, проте якщо ти потенційно міністр і член парламентського комітету, то набагато простіше відбувається комунікація та процес безпосереднього реформування певної сфери в державі», – сказав Безгін.

Він зазначив, що серед його колег є противники ініціативи, які наголошують на потенційному конфлікті інтересів, проте додав, що практика поєднання депутатського мандата з міністерськими посадами існує в 19 країнах Європи, зокрема у Польщі, Німеччині, Італії, Великій Британії та Франції.

«Також хочу підкреслити, що посади міністра та заступника міністра вже давно є

політичними, як і мандат народних депутатів, що робить старі тлумачення Конституційного Суду з посиланням на 78-ту статтю Конституції не актуальними. З 2015 року посади членів Кабміну були виключені з переліку посад державної служби. Чинна Конституція прямо не забороняє народному депутату входити до складу уряду, а сама позиція Конституційного Суду була сформована за обставин і політичного устрою, що істотно відрізняються від нинішніх умов», – пояснив політик.

Безгін зазначив, що наразі важко сказати, якою буде перспектива відповідного законопроекту, адже є і прихильники, і опоненти ініціативи (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3998361-zakonoproekt-pro-poednanna-deputatstva-z-robotou-v-uradi-ne-superecit-konstitucii-deputat.html>)). – 2025. – 30.05).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

І. Перепечко, Бабель: Зеленський призначив суддю Конституційного суду за своєю квотою і тим самим розблокував роботу КС. Чому це важливо

Володимир Зеленський призначив суддею Конституційного суду екскоординатора проєктів ОБСЄ в Україні Олександра Водянікова – президент підписав відповідний указ № 438 ввечері 27 червня.

У редакції «Бабеля» працює понад два десятки людей. Це не дуже велика редакція, але й не стартап. Ми оновлюємо сайт, ютуб, телеграм-канал та тікток. Ми свідомо відмовилися від найпростіших способів заробити (наприклад, від реклами онлайн-казино). «Бабель» існує на гранти й донати читачів. Ми хочемо менше покладатися на грантодавців і більше – на вашу підтримку. Так ми зможемо сфокусуватися на зобов'язаннях перед вами: представляти повну й об'єктивну новинну картину дня.

Ще в лютому дорадча група експертів передала президенту список кандидатів на цю посаду, але до 27 червня рішення не було. Призначенням Зеленський фактично

розблокував роботу Конституційного суду, адже від 27 січня в суді не було кворуму – мінімальної кількості суддів, яка потрібна для того, щоб суд міг ухвалювати рішення.

Для роботи КС кворум – це 12 із 18 суддів. До призначення Водянікова 27 червня було лише 11. Через це не працювали Велика палата й один із сенатів суду. Суд не міг розглядати, наприклад, звернення народних депутатів, президента чи інші конституційні подання. Через це не працювали Велика палата й один із сенатів суду.

Після призначення президента в Конституційному суді досі залишаються 6 вакантних місць: 2 має заповнити президент, 2 – Верховна Рада, 2 – з'їзд суддів. Раді ще в лютому також передали кандидатури, але депутати досі не ухвалили жодного рішення.

Під час виступу президента в Парламентській асамблеї Ради Європи його питали про

Конституційний суд, і він сказав: «Так, є проблема з КС, але ми впораємось».

Що відомо про нового суддю КС Водяннікова

Олександр Водянніков – юрист із понад 20-річним досвідом у сфері верховенства права, конституційної та судової реформи тощо. Бере участь як експерт у парламентських робочих групах під час підготовки законопроектів. Так, він брав участь у розробці нових редакцій Цивільного процесуального кодексу, Господарського процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства України. Був залучений до розробки моделі Вищого антикорупційного суду України, зокрема до розробки Концепції проекту Закону про Вищий антикорупційний суд (2017 рік).

У 2021 році Водянніков уже брав участь у конкурсному відборі на посаду судді Конституційного суду України за

квотою президента. Тоді конкурсна комісія рекомендувала його до призначення, і він увійшов до фінального списку кандидатів, отримавши найвищий рейтинг серед кандидатів. Проте тоді його не призначили.

Олександр Водянніков працював у структурі ОБСЄ в Україні з 2004 до 2023 року. Спочатку був науковим радником у сфері верховенства права (2004–2008), а з 2008 до 2022 року обіймав посади програмного менеджера та юридичного радника в Проєкті координатора ОБСЄ в Україні. У 2022–2023 роках працював у Програмі підтримки України ОБСЄ як старший спеціаліст із проєктної діяльності у сфері верховенства права та прав людини (*Бабель* (<https://babel.ua/news/119251-zelenskiy-priznachiv-suddyu-konstituciynogo-sudu-za-svoyeyu-kvotoyu-i-tim-samim-rozblokuvav-robotu-ks-chomu-ce-vazhlivo>)). – 2025. – 28.06).

Н. Мамченко, Судово-юридична газета: Чи тотожна відставка уряду припиненню його повноважень – що говорить Конституція і закон про Кабмін

Перший заступник голови податкового комітету Верховної Ради Ярослав Железняк повідомив, що Кабмін незабаром чекає перезавантаження. За його словами, це відбудеться внаслідок відставки прем'єр-міністра Дениса Шмигала. Головним кандидатом на місце прем'єр-міністра, як зауважив Железняк, є перший віце-прем'єр-міністр – міністр економіки Юлія Свириденко. В уряді дану інформацію не коментували.

Слід зауважити, що інформація стосовно можливої відставки усього уряду з'являється у медіа з року в рік. Минулого року член Комітету ВР з питань нацбезпеки Федір Веніславський заявив, що стаття 10 Закону «Про режим воєнного стану» забороняє припинення повноважень Кабміну під час воєнного стану.

«Я наразі не бачу юридичних можливостей для припинення повноважень Кабінету міністрів України. А припинення повноважень прем'єра є автоматично наслідком припинення

повноважень всього складу Кабінету міністрів. Тому що коли конкретний міністр пише заяву про відставку, ми таку заяву розглядаємо, якщо прем'єр-міністр вносить подання ми його розглядаємо, але повний склад Кабінет міністрів за законом припинений бути не може», – зазначав у 2024 році Веніславський.

Що каже закон

Відповідно до статей 13 та 15 закону про Кабмін прийняття Верховною Радою рішення про відставку прем'єр-міністра України має наслідком відставку всього складу Кабміну.

В той же час, стаття 10 Закону «Про правовий режим воєнного стану» передбачає, що у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Кабінету Міністрів.

Втім, відповідно до статті 17 Закону про Кабмін, Кабінет Міністрів України, який перебуває у відставці з підстав, передбачених статтею 13 цього Закону (зокрема з підстави

відставки прем'єр-міністра), продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новоствореного Кабінету Міністрів України.

Усі члени Кабміну, який перебуває у відставці, звільняються зі своїх посад з моменту початку роботи новоствореним Кабміном.

Тобто, повноваження Кабміну у разі відставки прем'єр-міністра і, відповідно, уряду фактично продовжуються до формування нового уряду.

Стаття 115 Конституції України передбачає, що відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабміну.

Та ж стаття Конституції передбачає, що Кабмін, відставку якого прийнято Верховною Радою, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новоствореного Кабміну.

Отже, відставка уряду ще не означає, що Кабмін припинить виконання повноважень.

Відповідно, формально, закон про правовий режим воєнного стану у такому разі не порушується, адже уряд продовжує виконувати повноваження до початку роботи нового складу.

Наразі у парламенті не зареєстровані ініціативи з внесенням змін до закону про правовий режим воєнного стану.

У березні 2022 року був прийнятий як закон законопроект 7153 про внесення змін до Законів «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану», який передбачає особливості регулювання роботи уряду під час воєнного стану, зокрема, що акти Кабміну може підписувати під час воєнного стану також особа, яка виконує обов'язки прем'єр-міністра, однак цей закон не був підписаний і не набув сили (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/333753-tozhdestvennali-otstavka-pravitelstva-prekrascheniyu-ego-polnomochiy-chto-govoryat-konstitutsiya-i-zakon-o-kabmine>). – 2025. – 21.06).

В. Дон, Lexinform: Еволюція українського правосуддя: судовий прецедент – реальність, конституційність, надії та майбутнє. Частина 5

Існують випадки, коли судовий прецедент ототожнюють зі звичайним рішенням суду, що в принципі є невірним. Варто звернути увагу на те, що в сучасній науці відсутній єдиний підхід щодо поняття прецеденту. Водночас цілком зрозуміло, що ставлення до судового прецеденту не може бути уніфікованим, однаковим для різних правових систем. Правові системи різних країн, об'єднані за спільними ознаками в певний тип правової системи, не виключають їх національних особливостей, зумовлених історичним розвитком, національними традиціями, культурним рівнем, рівнем праворозуміння тощо. /Кізова О. С. Категорії «судовий прецедент» та «судова практика» у системі джерел цивільного права. С. 360. с. 356 – 365.

Висновки щодо судового прецеденту

Слід зауважити, що кожне судове рішення має індивідуальний характер. У зв'язку з цим вкрай необхідно в умовах національної правової системи, існуючих правових звичаїв та традицій, а також спираючись на факт того, на якому етапі розвитку перебуває українське суспільство, визначитися в одній із двох найімовірніших позицій. Інтегрувати на доктринальному рівні та формалізувати на законодавчому джерело права – правовий прецедент, що існує в ряді національних правових систем. Або якщо врегулювання цього питання не є важливим, необхідним та корисним чи не має належного законодавчого підґрунтя для національного правосуддя – прийняти відповідне рішення та відмовитися від інсинуацій та маніпуляцій на тему судового прецеденту, тому що в існуючих умовах

неоднозначність у цьому питанні суттєво шкодить правосуддю в Україні та захисту прав і свобод громадян.

Досить принципову позицію у цьому питанні зайняв свого часу С. Кунянський. Лейтмотив його концепції полягає в тому, що той, хто застосовує закон, не може додавати до тексту те, чого там немає, або те, що недвозначно мається на увазі. Тобто, що не охоплено законом – законом не охоплено. Суд не встановлює правила, а лише слідкує за їх дотриманням. Саме тому додумувати за законодавця – посягати на поділ влади. Будь-яке додумування за законодавця – це завжди або обман, або ілюзія. Такі серйозні речі, як судовий прецедент, натяками не запроваджуються.

Коли хтось тлумачить закон «розширено» і «не формально», він має пам'ятати про велику різницю між тим, що законодавець запровадив, і тим, що хтось думає про те, що законодавець запровадив. Якщо в законі чогось немає, слід вважати, що це навмисно. *(Кунянський С. Чому практика Верховного Суду України не є обов'язковою?)*.

Виправдовуючи існування судового прецеденту, низка авторів вказує на те, що закони завжди були й залишаються основним регулятором суспільних відносин в Україні. Проте слід визнати, що вони не завжди здатні оперативно відреагувати на постійні зміни в соціально-економічному житті країни. Ускладнення і поява нових суспільних відносин нерідко призводять до прийняття суперечливого законодавства, що містить у собі низку правових прогалин, неточностей та колізій. Крім того, ряд авторів вказує на низьку професійну підготовку народних депутатів, їх політичну та економічну заангажованість, у зв'язку з чим законам України притаманні недоліки, вади та помилки.

Таким чином, на думку низки правознавців, принципова різниця між законодавством України та законодавством демократичних держав полягає в тому, що в цивілізованому світі закони приймаються продумано й розважливо, а потім їх без особливих зусиль безумовно виконують. В Україні закони приймаються без особливих зусиль, а потім щоразу роздумують,

чи настільки правильний закон, щоб його дотримуватися та виконувати.

Усунення таких недоліків шляхом прийняття нових законів є складним та довготривалим процесом. Тому подолання різного роду труднощів, які виникають у правозастосовній практиці внаслідок недосконалості законодавства, переважно стає завданням судової гілки влади, на яку покладено обов'язок захищати порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи інтереси всіх суб'єктів права. Зіштовхнувшись у ході розгляду конкретної справи з неоднозначною чи занадто абстрактною за змістом нормою права, її відсутністю або колізією, суддя все ж має віднайти шлях для ухвалення законного рішення. При цьому як громадяни, інші суб'єкти права, так і суспільство в цілому вправі очікувати від суддів послідовності й однаковості в прийнятті таких рішень, тобто вони мають розуміти, що їх справа буде вирішена судом так само, як уже була вирішена інша, що мала аналогічні обставини.

У зв'язку із цим необхідно відзначити таке. Відповідно до ст. 6 Конституції України «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України». Як то кажуть, додати нічого. Статтею 75 Конституції зазначено, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Згідно ст. 124 «Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються». Відповідно, й суди не можуть привласнити собі повноваження законодавчої та виконавчої влади, закріплені Конституцією України, без внесення відповідних змін до Основного Закону. Стаття 126 Конституції України проголошує: «Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється». В зв'язку з цим виникає цілий

ряд питань щодо дотримання цієї норми через нав'язування судді при розгляді справи чужої думки, в тому числі й у вигляді судового прецеденту.

Ще одна особливість полягає в тому, що згідно ст. 8 Основного Закону в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй. Тепер питання: в разі визнання судового прецеденту в якості НПА, який державний орган перевірятиме його на конституційність? Як бути з рішеннями судів, які набрали юридичну силу, але судовий прецедент, який ліг в їх основу, надалі визнаний таким, що не відповідає Конституції України? З іншого боку, існує безліч судових рішень, які мають, м'яко кажучи, «суб'єктивний» характер, але згодом набувають характер судового прецеденту і формують відповідну судову практику.

Виправдовуючи необхідність судового прецеденту ряд авторів вказує на недосконалість прийнятих законів, наявність недоліків, прогалин, протиріч, в основі яких лежить недостатня кваліфікація депутатів ВРУ. Не знаю у зв'язку з чим виникла думка, що суддя або навіть колегія суддів мають більш високу кваліфікацію ніж 450 народних депутатів, включаючи профільні комітети, а також такі комітети, як комітет ВРУ з питань правової політики; комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин; комітет з питань правоохоронної діяльності; комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Більше того – Головного науково-експертного управління ВРУ та Головного юридичного управління апарату Верховної Ради України. А також у структурі Офісу Президента України – директорату з питань правової політики; директорату з питань юстиції та правоохоронної діяльності. Крім вказаних структур оцінку проектам законів надають чисельні поважні міжнародні інституції, українські експерти та експертні

організації. Порівнювати їх науково-правовий потенціал з потенціалом судді, нехай навіть дуже досвідченого, неможливо. Ну і, виходячи з абсолютно прагматичних реалій, які існують в Україні, «купити» рішення суду набагато простіше й дешевше, ніж «купити» закон, а капітал завжди дотримується принципу мінімізації втрат.

Однак існує ще одна сторона цього питання, яка в даний час ще не набула широкої дискусії. Статтею 89 Конституції встановлено: «Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів».

Відповідно до ст. 14 Закону «Про комітети Верховної Ради України» контрольна функція комітетів полягає в «аналізі практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб з питань, віднесених до предметів відання комітетів, підготовці та поданні відповідних висновків та рекомендацій на розгляд Верховної Ради України».

Глава 3 вищезгаданого закону «Права і обов'язки комітетів Верховної Ради України при здійсненні контрольної функції», а саме ст. 24 «Аналіз комітетами практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб з питань, віднесених до предметів їх відання» визначає характер відповідної діяльності: «аналіз практики застосування державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами Конституції та законів України, аналіз відповідності закону прийнятих ними підзаконних нормативно-правових актів, своєчасності їх прийняття. За наслідками такого аналізу комітет вносить державним органам, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам рекомендації щодо приведення у відповідність із законом підзаконного нормативно-правового акта».

Частиною третьою статті 21 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» передбачено, що «Комітети з питань, віднесених до предметів їх відання, мають право надавати роз'яснення щодо застосування положень законів України. Такі роз'яснення не мають статусу офіційного тлумачення». Слід взяти до уваги, що значна кількість правознавців наполягає на тому, що судовий прецедент – це алгоритм, порядок прийняття рішень в аналогічних справах при наявності тотожних обставин і, відповідно, має рекомендаційний характер, що унеможливорює вплив на рішення суду.

Виходячи з наведеного не можливо не побачити відповідність, подібність, збіг, схожість позицій правознавців із наведеними положеннями Закону «Про комітети Верховної Ради України». Складається враження, що саме в цьому консенсусі й існує вирішення питання щодо тлумачення законів у спосіб, що не суперечить Конституції України.

Крім того, виникає цілком логічне запитання: хто, як не автор закону, має найбільш вагомі аргументи для пояснення того, що він мав на увазі прописуючи текст закону? Більше того, тлумачення законодавця мають об'єктивний характер, бо вони спрямовані не на вирішення конкретної справи, а носять характер загального порядку, норми, загального правила або принципу, тому виключають суб'єктивне ставлення, побудоване, в тому числі, й на корупційних відносинах.

Щодо зауважень стосовно недосконалості прийнятих законів, наявності недоліків, прогалин, протиріч, в основі яких лежить недостатня кваліфікація депутатів ВРУ, поряд з уже наведеними аргументами, що нівелюють подібні висловлювання, необхідно навести таке. Закон «Про Регламент Верховної Ради України» встановлює досить суворий і послідовний порядок розгляду й прийняття законопроектів, що практично усуває й ліквідує прийняття недосконалого або заангажованого законопроекту. Відповідно до ст. 102 законопроекти розглядаються Верховною Радою, як правило, за процедурою трьох читань. Більше того, ч. 3 цієї статті передбачає

проведення повторних перших, других читань законопроектів, але не більше двох разів. До того ж ст. 103 закону передбачає проведення експертизи законопроектів. За відповідним дорученням законопроект направляється на наукову, юридичну чи іншу експертизу, проведення інформаційного чи наукового дослідження.

Частиною 2 ст. 103 вказаного закону зазначено «зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект при підготовці до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи, а при підготовці до всіх наступних читань – для проведення юридичної експертизи та редакційного опрацювання у відповідні структурні підрозділи апарату Верховної Ради. Остаточна юридична експертиза й редакційне опрацювання здійснюються після прийняття акта Верховної Ради в цілому». А пунктом 3 цієї статті передбачені умови з проведення додаткових експертиз: «законопроекти, які мають системний характер для окремих галузей законодавства й необхідність наукового опрацювання яких при підготовці до першого читання встановив профільний комітет, направляються для одержання експертних висновків до Національної академії наук України. Зареєстровані законопроекти, що стосуються питань статусу, незалежності, організації, повноважень і порядку діяльності Рахункової палати та інших питань, пов'язаних з її функціонуванням, направляються для одержання висновків до Рахункової палати. Окремі законопроекти також можуть направлятися для одержання експертних висновків до Кабінету Міністрів України, відповідних міністерств, інших державних органів, установ і організацій або окремих фахівців». Таким чином, маємо значний та вагомий «колективний розум» проти одноособового розгляду справи суддею, окрім випадків, коли законом передбачена можливість колегіального розгляду справи.

Судова практика

Незважаючи на те, що законодавчо врегульоване поняття судова практика відсутнє,

це формулювання знайшло певне відображення у низці законів України.

У ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» термін судова практика застосовується у 15 статтях. При цьому смислове навантаження терміну має досить вузький характер: єдність судової практики, аналіз та узагальнення судової практики, вивчення та узагальнення судової практики тощо.

В ЦПК України «судова практика», у різній інтерпретації, застосовується в 6-ти статтях. Відповідно до статті 10 «Суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права». Відповідно до ст. 265 ч. 4 п. 3 використовується термін усталена судова практика, а в ст. 389. ч. 3 п 2а єдина правозастосовна практика. Внаслідок прочитання ст. 10 ЦПК напрошується цілком логічний висновок. У національному цивільному процесі в якості судової практики можливе застосування виключно Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практики Європейського суду з прав людини як джерела права. Згадка в чинному ЦПК практики інших судів, у тому числі й українських, відсутня, що робить абсолютно неможливим застосування судової практики в рамках цивільного процесу.

У ГПК «судова практика», як і в ЦПКУ, застосовується в 6-ти статтях із абсолютно однаковим змістом та тотожним смисловим навантаженням. У КПК «судова практика» застосовується у 4 статтях. При цьому основне значення надається ст. 8 «Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» і ст. 9 «Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини».

У КАСУ вказана згадка відбувається в 5-ти статтях, але виключно в ст. 6 зазначено, що

суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. В КУпАП таке поняття, як судова практика з відомих причин взагалі відсутнє.

Як й у випадку із судовим прецедентом, судова практика не знайшла об'єктивного та загальновизнаного визначення, оцінки та способів реалізації ні на доктринальному ні на формальному рівні. У зв'язку з цим надалі буде зроблено спробу аналізу та узагальнення думок вчених щодо судової практики. Особливу увагу сконцентруємо на визначенні можливості розуміння та сприйняття у вітчизняній правовій системі судової практики як джерела права.

Обґрунтовуючи доцільність судової практики, автори наводять по суті ті самі аргументи та доводи, що були застосовані у випадку із судовим прецедентом. По-перше, зміст нормативно-правових актів не може мати вичерпний характер всебічного, детального та повного правового регулювання, по-друге, наявність вад, неточностей, а часом і протиріч у чинному законодавстві. Зростання ролі судової практики обумовлено тим, що закони та інші нормативно-правові акти регулюють суспільні відносини в узагальненій, абстрактній формі, а життя завжди багатше, складніше будьяких формальних настанов (*Власенко В. В. Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 1. Сч. 29. Стр. 27 – 29*).

Поява судової практики як форми права завжди пов'язана зі змінами в соціально-економічних відносинах. Таке джерело права виникало там, де відсутнє законодавче регулювання суспільних відносин, або у зв'язку з появою нових, з відсутністю в самого законодавця бажання в їх регуляції. Його виникнення зумовлювалося переходом до іншої форми державного устрою. Однак поява судової практики як джерела права завжди пов'язувалася з установленням справедливості в суспільстві (*Форманюк В. Судова практика як специфічне джерело права. Юридичний вісник України, 2014/6 с. 24. с. 24 – 27*).

Переваги судової практики озвучив В. В. Власенко. Судова практика як різновид юридичної практики має певну особливість – можливість регулювати суспільні відносини швидше за законодавчий акт, оскільки прийняття законодавчого акту потребує процедури, яка займає деякий час. Основним завданням судової практики є вирішення конфлікту з дотриманням принципу верховенства права та надати захист тим правам, щодо яких відсутнє законодавче регулювання (Власенко В. В. *Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 1. Сч. 27. Стр. 27 – 29*). Очевидно автор, обґрунтовуючи необхідність швидкого регулювання суспільних відносин, взяв на озброєння закон Парето, за яким у багатьох випадках 20% зусиль дають 80% результату. Іншими словами, невеликий відсоток причин призводить до більшого підсумкового ефекту. Дійсно, якщо на чільне місце поставити швидкість прийняття рішення, а не його якість, рішення, яке засноване на існуючих конституційних нормах, що регламентують процес регулювання суспільних відносин на законодавчому рівні, то автор певною мірою правий. Ось уже справді мав рацію Льюїс Керролл, автор «Аліси в країні чудес». Треба бігти зі всіх ніг, аби тільки залишатися на місці, а щоб кудись потрапити, треба бігти, як мінімум, удвічі швидше!

Резюмуючи різні погляди, можна визначити прогнозований результат впливу судової практики на судочинство в Україні.

1. Вплив на формування єдиних правил поведінки в аналогічних ситуаціях, тобто формування та забезпечення єдиної судової практики.

2. Усунення ситуацій, коли одні й ті самі категорії справ часом розглядаються судами по-різному.

3. Конкретизація положень нормативних актів у випадках, коли їх абстрактність допускає декілька варіантів регулювання.

4. Формування одноманітного розуміння правових приписів, які сформульовані нечітко, або втратили свою актуальність, своєчасність.

5. Заповнення прогалини в правовому регулюванні (*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Розділ VII Джерела права С. 126*).

На перший погляд, не вдаючись у детальний аналіз, проглядається досить позитивний результат, але насторожує те, що на сьогодні не існує єдності вчених-юристів навіть у розумінні визначення поняття «судова практика». Крім цього, можна також зазначити про відсутність єдиного підходу до характеристики цього поняття, оскільки вченими надаються різні визначення для даного терміну:

– судова практика визначається в якості всієї судової діяльності або, в більш вузькому значенні, в якості здійснення органами судової влади діяльності з правосуддя;

– судова практика визначається в якості об'єктивного досвіду, який сформувався внаслідок застосування права при вирішенні конкретних судових спорів;

– судова практика визначається в якості результатів або підсумків суддівської діяльності, які побудовані на досвіді та суддівському розсуді;

– судова практика визначається в якості аналізу та узагальнення результату судової діяльності.

Відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «судова практика»

Як видно із даних визначень, проведені наукові дослідження характеризуються відсутністю єдиного підходу до розуміння поняття «судова практика», а отже, потребують подальших доктринальних досліджень (Єгоров А. Є. *Судова практика як джерело права: порівняльний аналіз континентальної, англосаксонської та української правових сімей. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 1. 2024. С. 11. С. 8 – 16*).

Окрім цього, вважаю необхідно визначитися з такими питаннями:

1. Чи є судова практика формою суддівської правотворчості?

2. Чи вважається судова практика імперативною або диспозитивною нормою?

3. Рішення судів якої інстанції можуть формувати судову практику?

4. Чи може змі (Lexinform (<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/evolyutsiya-ukrayinskogo-pravosuddya-sudovyyj-pretsedent-realist-konstitutsijnist-nadiyi-ta-majbutnye-chastyna-5/>)). – 2025. – 5.06).

В. Дон, lexinform: Еволюція українського правосуддя: судовий прецедент – реальність, конституційність, надії та майбутнє. Частина 6

Продовження.

Неоднозначність позиції науковців Неоднозначна позиція вчених щодо понять «судовий прецедент» і «судова практика» цілком природно виявилася, по-перше, в зв'язку з відсутністю нормативного визначення цих джерел права, по-друге, в зв'язку зі спірним, а часом суперечливим, тлумаченням як основних відмінностей, так і загальних властивостей зазначених термінів. Такої точки зору дотримується ціла низка дослідників.

Так, В. В. Власенко наголошує, що поняття «судовий прецедент» і «судова практика», які широко використовуються в юридичній термінології, на сьогодні не мають єдиного підходу до їх розуміння. Крім того, науковці ще не прийшли до єдиного висновку про те, яким чином зазначені терміни співвідносяться між собою (Власенко В. В. *Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 1. С. 28. Стр. 27 – 29*).

Аналізуючи співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика», О. В. Дашковська зазначає, що судовий прецедент, як результат вирішення конкретного спору, за своїм змістом не може ототожнюватися із судовою практикою як сукупність судових рішень за певною категорією справ. І далі автор звертає увагу на те, що на відміну від судового прецеденту судова практика не може бути сформована на підставі одного судового рішення. Тому у випадку судового прецеденту зовнішньою формою його закріплення є конкретне судове рішення, на яке можна посилатися, то стосовно судової практики така

поодинок форма зовнішнього закріплення неможлива.

Таким чином, висновок про сформованість судової практики можна зробити лише в тому випадку, якщо наявна ознака повторюваності, тобто те чи інше правило, вироблене судовою практикою, щоб набути статусу правоположення, має виступити юридичною основою вирішення цілої низки справ (Дашковська О. В. *Судовий прецедент і судова практика як джерела права. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1(64). С. 34–41*).

Виходячи з вищевикладеного, цілком логічно припустити, що судова практика – це певна кількість судових прецедентів. Протилежну думку з цього питання висловлює В. В. Власенко, який стверджує, що судовий прецедент є різновидом положень права, які виникають у результаті судової практики, яка безпосередньо спрямована на подолання прогалин у законодавчому регулюванні. Судовий прецедент не закріплений в Україні як джерело права, але про його існування в національній правовій системі можна говорити. (Власенко В. В. *Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 1. С. 27. Стр. 27 – 29*).

Таким чином, напрошується висновок про те, що в основі судового прецеденту лежить судова практика. Компромісної точки зору дотримуються Є. П. Вертегел та В. С. Посашкова. На думку вчених не варто плутати судову практику із судовим прецедентом. Хоча між ними і є певні спільні риси, але після проведення порівняльної

характеристики можна побачити, що прецедент – одиничний, конкретний, а судова практика – це фактично результат узагальнення сукупності рішень в одноманітних справах (*Вертегел Є. П., Посашкова В. С. Судова практика як джерело права: теоретико-правове дослідження. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. С. 27. Стр. 24 – 27*).

До речі, свого часу С. І. Вільнянський та інші вчені пропонували визнати джерелом права судову практику, заперечуючи при цьому можливість застосування у вітчизняній юриспруденції судового прецеденту як джерела права (*Вільнянський С. І. Значення судової практики у цивільному праві / С. І. Вільнянський // Вчені твори ВІЮН. 1947. Вип. XI. С. 239–252*).

Позиція Верховного Суду

Цікава оцінка співвідношенню судового прецеденту та судової практики належить Верховному Суду. Під судовим прецедентом у романо-германській правовій сім'ї розуміється інститут усталеної судової практики (*jurisprudence constante*), який є інструментом правотворчості судів країн континентального права (*Практика Великої Палати Верховного Суду: вплив на судову систему. Стр. 4. 12*).

Варто зазначити, що описовий характер загальновідомих положень, притаманних романо-германській правовій сім'ї або системі, жодним чином не впливає на їхню практичну реалізацію в ході здійснення правосуддя в Україні.

Ну і, щоб уже остаточно заплутати читача, наведемо наступну цитату. «Між судовим прецедентом і судовою практикою як сумарним результатом розгляду конкретних справ не можна ставити знак рівності, оскільки окреслена проблема термінологічної розбіжності цих понять вимагає не лише оцінки конкретності застосування логічних правил диференціювання, а й урахування особливостей об'єктів права (*Гураленко Н. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект / Н. Гураленко. Львів, 2010. с. 110. 256 с.*)».

Таким чином, на даний час відсутня єдність розуміння як у питанні первинності в

системі координат судовий прецедент – судова практика, так і в характері їхніх взаємин. Ситуація нагадує споконвічну дискусію під час спроби з'ясувати, що було на початку – яйце чи курка? Але якщо в кулінарному випадку результат безальтернативний – обоє потраплять у тарілку, то варіативність у системі судовий прецедент – судова практика може призвести до цілої низки наступних помилок, причому не тільки на доктринальному рівні.

Аналізуючи та узагальнюючи думки правознавців, складається враження спроби описати одну невизначену величину за допомогою іншої невизначеної величини. Використання подібного наукового підходу знайшло своє відображення в принципі невизначеності Гейзенберга в квантовій механіці. У більш доступному вигляді він звучить так: чим точніше ідентифікована одна невизначена величина (характеристика), тим менш точно можна ідентифікувати іншу (*Werner Heisenberg. The physical principals of the quantum theory. Translated into English by Carl Ecckart and Frank C. Hoyt, Department of Phisics, University of Chicago. Reprinf of 1930 edition; 184 pp.*).

У даному випадку необхідно звернути увагу на те, що якщо в квантовій механіці цей підхід логічний і закономірний, то в правовій науці він провокує стан абсурдності та ірраціональності. На жаль у сучасній науково-правовій літературі відсутнє з одного боку тотожне, а з іншого боку точне й конкретне тлумачення дефініцій «нормотворчість та нормотворча діяльність», «правотворчість та правотворча діяльність», «правоутворення», «законотворчість», які є базовими поняттями у визначенні досить складного та неоднозначного для вітчизняної юриспруденції терміна «судова правотворчість». Так, С. Цись визначає правотворчість як етап правотворення, який полягає в діяльності спеціально уповноважених суб'єктів зі встановлення, зміни чи скасування правових норм, що виражається у підготовці та прийнятті системи нормативно-правових актів (*Цись, С. Доктринальні засади правотворчості: проблеми наукового розуміння // Часопис Київського університету права. – 2015. №1. Стр. 71. С.69-72*).

Практично аналогічне визначення правотворчості пропонує Т. С. Подорожна. Під правотворчістю вона розуміє юридично оформлену, регламентовану діяльність уповноважених органів державної влади щодо створення, зміни та скасування правових норм, закріплених у нормативно-правових актах. Її завершальним етапом є правовий акт, що містить владне волевиявлення органу публічної влади або посадової особи. Реалізація прийнятих юридичних норм, які прописані в нормативному акті, породжує практичне правозастосування або правозастосовну діяльність (Т. С. Подорожна. *Правотворчість та судовоінтерпретаційне правозастосування: співвідношення понять*. DOI: 10.36695/2219–5521.4.2023.04. УДК 340.13).

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про правотворчу діяльність» правотворча діяльність – це діяльність, що здійснюється суб'єктом, визначеним цим законом, з метою:

- 1) планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів;
- 2) розроблення проєктів нормативно-правових актів;
- 3) прийняття (видання) нормативно-правових актів;
- 4) ведення обліку нормативно-правових актів;
- 5) здійснення правового моніторингу.

Перш ніж перейти до теми нормотворчості, необхідно звернути увагу на таке. Як відомо, право – обумовлена природою людини і суспільства система регулювання суспільних відносин, що виражає свободу особистості, та якій притаманні нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах та забезпеченість можливістю державного примусу (*Теорія держави й права: підручник для вузів / Під ред. проф. В. М. Корельського, В. Д. Перевалова. 2-ге вид., змін. та доп. 2002. 616 с. ISBN 5-89123–388-6*).

Раніше ми вже звертали увагу на те, що специфічною особливістю романо-германського права є його розмежування на природне та позитивне. При цьому домінуючою є сама природа, а не воля законодавця. Людина наділена природними правами від народження,

вони закладені в самій її сутності та однакові для всіх. Відповідно до цього природне право – це вихідні принципи, на основі яких приймаються чинні норми. Закон як джерело позитивного права має відповідати природному праву. Національні конституції є основними носіями природного права.

Унікальністю романо-германського права, у зв'язку з поділом його на природне та позитивне, є утвердження прав і свобод людини як головних у системі суспільних відносин. У такий спосіб затверджується принцип верховенства права над державою. Цей принцип знайшов своє відображення в Конституції України – ст. 3 «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»; ст. 8 «В Україні визнається і діє принцип верховенства права». Правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина присвячений другий розділ Конституції України. Слід також нагадати, що в Україні основними джерелом права є нормативно-правовий акт.

Варто звернути увагу на те, що досить схожою до правотворчості за своїм функціональним призначенням є нормотворчість. Так, А. О. Расюк визначає нормотворчість як діяльність уповноважених на це суб'єктів із розроблення, розгляду, прийняття та офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, яка здійснюється за визначеною процедурою (Расюк А. О. *Відомча нормотворча діяльність в Україні та шляхи її модернізації. Наука і правоохорона. 2019. № 1. С.142. С. 140–147*).

Більш широке визначення нормотворчості пропонує А. Баран. По-перше, правотворчість і нормотворчість дещо збігаються, однак не є абсолютно тотожними, швидше нормотворчість входить до структури правотворчості; по-друге нормотворчість відрізняється від законотворчості, адже законотворчість здійснює лише законодавчий орган держави, коло ж суб'єктів нормотворчості набагато ширше; по-третє, головним призначенням нормотворчості є створення нових правових норм, а зміна чи скасування наявних є похідними її функціями; по-четверте, коло суб'єктів нормотворчого процесу визначають його види;

по-п'яте, для якісного нормотворчого процесу українське суспільство повинно запозичувати передовий досвід провідних світових країн, особливо тих, які належать до романо-германського типу правової системи. Авторка звертає увагу на те, що в правовій науці відсутній єдиний підхід щодо кваліфікації правотворчого та нормотворчого процесу (Баран А. *Нормотворення і правотворення: співвідношення понять та теоретичне обґрунтування*. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 4 (32), 2021. Стр. 180. С. 175 – 182. URL:).

Схожої думки дотримується й В. І. Романчук, який стверджує, що в основу розмежування понять правотворчий, нормотворчий і законотворчий процеси покладено результат, на досягнення якого спрямований той чи інший вид процесу. У результаті правотворчого процесу формується будь-яке джерело права та право певної держави або міжнародне право в цілому; нормотворчого – будь-який нормативно-правовий акт; законотворчого – закон як особливий нормативно-правовий акт.

Правотворчий процес є найбільш широким поняттям у системі досліджуваних понять й охоплює законотворчий й нормотворчий процеси, причому таким чином, що законотворчий процес за змістом повністю включається до структури нормотворчого та правотворчого процесів, а нормотворчий – за змістом є частиною правотворчого процесу; ці три види процесу співвідносяться між собою як загальне (правотворчий процес) та часткове (законотворчий і нормотворчий процеси) (Романчук В. І. *Окремі питання співвідношення правотворчого, нормотворчого та законодавчого процесів*. (DOI: 10.36695/2219-5521.2-4.2022.05 УДК 342:52).

Новіков В. В. наполягає на тому, що правотворчість, законотворчість та формування права (правоутворення) не можна вважати етапами нормотворчості, позаяк ці категорії не утворюють послідовний процес, а можуть відбуватися паралельно, зумовлюватися одна одного, а можуть перериватися на певному етапі. Тобто вони виступають складовими елементами,

а не стадіями нормотворчості. Найбільший обсяг нормотворчості по відношенню до інших категорій зумовлений тим, що коли йдеться про створення не правових видів соціальних норм (моральних, корпоративних, релігійних тощо), то нормотворчість починається в соціумі та там і закінчується, не піднімаючись на офіційний рівень. У разі створення правових норм здійснюється процес правотворчості (формування права), який починається в соціумі, а закінчується на рівні офіційних органів або посадових осіб (Новіков В. В. *Щодо розмежування понять «нормотворчість» і «правотворчість»*. DOI: [dx.doi.org/10.5281/zenodo.5817107](https://doi.org/10.5281/zenodo.5817107)).

Аналізуючи значення понять «правотворчість» та «нормотворчість», Ю. Лепех доходить висновку про відсутність у провідних вчених єдиного погляду щодо цих категорій. Варто наголосити, що першочерговим питанням у вирішенні будьякої дискусії є терміни та їх правильне визначення. А основним критерієм для відмежування правотворчості від нормотворчості є кінцевий результат кожного з цих процесів (Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість»).

Підсумовуючи дискусію необхідно звернутися до Закону України «Про правотворчу діяльність» (ВВР, 2023, № 93. Ст. 364), в якому зазначено, що закон приймається з метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності в процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства в правотворчій діяльності та якості законодавства України.

Більше того, в ст. 1 закону чітко вказано: «Дія цього Закону не поширюється на правові акти, що не містять норм права, а саме на: рішення і висновки Конституційного Суду України; судові рішення».

Слід звернути увагу на те, що в ст. 4 «Учасники правотворчої діяльності» серед учасників правотворчої діяльності відсутні судді, суди, в тому числі ВС та КСУ.

Судова правотворчість

Відповідно до словника Блека термін «судова правотворчість» (judicial lawmaking – «право, що створено суддями») або «суддівське право» (judge made, judicial or case law) означає судові рішення, в яких шляхом тлумачення змінюється зміст законодавства, або встановлюється значення, яке законодавець ніколи не закладав при прийнятті нормативно– правових актів (*Bryan A. Garner. Black's Law Dictionary (Seventh Edition)*) page 9. 1738 page 9 [1999, PDF]).

Наукові дослідження з метою спроби з'ясувати, чи має місце таке поняття, як «судова правотворчість», чи існують законодавчі підстави судової правотворчості які повноваження та функції судової системи в цій сфері, як співвідноситься судова нормотворчість із теорією поділу влади та які її межі, чи є акти вищих судових органів формами права, носять тривалий та неоднозначний характер. Одні дослідники вважають, що судової правотворчості в принципі не може бути, оскільки основна функція судової системи полягає в здійсненні правосуддя та пов'язана із застосуванням права, а не з його створенням; інші стверджують, що функція суду поступово виходить за межі виключно правозастосування, тому судова правотворчість має місце у вітчизняній правовій системі (*Подорожна Т. С. Правотворчість та судово-інтерпретаційне правозастосування: співвідношення понять. DOI: 10.36695/2219– 5521.4.2023.04. УДК 340.13*).

За оцінкою вказаної авторки, з одного боку існує концепція щодо несуперечливості судової правотворчості класичній теорії поділу влади, інші пропонують законодавчо наділити суди власними правотворчими повноваженнями, які сприяли б більш якісній регламентації суспільних відносин. Більшість авторів, які дотримуються розширювального підходу до функцій судової влади, зараховують судову правотворчість до компетенції тільки вищих судів – Конституційного Суду України при реалізації ним судового конституційного контролю та Верховного Суду під час узагальнення судової практики у вигляді видання постанов пленуму. Однак деякі

автори виявляють правотворчу юрисдикцію в усіх судових органах незалежно від їхньої компетенції та інстанційного розташування (*Подорожна Т. С. Правотворчість та судово-інтерпретаційне правозастосування: співвідношення понять. DOI: 10.36695/2219– 5521.4.2023.04. УДК 340.13*).

У зв'язку з посиланням авторки на постанови Пленуму ВС слід зазначити наступне. Після судово-конституційної реформи щодо правосуддя 2016 року Верховний Суд відмовився від надання позапроцесуальних роз'яснень судам нижчого рівня: постанов пленуму ВС; інформаційних листів про надання роз'яснень з окремих спірних питань, що виникають у судовій практиці, узагальнень судової практики. Окремі спірні питання з приводу правильного застосування процесуальних норм ВС намагається висловити в своїх постановах (Копитова О. Продуктивність субсидіарного характеру судової правотворчості під час судового правозастосування).

Слід зауважити, що в численних дискусіях щодо судової правотворчості практично не приділяється увага оцінці суспільних відносин в Україні, авторитету влади, в тому числі судової, рівню довіри до влади, не пропонуються методи та способи формалізації судової правотворчості. Відсутні дослідження, що дозволяють зрозуміти результат від сприйняття судової правотворчості (судова практика, судовий прецедент) на рівні НПА. Не прогнозуються наслідки від застосування ще одного, окрім ВРУ інституту, який створює джерела права, основним з яких сьогодні в Україні є закон.

Загурський Р. Р. вважає, що судова правотворчість передбачає вироблення вищими судовими органами нових правил правового регулювання суспільних відносин, тлумачення норм у процесі судочинства з об'єктивацією цих результатів у судовому рішенні. У вітчизняній правовій системі склалася ситуація, коли Конституційний суд України та Верховний Суд юридично не мають закріплених правотворчих функцій, а фактично їх реалізують у процесі застосування права за наявності прогалин у праві або ж визнання неконституційними

нормативно-правових актів Конституційним судом України (Загурський Р. Р. Судова правотворчість в контексті правової системи України (УДК 340.12 (477))). Таким чином, автор вважає, що ВС не маючи відповідно до існуючих норм правотворчих функцій, змушений їх реалізовувати задля подолання прогалин у праві.

Гончаров В. О, Завгородня А. С, Точій А. О. під судовою правотворчістю розуміють судові рішення, в яких відбувається зміна змісту норми права, що закладений законодавцем, шляхом тлумачення цих норм (Гончаров В. О, Завгородня А. С, Точій А. О. Судова практика як джерело права в українській правовій системі. *Юридичний науковий електронний журнал*. С. 25. С. 23 – 26).

Протилежної думки дотримується згаданий уже Р. Р. Загурський, який вважає загальновизнаною позицією, що в ході тлумачення не повинні створюватися нові правові норми (Загурський Р. Р. Судова правотворчість в контексті правової системи України (УДК 340.12 (477))).

Шевчук С. В. під судовою правотворчістю пропонує розуміти особливий вид правотворчості, який є результатом здійснення судовою владою правотворчої функції в поєднанні з її правозастосовною та інтерпретаційною функціями в процесі розгляду конкретної справи, що міститься у сформульованих судом у мотивувальній частині рішення правоположеннях, які мають обов'язкову силу не лише для сторін у справі, але й для інших суб'єктів права відповідно до закону або в силу принципу ієрархічності судової системи (обов'язковість рішень вищих судів для нижчих), або в силу їх переконливості при розгляді аналогічних справ (Шевчук С. *Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні : монографія*. Київ : Реферат, 2007. С. 548. 627 с.).

На тлі вищесказаного та відповідно до існуючої доктрини слід звернути увагу на те, що основною функцією суду є правозастосування – владна діяльність компетентних органів держави та посадових осіб із підготовки та прийняття

індивідуальних рішень у юридичній справі на основі юридичних фактів та конкретних правових норм. (Капустинський В. А, Волкова І. В. *Теоретичні основи судового правозастосування. Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 5(32). С. 84 – 93).

Правозастосування є процесом підведення конкретного життєвого випадку під загальну правову норму й ухвалення з цього приводу спеціального акта (акта застосування норм права). В країнах романо-германської правової системи застосування правових норм, що містяться в законах і підзаконних нормативних актах, вважають основною формою реалізації права суддями та іншими посадовими особами держави (Скакун О. Ф. *Теорія держави і права : підручник*. Харків : Консум, 2001. 656 с.).

На думку С. Шевчука, до результатів судової правотворчості (в тому числі й до судових правотворчих актів) включається судова практика, судовий прецедент, правові позиції, правоположення, роз'яснення вищих судів (Шевчук С. *Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук*. К. : Реферат, 2007. 640 с.) Малишев Б. до актів судової правотворчості відносить: судові прецеденти, квазі-прецеденти та нормативно-правові акти (Малишев Б. В. *Судовий прецедент у правовій системі Англії / Б. В. Малишев*. К.: *Праксис*, 2008. С. 30. 344 с.).

А з погляду Н. Стеценка, до судових правотворчих актів та форм судової правотворчості належать: нормативно-правові приписи в судових правотворчих актах, юридичні акти-документи судових органів, судові нормативно-правові прецеденти. Автор вважає, що до судових правотворчих актів та форм судової правотворчості належать: результати, які здійснюються в процесі судової правотворчості, тобто судові нормативно-правові прецеденти й судові регламенти (Стеценко Н. В. *Судові правотворчі акти: загальнотеоретична характеристика / Н. В. Стеценко // Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 8). Таким чином, ми можемо констатувати відсутність серед вчених-правознавців єдності розуміння як самої судової правотворчості, так і її основних

складових елементів. Більше того, нині існують досить серйозні формальні норми, що не дозволяють так широко, як це бачать деякі автори, інтегрувати судову правотворчість у національну правову систему.

(Далі буде...) (*Lexinform* (<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/evolyutsiya-ukrayinskogo-pravosuddya-sudovyj-pretsedent-realnist-konstytutsijnist-nadiyi-ta-majbutnye-chastyna-6/>). – 2025. – 16.06).

В. Дон, *lexinform*: Еволюція українського правосуддя: судовий прецедент – реальність, конституційність, надії та майбутнє. Частина 7

Продовження.

Як уже зазначалося раніше, основною характеристикою та принциповою відмінністю англосаксонської правової системи є визнання як домінуючого джерела права судового прецеденту, а також закріплення в діяльності судів не лише функції щодо застосування, а й щодо створення норм права, а також присутність у суддів високого ступеня процесуальної свободи.

Судова правотворчість у системі загального права (англосаксонській) та романо-германській системі

Таким чином, поняття «судової правотворчості» є характерною ознакою англосаксонської правової системи, яку ще називають системою прецедентного права. На відміну від романо-германської системи, до якої належить Україна, правозастосовчий процес у країнах прецедентного права здійснюється суддею на основі загальних уявлень суспільства про справедливість, моральні цінності, звичаї та традиції. Знову ж таки, необхідно наголосити, що в країнах англосаксонської правової сім'ї відсутнє структурування за окремими галузями права, прийняття нового кодифікованого акту шляхом гармонізації взаємопов'язаних норм, їх оновлення та вдосконалення виключно спеціально уповноваженими на це державними органами, які обираються громадянами відповідно до існуючого законодавства.

Із цих підстав таке право отримало назву загального, а його творчим компонентом став суддя. Саме судді в загальному праві творять

право. В основі такої правотворчості лежать не норми статутного права, а уявлення самих суддів про те, що наявний той чи інший правовий випадок, подію потрібно врегульовувати на основі свого уявлення про те, «що є прийнятним з точки зору громадськості» (*Бернхем В. Вступ до права та правової системи США; пер. з англ. Вид-во «Україна». Київ, 1999. С. 554; Шевчук С. В. Судова правотворчість та соціальна школа права. Вісник Верховного Суду України. 2007. № 1. С. 24; Монтеск'є Ш. Про дух законів. М., 1964. С. 273. web.archive.org/web/20200215113723id_/civisbook.ru/£les/File/Monteskye_O_dukhe.pdf; Канцова Т. Прогалина в праві як передумова застосування юридичної аналогії. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 94. С. 90 – 98). При цьому відсутність суб'єктивного підходу судді забезпечується, з одного боку, високим рівнем відповідальності перед суспільством, з другого боку, високим рівнем довіри суспільства до системи правосуддя.*

Як відомо, в Україні, яка належить до романо-германської правової сім'ї, домінуюча правова доктрина протягом тривалого часу заперечувала судову правотворчість. Компетенція суду зводилася виключно до застосування права. Радянська теорія права завжди виходила з постулату, що судова практика не є джерелом права. С. Зівс підкреслював, що зворотне суперечило б принципам підзаконності судової діяльності (*С. Л. Зівс. Видавництво «Наука», 1981. 239 с.*). Правотворча діяльність суду з неминучістю зменшує значення закону та може

підмінити закон. Вважалося, що в законодавця під час формування правових норм є можливість врахувати набагато більше факторів, ніж це здатен зробити суд (*Сердюк В. О. Роль судової правотворчості в процесі здійснення судової реформи в Україні. УДК 347.97*).

Континентальне право, що ґрунтується на даній теорії, передбачає стабільність статутного права, яке охоплює всі без винятку законодавчі акти. Така стабільність спостерігалася в Європі з XVIII по кінець першої половини XX століття. З цього часу суспільні відносини, обумовлені стрімким розвитком науки, техніки, інформаційних технологій, глобалізацією економіки, міграційними процесами почали суттєво випереджати правотворчі можливості законодавця, який об'єктивно не встигає врегульовувати все нові й нові відносини, які виникають у суспільстві кожного дня. (*Кройтор В. А. Суд як суб'єкт судової правотворчості в цивільному судочинстві України. УДК 342.130.3*).

При цьому автор упустив, що перелічені складові (розвиток науки, техніки, інформаційних технологій, глобалізації тощо) здійснили домінуючий вплив на зростання демократії в більшості європейських країн і незворотний процес формування громадянського суспільства, що, в свою чергу, істотно підвищило не тільки рівень довіри, але й авторитет судової влади. Наскільки вказана позиція актуальна, чи відбулися в українському суспільстві зміни, здатні вплинути на трансформацію сприйняття судової правотворчості, спробуємо розібратися в подальших дослідженнях.

Причини виникнення та існування судової правотворчості

Більшість авторів, які підтримують судову правотворчість, основними аргументами називають недоліки законів, їх хибність, складність, неоднозначність трактування, а ще неможливість законодавцем передбачити напрямки суспільного розвитку тощо. З цього приводу Н. М. Пархоменко вказує, що мінливість законодавства не сприяє правовій визначеності, а якість закону залишається невисокою. Саме

за таких умов зростає правотворча роль вищих судових інстанцій, які мають надавати належне тлумачення закону з позицій розумності та справедливості.

Суддя пов'язаний законом. Проте закон має бути співвіднесений із визнаними в даному суспільстві принципами справедливості та з природою речей, тобто справедливістю в конкретній ситуації (*Пархоменко Н. М. Переконливий прецедент як результат нормотворчості суду (сутнісні та змістові аспекти). DOI: 10.33663/1563–3349-2022-33-103-112 С. 103 – 112. URL: 2022 р.*).

У зв'язку з цим слід зазначити, що визнані в суспільстві принципи справедливості мають досить стійкий, інерційний та стабільний характер. Вони закріплені в Конституції України, законах України, історичних традиціях та релігійних повчаннях і текстах. А класичні уявлення про справедливість Джона Локка (роки життя 1632 – 1704 рр.), Жан-Жака Руссо (1712 – 1778 рр.) та Іммануїла Канта (1724 – 1804 рр.), що включають в себе рівність усіх громадян перед законом, забезпечення гарантій життєдіяльності людини, високий рівень соціальної захищеності, не втратили своєї актуальності через багато століть.

Основні характеристики та елементи

Кваліфікуючи поняття законодавчих прогалин у загальному (філологічному) розумінні їх змісту, С. Погребняк пропонує під ним вважати «пусте», «не заповнене місце», «пропуск» чогось. У переносному значенні це може виглядати як хиба, недогляд, недолік. При цьому хиба характеризується як невиконання належного. Недогляд, як помилка з необережності, а недолік – як недосконалість та неповнота (*Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання/ Вісник академії правових наук України: зб. наук. праць. Харків: Право, 2013. № 31(72). С. 45. С 44–56*).

За оцінкою М. М. Ясинка, судова правотворчість є наслідком того, що неможливо врегулювати безпосередньо всі існуючі відносини в суспільстві за рахунок наявних норм права, оскільки такі норми відсутні або іноді є неповними, неточними,

нечіткими чи суперечливими. Таким чином, суди під час правозастосовчого процесу доволі часто намагаються за рахунок тлумачення наявних норм права розширити горизонт змістовно-правової сутності таких норм із тим, щоб осучаснити їх зміст і в такий спосіб врегулювати спірні відносини (Ясинок М. М. *Судове тлумачення та судова правотворчість: поняття та взаємодія. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Дніпро, 14–15 січня 2022 р.). Дніпро. 2022. С. 37–40*).

Ясинок Д. М. дотримується думки, що право, ще на стадії законотворення має свою певну закономірність, яка полягає в тому, що законодавець не може ідеально передбачати всі без винятку питання суспільного розвитку (Ясинок Д. М. *Судова правотворчість судів, органів державного правління та місцевого самоврядування. УДК 342.130.3*).

Обґрунтовуючи необхідність подолання наведених законодавчих неузгодженостей шляхом правотлумачення автори виправдовують можливість вносити в процес урегулювання спірних відносин ту чи іншу частку правової новизни, яка в основному спрямована на розширення змістовно-правової суті окремих слів чи словосполучень. В той же час за відсутності норм права, а відтак і неможливості врегулювати спірні відносини цивільно-правового спрямування, перед судом постає правова проблема, яка полягає в тому: як урегулювати спірні відносини не порушуючи при цьому принципів природно-приватного права, моралі та суспільних цінностей, які сформувалися в суспільстві. (Курило М. П., Ясинок Д. М., *Законодавчі прогалини та судова правотворчість: взаємозв'язок понять. УДК 340.142*).

А як бути з Конституцією?..

Разом із тим варто нагадати, що навіть відсутність необхідних норм права не є підставою для порушення Конституції України, а саме ст. 6 відповідно до якої державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених

цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Із метою подолання законодавчих прогалин, які мають місце в нормах різногалузевих законів, автори пропонують наступний алгоритм: а) законодавчий, який передбачає можливість зміни, доповнення чи уточнення норм права самим законодавцем і б) судово-правотворчий, який має місце в межах судових засідань під час правозастосовчої практики, яка спрямована на подолання законодавчих прогалин (Курило М. П., Ясинок Д. М. *Законодавчі прогалини та судова правотворчість: взаємозв'язок понять. УДК 340.142*). Якщо в першому випадку дії законодавця абсолютно виправдані і мають конституційний характер, то в другому як мінімум виникає ряд питань щодо дотримання Конституції України. При цьому, в спробі нас втішити, автори посилаються на те, що «Законодавчі прогалини в тій чи іншій мірі притаманні всім законам, в якій би державі вони не приймалися, як би детально вони не обговорювалися».

Складається враження, що нас намагаються переконати в тому, що закони недосконалі, застарівають, не відповідають вимогам часу та мають прогалини, а народні депутати некомпетентні та ще й політично і економічно заангажовані. У зв'язку з цим виникає цілком резонне питання: навіщо нам такі закони та відповідні законодавці? По-друге, якщо із законами і депутатами все досить сумно, то чому досі на законодавчому рівні не прийнято відповідних норм, з одного боку, що дозволяють сприймати судову правотворчість як об'єктивну необхідність, з іншого – досить вільно ставитися до чинних в Україні законів або «перейти» в англосаксонську правову сім'ю. Правда, для цього необхідно внести низку суттєвих змін до Конституції України. Процес цей складний, тривалий, дорогий, а головне непередбачуваний. Саме у зв'язку з цим і виникають певні спроби на рівні теоретичної науки протягнути по-тихому можливість суддів як вершити правосуддя, так і формувати законодавство під необхідні рішення. Як на мою думку, за існуючого авторитету та рівня довіри до судової системи в Україні легалізація судової

правотворчості призведе до краху правосуддя, узурпації влади, порушення конституційних засад держави.

І далі автори продовжують зомбувати наше мислення, наполягаючи на тому, що можна говорити про те, що інститут законодавчих прогалин є об'єктивною закономірністю законотворчого процесу, оскільки законодавець об'єктивно ні в історичному минулому, ні сьогодні чи в майбутньому не міг, не може і в подальшому не зможе створювати ідеальні закони, які б регулювали всі без винятку цивільні спори. Зрозуміло, що в такій критичній ситуації єдиним «месією» може бути виключно суд, і тільки суд може приймати ідеальні рішення.

Продовжуючи нагнітати обстановку, автори дають дуже «привабливу» оцінку вітчизняним нормам права. «Змістовна нечіткість чи суперечливість норм права, неповнота або їх відсутність – це і є тими видами законодавчих прогалин, які з тих чи інших технічних, технологічних чи філологічних причин законотворчого процесу «проникають» у зміст окремих норм права, деформуючи їх суть, а іноді – спотворюючи й увесь дух закону, що в подальшому і проявляється на стадії правозастосовчої практики судів».

На думку згаданих авторів, ще однією проблемою, яка породжує законодавчі прогалини, є вплив на правовий процес, а відтак і на депутатський корпус олігархіч них кланів. Таким чином створюється ціла система тих чи інших законодавчих прогалин, що в подальшому на рівні як цивільного, так і господарського чи адміністративного судочинства дає змогу тиснути на суди для буквального застосування закону, який часом є суперечливим, нечітким або неповним, нелогічним, а відтак і несправедливим. Правозастосування ж з механічним відступом від принципу верховенства права та перехід до принципу «верховенства закону» безумовно підвищує корупційну складову в судовій системі, яка як іржа роз'їдає її із середини, а кругова порука суддів часом унеможлиблює реальну ефективну боротьбу з цим злом (*Курило М. П., Ясинок Д. М. Законодавчі прогалини та судова правотворчість: взаємозв'язок понять. УДК 340.142*).

Зростання рівня корупції в судочинстві

У чому автори мають рацію, так це в безумовному підвищенні останнім часом корупційної складової в судовій системі, що досягла стану повного абсурду, коли необхідно давати хабара за ухвалення правосудного рішення.

Аналізуючи вищенаведене, з'являється думка про те, що згадані автори пропонують передати процес формування норм права від одного некомпетентного та корумпованого органу, до іншого, що очевидно не приведе ні до чого хорошого. А розплачуватиметься за черговий провальний експеримент як зазвичай народ України.

Продовжуючи цю тему, неможливо не згадати погляд Т. С. Подорожної на дефектність законів. Згідно її позиції, необхідність тлумачення закону виникає через його неясність, тобто дефект юридичної техніки, призначеної, насамперед, для створення законів, доступних для розуміння. Системний дефект законодавства у вигляді текстів, які не містять чітких логічних норм, у тому числі чітких формулювань юридичних фактів породжує «неминучість судової правотворчості» у вигляді тлумачення закону аж до можливості його застосування. У той же час судовий прецедент, з погляду вченої, – неминуча форма суддівського права, спрямованого на виправлення дефектів законодавства, що виявляються в правозастосуванні (пробіл у законі, колізії норм права, правова невизначеність). Судова правотворчість щодо усунення дефектів законодавства є його зміною, подібною до «ремонту неякісно виготовленого виробу». Таким чином, у випадках прогалин та колізій у законодавстві суд за допомогою власної правотворчості змінює закон, зберігаючи при цьому систему права та законодавства (*Т. С. Подорожна. Правотворчість та судово-інтерпретаційне правозастосування: співвідношення понять. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2023.04. УДК 340.13*).

Практично революційна пропозиція належить Н. М. Пархоменку, який вважає, що сучасна доктрина держави і права не повною мірою об'єктивує швидкоплинні соціально-

політичні процеси, які відбуваються як в українському суспільстві, так і в світі загалом. Одним з аспектів такої невідповідності є конституційно закріплений розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу та судову із наділенням їх відповідними повноваженнями в дусі середньовічного політико-правового концепту (*Пархоменко Н. М. Переконливий прецедент як результат нормотворчості суду (сутнісні та змістові аспекти)*. DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-103-112 С. 103 – 112. 2022 р.).

У даному випадку вичерпна відповідь наведена у Висновку Конституційного Суду України «Організація і здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову не є самоціллю, а покликана забезпечувати права і свободи людини і громадянина. Це, зокрема, впливає зі змісту статті 3 Конституції України» (Висновок Конституційного Суду України у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України», направленою Головою Верховної Ради, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 29, 59, 78 та інших Конституції України) від 30 жовтня 2003 року № 1-в/2003).

Досить конструктивна думка у питанні судової правотворчості належить О. Копитовій, яка закликає дотримуватися меж судового розсуду і не допускати створення нової норми. Тобто має бути забезпечена функція правосуддя, а не уявлення судді про те, що насправді мав на увазі законодавець і в чому мала би полягати найбільш мудра позиція законодавця у минулому. Особливо небезпечним у цьому сенсі може бути тлумачення волі законодавця із перекручуванням історичного аспекту чи формування власних завдань для окремої сфери регулювання відносин. (*Копитова О. Продуктивність субсидіарного характеру судової правотворчості під час судового правозастосування*. УДК 340.132.626).

Позиція КСУ

Спростовуючи звинувачення в тому, що законодавець часом навмисне приймає

недосконалі та недолугі закони, Конституційний Суд України заявляє, що держава повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Більше того, верховенство конституційних норм поширюється на всі сфери державної діяльності, в тому числі і на законотворчий процес. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, не вправі допускати невідповідності щодо будь-яких положень, прямо закріплених у Конституції України (Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) від 23 грудня 1997 року № 7-зп/1997).

Аргументи за судову правотворчість

Аналіз аргументів вітчизняних фахівців-правознавців прихильників судової правотворчості, призводить до висновку про те, що для підтвердження своєї точки зору вони, як правило, не оперують нормами чинної Конституції, законами України, відповідними рішеннями Конституційного та Верховного судів. Переважна більшість їхніх аргументів зводиться до прикладів застосування судової правотворчості в англосаксонській правовій сім'ї. Існуючою останнім часом

тенденцією конвергенції права, що намітилася на європейському континенті серед демократичних держав у зв'язку з взаємною дифузією положень романо-германської та англосаксонської правових систем. Природно квінтесенцією та лейтмотивом цього дійства є критика законодавця та скептична оцінка результатів його діяльності – ухвалених законів України.

Складається враження, що нас хочуть переконати, використовуючи давно забутий принцип радянської епохи – принцип революційної необхідності, згідно з яким домінуюче значення набували інтереси революції, а дотримання законів, у тому числі рівність перед законом, вважалося чимось другорядним. А наведені нижче приклади є, нехай і не абсолютною, але аналогією вищесказаного.

На думку С. Шевчука, за сучасних умов розвитку демократичних правових систем судова правотворчість уже не визнається як така, що суперечить принципу поділу влади. Більше того, її навіть можна вважати сучасним елементом теорії стримувань та противаг, як результат заперечення монополії парламенту на правотворчість.

Автор дійсно правий щодо визнання судової правотворчості джерелом права, яке не суперечить принципу поділу влади в демократичних державах, в яких сформовано та успішно розвивається громадянське суспільство, а влада підконтрольна та підзвітна суспільству. Водночас неодноразово уже наголошувалося, що Україна є державою гібридного типу, яка не завершила транзит від авторитаризму до демократії і ні про яке громадянське суспільство з усіма наслідками, що випливають із цього, в нашому випадку говорити не доводиться.

«М'яка» модель поділу влади

Більше того, згаданий С. Шевчук наголошує, що в сучасних конституційних системах починає переважати «м'яка» модель поділу влади, яка припускає часткове виконання функцій однієї гілки влади іншими гілками як елемент системи стримувань та противаг.

Така модель є загальноновизнаною в сучасних розвинутих демократичних країнах.

Згідно з «м'якою» моделлю поділу влади відповідні положення Конституції сприймаються лише як путівники практичної діяльності держави щодо досягнення «загального блага». Тому судова правотворчість з позицій такого підходу до розуміння принципу поділу влади не забороняється, а, навпаки, припускається (*Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні URL: e-pidruchniki.com/book/12_sydova_K.:Реферат, 2007.–640с. Pravotvorchist_svitovii_dosvid_i_perspektivi_v_ukraini*).

У зв'язку з цим доречно нагадати зміст ч. 3 ст. 8: «Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується».

Абсолютно однозначно з цього приводу висловився КСУ. Верховенство конституційних норм поширюється на всі сфери державної діяльності, в тому числі і на законотворчий процес. Верховна Рада України, приймаючи закони, не має права допускати невідповідностей щодо будь-яких положень, прямо закріплених у Конституції України (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) від 23 грудня 1997 року № 7-зп/1997).

Пряма дія норм Конституції означає, що ці норми застосовуються безпосередньо. Законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст. Закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються лише в частині, що не суперечить Конституції України (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу

совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016).

Судова правотворчість і «події Майдану»

Малишев Б. В. вважає, що судовий прецедент є актом судової правотворчості та формою (джерелом) права передусім із тієї причини, що містить у собі прецедентну норму права, а тому «будь який судовий прецедент є продуктом судової правотворчості». Судова правотворчість робить правосуддя не індивідуальним регулятором суспільних відносин, а загальним. Указані стандарти переходять від стану одиничного (вирішений казус) до стану загального (загальнообов'язкове правило для вирішення певного виду казусів) (Малишев Б. В. *Судовий прецедент у правовій системі Англії* / Б. В. Малишев. К.: Праксіс, 2008. С. 30, 109. 344 с.).

У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на правотворчість суддів під час подій Майдану, коли в результаті прийняття судових рішень тисячі громадян були притягнуті до відповідальності всупереч нормам права та справедливості. Чи потрібна така практика Україні? До речі, багато хто з цих суддів і досі вершить правосуддя.

Комар П. А. пропонує визнати джерельний характер судової правотворчості як можливість і водночас обов'язок суду створювати право в певних випадках з огляду на пряму дію норм Конституції України, необхідність подолання прогалин тощо. Відсутність суперечності між принципом розподілу влади та правотворчими можливостями судової влади автор обґрунтовує з огляду на те, що, по-перше, з-поміж усіх гілок влади лише судова гілка відрізняється своїм суб'єктним складом — складається виключно з професійних юристів; по-друге, правотворчість

(окрім законотворчості у вузькому сенсі) не є виключною прерогативою парламенту, а притаманна й органам виконавчої влади; по-третє, судді порівняно із законодавцями та урядовцями здаються найменше заполітизованими, не в останню чергу завдяки заходам щодо забезпечення незалежності судової влади (Комар П. А. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Роль судової правотворчості в утвердженні принципу верховенства права. УДК 340.142. Вінниця — 2021). Обґрунтована та аргументована оцінка пропозицій автора з точки зору положень Конституції України, оцінок КСУ та реального стану українського суспільства, вже наводилася вище, то, як то кажуть, коментарі тут зайві.

Досить безапеляційно звучить позиція Т. С. Подорожної, яка стверджує, що судова правотворчість, яка фактично змінює законодавство, є визнаним у юридичній науці фактом. При цьому судова практика знімає проблему ієрархії актів та норм. Правовий акт, що містить вихідну норму, може юридично не припиняти свою дію, не змінюватися, але фактична норма в тому сенсі, в якому вона представлена в переформатованому приписі, буде реалізована з опорою на судові механізми такого переформатування (Т. С. Подорожна. *Правотворчість та судово-інтерпретаційне правозастосування: співвідношення понять*. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2023.04. УДК 340.13).

Таким чином, відбувається зміна, а скоріше підміна, конкретної норми права судом всупереч положенням Основного Закону. Для реалізації цього залишилося зовсім небагато — внести необхідні зміни до Конституції України.

(Далі буде) (*Lexinform* (<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/evolyutsiya-ukrayinskogo-pravosuddya-sudovij-pretsedent-realnist-konstytutsijnist-nadiyi-ta-majbutnyechastyna-7/>). — 2025. — 25.06).

Р. Романюк, А. Страшкулич, Українська правда: «Нові» і «старі» українці. Для чого потрібен закон про множинне громадянство

Вранці 18 червня 2025-го Верховна Рада ухвалила президентський законопроект про запровадження інституту множинного громадянства в Україні. «За» проголосували 243 народні депутати.

Цікаво, що це була вже третя спроба Володимира Зеленського. Два попередні проекти цього закону так і не пройшли через Раду.

Міг не пройти і цей. В керівництві фракції «Слуга народу» до останнього сумнівалися, чи зможуть вони забезпечити позитивний результат на табло.

Комітет Ради з прав людини підготував і схвалив остаточну редакцію документа до другого читання ще 9 червня. Але нардепи продовжували сперечатися щодо того, чи потрібно його взагалі ухвалювати.

Каменем спотикання в усіх дискусіях було так і не розв'язане питання конституційності множинного громадянства. Адже в Основному законі досі записано, що в Україні існує «єдине громадянство».

«Ще у вівторок вранці (17 червня – УП) Арахамія бідкався, що голосів на множинне громадянство немає. У фракції теж не було консенсусу. Давид вмовляв нардепів, щоб голосували «за». Але таки «дотягнув» зрештою», – не під запис розповідає УП один зі «слуг».

Розгляд понад 1,3 тисячі правок у сесійній залі затягнувся на два дні.

Крім того головний лобіст закону – віцепрем'єр і міністр національної єдності Олексій Чернишов на засідання парламенту не з'явився. За іронією долі міністр, відповідальний за повернення українців додому, на тлі вручення підозр його помічникам, уже кілька днів не повертається в Україну із закордонного відрядження.

Ситуація в Раді була така хитка, що під час фінального голосування хтось із гальорки у сесійній залі пожартував: «Давиде Георгійовичу

(Арахамія – УП), збігайте за валер'янкою для Мотовиловця (перший заступник глави фракції СН, який збирає голоси – УП)».

Однак президентську ідею таки проголосували. Тож «Українська правда» пояснює, навіщо Україні інститут множинного громадянства, для кого його ухвалювали та чи справді всі українці «виїдуть по інші паспорти».

Тричі в одну річку: як Рада (не) ухвалювала закон про множинне громадянство майже чотири роки

Перше прищестя законопроекту про множинне громадянство відбулося в грудні 2021-го. Тоді президент Володимир Зеленський заявив, що вносить цей документ до Верховної Ради, щоб українці зі всього світу відчували себе «не просто людьми українського походження, а українського громадянства».

Тоді 99 нардепів із різних фракцій попросили Конституційний суд України (КСУ) розтлумачити норму Основного закону про «єдине громадянство», щоб з'ясувати, чи законно впроваджувати множинне.

Як повідомили УП в КСУ, судді донині не ухвалили рішення в цій справі. І невідомо, коли це станеться, бо з кінця січня 2025 року суд фактично не працює – немає кворуму.

Заступник голови комітету Ради з питань прав людини Руслан Горбенко вважає, що народні депутати не підтримали би законопроект про множинне громадянство в 2021-му. Мовляв, тоді це було не на часі. Інша справа – зараз, під час великої війни.

В День Соборності в 2024 році Зеленський зареєстрував у парламенті новий законопроект про множинне громадянство. Цього разу президент наголосив, що українське громадянство мають отримати «всі етнічні українці та їхні нащадки по всьому світу», а також іноземні добровольці, які воюють за Україну. Цей документ пройшов комітет, але

так і не потрапив на голосування до сесійної зали.

Бог любить трійцю: найбільш успішним виявився саме третій варіант законопроекту, який президент зареєстрував у серпні 2024-го.

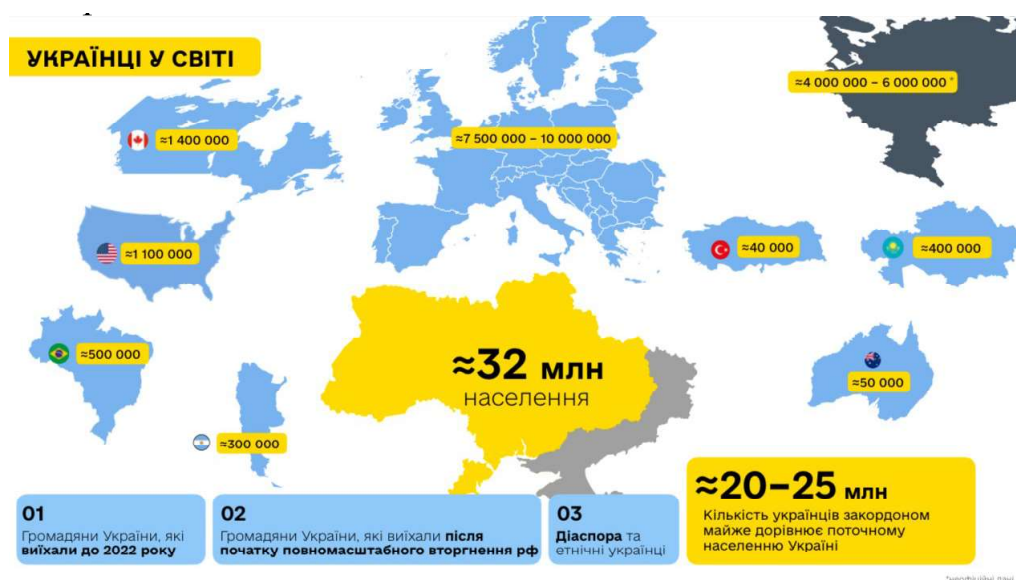
Для того щоб депутати точно підтримали документ, Зеленський заклав множинне громадянство в один із пунктів Плану внутрішньої стійкості України. А відповідальність за його реалізацію поклав на новостворене Міністерство національної єдності України.

Втримати своїх: для чого потрібен закон

Закон про множинне громадянство на перший погляд не видається чимось вкрай нагальним на тлі повномасштабної війни.

Але це оманливе враження. Адже війна як ніколи раніше загострила потребу зберегти зв'язок українців, розкиданих по всьому світу, зі своєю державою.

За оновленими даними, які озвучує Міністерство національної єдності, в Україні наразі проживає 31–32 мільйони людей. Водночас по світу налічується ще більше як 20 мільйонів українців: «стара» діаспора, мігранти 1990-х і 2000-х та велика міграційна група, спричинена російською агресією проти України.

Ситуація, коли за кордоном живе майже стільки ж українців, як і на підконтрольній території, змушує уряд шукати форми залучення їх до життя країни. Закон про множинне громадянство – це якраз одна зі спроб втримати контакт із цими мільйонами людей.

Якщо узагальнити, то з повного переліку тих, на кого поширюється закон, можна виокремити кілька великих цільових груп.

«Стара» діаспора – етнічні українці та їхні нащадки, більшість із яких в Україні ніколи навіть не бували, але пронесли через десятиліття свою національну ідентичність.

Для цієї групи отримати паспорт України, зберігаючи свій американський / канадський / аргентинський тощо, має стати певною формою

вдячності за роки роботи на благо Вітчизни і так само спробою ще більше залучити їх до підтримки країни.

Ця група налічує мільйони людей, але очевидно, що всі вони не кинуться завтра їхати в Україну по паспорти. Проте у поствоєнний період цей процес може стати доволі масовим, хоч і збереже свою переважно символічну суть.

Наступна група українців, для якої ухвалювався цей закон – люди, що виїхали під час війни.

Необхідно враховувати, що передовсім європейські країни, які так само переживають демографічні проблеми, будуть зацікавлені в інтеграції у свої суспільства освічених, кваліфікованих, молодих українців. Уже

зараз деякі країни ЄС спрощують отримання громадянства для таких людей, скорочують строки проживання, необхідні для подачі документів, до 5 років тощо.

Велика війна триває уже четвертий рік, і не важко порахувати, що ще за рік–два багато українців з останньої хвили міграції отримають можливість подаватись на громадянство в деяких країнах ЄС.

За чинним українським законом, вони муситимуть відмовитись від паспорта України. І це буде непоправна втрата для знекровленої війною країни.

Щоб безповоротно не втратити ці мільйони українців, а особливо їхніх дітей, котрі багато де зможуть ставати громадянами інших держав автоматично за правом народження, і був ухвалений цей закон.

Зрозуміло, що норма про множинне громадянство не може змусити людей не отримувати паспорти інших країн. Але вона дає їм легальне право не відмовлятися від українського. А отже – не поривати з батьківщиною остаточно.

Ще одна справді велика група людей, котрих торкнеться закон про множинне громадянство – це українці, які вже мають паспорти інших країн.

Ухвалений закон дає їм можливість легалізуватися, задекларувати інше своє громадянство і не ховатися із цим, як було досі.

Є ще кілька менших груп потенційних «користувачів» цього закону, переважно іноземців.

Наприклад, громадяни дружніх країн, котрі воюють за Україну і живуть тут понад рік, отримають право на спрощену процедуру отримання українського паспорта. Якщо ж їхню державу не внесено Кабміном у перелік «дружніх», то їм все ж доведеться відмовитись

від іншого громадянства, щоб отримати українське.

У «дружній список» Кабмін буде долучати країни, які запровадили санкції проти Росії. Множинне громадянство для жителів цих країн буде доступне в Україні. Для всіх інших – ні.

Окремо варто згадати, що Україна буде спрощено надавати своє громадянство людям, які складають для неї державний інтерес: відомі люди, науковці тощо.

Для того, щоб пройти навіть спрощену процедуру отримання українського громадянства, усе одно доведеться фізично приїжджати в Україну і подавати відповідні документи, складати іспити на знання Конституції, історії та мови України. Онлайн або десь в консульстві України це зробити не дозволяється.

Разом із українським паспортом і правами, як то право голосу чи балотування, нові українці отримають автоматично і всі обов'язки, включно з військовим. Тому ініціатори закону не очікують мільйонних черг. Йдеться про якісь тисячі заявок.

Тож адепти теорій у стилі «китайці скуплять українські чорноземи» і «мільйони імігрантів виберуть свого президента» мусять бути розчарованими. Як і люди, які вірять, що тепер «всі українці отримають інші паспорти і виїдуть».

Загальний задум закону не в тому, щоб роздати кілька тисяч нових паспортів, а в тому, щоб зберегти мільйони уже виданих.

Щоправда, питання конституційності закону залишається відкритим (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/articles/2025/06/19/7517743/>). – 2025. – 19.06).

Л. Крохмалюк, Закон і Бізнес: Хто зможе його отримати і в яких випадках є ризик втратити український паспорт

18 червня Верховна Рада ухвалила закон про множинне громадянство (на базі проєкту №11469). Тепер закон має підписати Голова Верховної Ради та Президент. Очікується, що це станеться швидко, адже автор – сам Президент.

Право із винятками

Після цього можна буде мати кілька паспортів. Кількість інших громадянств за українським законодавством не обмежується, однак це стосуватиметься не всіх.

Множинне громадянство визнаватиметься Україною, зокрема, у випадку:

- набуття громадянином України громадянства дружніх держав;
- набуття громадянства України іноземцями, які є громадянами зазначених держав.

Кабмін складе такий список – найімовірніше, це будуть країни ЄС, США, Канада, G7, адже в законі є рамкова норма щодо обов'язкового членства такої держави в Європейському Союзі або застосування нею санкцій до РФ. Громадяни цих країн отримуватимуть український паспорт у спрощеному порядку, зокрема:

- подаватимуть декларацію про визнання себе громадянином України;
- складатимуть іспити зі знання української мови, Конституції та історії України. Порядок складення таких іспитів ще має затвердити Уряд.

Ці процедури потрібно буде пройти до прийняття до громадянства України.

Легалізація фактичної реальності

Прийнятий закон насамперед легалізує тих українців, які вже де-факто мають два і більше паспортів. Законопроект не робить порушниками тих, хто вже має другий паспорт. Тисячі українців виїхали за кордон десятки років тому й отримали громадянство інших держав. Тепер вони зможуть офіційно зберігати український паспорт і громадянство, залишаючись частиною української нації.

Громадяни, які з особистих чи життєвих причин набули громадянство іншої країни, не

будуть змушені відмовлятися від українського. Через війну мільйони українців були змушені виїхати. Але вони не стали менше українцями. Закон про множинне громадянство визнає це й символічно повертає їх додому, показуючи, що Україна – це не тільки територія, а й люди. Нові правові можливості дадуть їм змогу не втрачати юридичний зв'язок із Батьківщиною.

Українці – нація глобального впливу. Наші фахівці, винахідники, митці працюють у світі, але залишаються українцями. Закон дозволяє світу бачити в них частину України, а не втрату для неї.

Для прикладу, лише в Польщі, за даними Центрального статистичного офісу, у 2023 році народилося 12,8 тис. дітей, батьками яких є українці. У 2022 році таких було 13,7 тис. Ці діти тепер зможуть офіційно мати подвійний статус без ризику втратити українське громадянство.

Законодавці передбачили випадки, коли можна втратити громадянство України, зокрема, в разі добровільного набуття російського громадянства або громадянства країни поза списком дружніх держав; служби в армії РФ; вироку за злочини проти нацбезпеки.

При цьому прийнятий закон захищає наших громадян на тимчасово окупованих територіях, яких окупаційна влада змусила отримати російські паспорти. Такі випадки не будуть вважатися добровільним набуттям російського громадянства, за винятком випадків, коли дії таких осіб спрямовані на пропаганду війни, публічну підтримку збройної агресії проти України або створюють загрози.

Судді, прокурори та державні службовці, які матимуть множинне громадянство, за чинним законодавством мають ризик втратити відповідні посади, адже на сьогодні їх профільні закони передбачають заборону для таких посадовців мати іноземне громадянство.

Ризики

Громадянин України, який одночасно є громадянином дружньої держави, може вийти з громадянства України за його клопотанням

в іноземній державі, громадянином якої він є, незалежно від місця його проживання. Це створює ризики масової втрати громадянства, що в умовах демографічної кризи та війни може стати серйозною проблемою.

Крім того, в умовах війни наявність у особи множинного громадянства потенційно може створювати істотні проблеми у вирішенні питань щодо проходження такими особами військової служби, які потребуватимуть додаткового врегулювання.

Виникатиме також проблема справедливого врегулювання питань реалізації конституційного припису (ст.25) про те, що «Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами» – у контексті, наприклад, пенсійного, соціального забезпечення, надання освітніх, медичних послуг особам з множинним громадянством, які перебуватимуть за кордоном, не сплачуватимуть податки і збори.

Так, критики законопроекту побоюються додаткового навантаження на бюджет, пов'язаного з витратами на соціальний захист, зокрема, отримання пенсій закордонними українцями, адже законодавством дозволено

зараховувати трудовий стаж, здобутий за кордоном, до української пенсії. Тож українці з другим паспортом можуть підтвердити іноземний стаж та отримати українську пенсію за кордоном. Такі тези лунали під час обговорення законопроекту в залі парламенту

Багато експертів висловлюють думку, що ухвалений закон є неконституційним. Водночас, лише Конституційний Суд має повноваження остаточно встановити, чи відповідає положення про множинне громадянство ст.4 Конституції. Відповідне подання ще у грудні 2021 року направили 99 народних обранців. Справу слухають, однак рішення ще немає. Тому безумовно варто зважати на той факт, що Конституційний Суд у перспективі висловить власну думку щодо цього питання, з якою, безумовно, потрібно буде рахуватися.

Висновок

Закон відкриває Україну світу, але, вочевидь, його практична реалізація потребуватиме подальшого законодавчого вдосконалення (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/167552-hto_zmozhe_otrimati_mnozhinne_gromadyanstvo_i_v_yakih_vipadk.html). – 2025. – 23.06).

Н. Дудко, Газета Ратуша: Множинне громадянство: можна все на світі вибирати, сину?

Громадяни України зможуть офіційно мати паспорти двох і більше країн. Раніше це суперечило законодавству, але все змінив законопроект № 11469, який ухвалила Верховна Рада. Що саме передбачає документ, які недоліки називають його критики, і коли запрацюють зміни – з'ясовував Центр громадського моніторингу та контролю.

Проектів закону про множинне громадянство у Верховній Раді не менше п'яти, зазначає "ВВС-Україна". Нинішній документ, який Верховна Рада ухвалила, ініціював Офіс президента України. Проголосували за нього 243 депутати.

Що зміниться для українців

Основна зміна для українців: вони зможуть отримувати паспорт іншої держави, не

відмовляючись від громадянства України. Раніше для цього офіційно потрібно було відмовитися від українського паспорта. Втім, фактичного покарання за недотримання цієї вимоги не передбачали.

Новий документ визначає множинність громадянства у певних випадках. Наприклад, якщо повнолітні українці автоматично отримали громадянство іншої країни чи отримали його у спрощеному порядку; коли українська дитина одночасно набуває його за правом народження чи внаслідок усиновлення. Громадяни України можуть автоматично набувати іншого громадянства і під час шлюбу з іноземцем.

Множинне громадянство не отримують ті, хто має російський паспорт. Права на множинне громадянство не матимуть і власники документів

низки держав, що не визнають територіальну цілісність та суверенітет України. Йдеться про тих, хто не підтримав Резолюцію Генасамблеї ООН “Про територіальну цілісність України” від 27 березня 2014 року № 68/262. Окрім Росії, це Вірменія, Білорусь, Болівія, Куба, КНДР, Нікарагуа, Судан, Сирія, Зімбабве та Венесуела.

Не матимуть права на множинне громадянство і певні категорії українців, як-от державні службовці і судді.

Що зміниться для іноземців

Множинне громадянство дозволять лише для іноземців із низки дружніх країн. Зокрема, йдеться про ті держави, що запроваджували санкції за російську агресію. Підготувати перелік цих країн протягом двох місяців має Кабінет Міністрів. Громадянам решти держав доведеться відмовлятися від свого паспорта, щоб отримати український.

Відповідно до ухваленого закону, іноземці, які хочуть набути українського громадянства, мають бути фізично в Україні під час подачі документів: зробити це через посольство чи консульство не дозволяється. Також іноземці складатимуть іспити на знання Конституції, історії та мови України.

За скороченою процедурою громадянство України зможуть отримати іноземці українського походження, наприклад, представники діаспор в інших державах. Передбачено спрощення процедури для іноземців, які проходять військову службу в Україні. Та для людей, які становлять державний інтерес: науковців, знаменитостей тощо.

На тих, хто набуде українського громадянства, поширюватимуться чинні обов’язки наших громадян, зокрема, обов’язок щодо захисту вітчизни. Відтак, прогнозує влада, про масову міграцію іноземців до України не йтиметься.

Підтримка документу

Ухвалення цього закону має посприяти поверненню українців з-за кордону, вважає президент Володимир Зеленський. За даними Міністерства національної єдності, 90% наших співвітчизників за кордоном перебувають в країнах, де дозволено множинне громадянство.

Також у відомстві підраховали, що наразі за кордоном проживають близько 20 мільйонів українців. Йдеться про нащадків мігрантів, людей, що виїхали у 1990-х та 2000-х, а також про біженців, які залишили Україну на початку повномасштабного вторгнення. Мета закону, зазначають його прихильники – дозволити цим категоріям українців та їхнім дітям зберегти зв’язок з Батьківщиною та залучити їх до відновлення держави.

Критика законопроекту

Критикують документ, зокрема, через норми, що стосуються наявності паспортів країна-агресорки. Адже, за словами правозахисників, закон створює ризики втрати громадянства України для жителів тимчасово окупованих територій.

Так, Гельсінська спілка з прав людини звертає увагу на те, що отримання російських документів на окупованих територіях не завжди відбуваються добровільно. “Формально, мешканці тимчасово окупованих територій Донецької, Запорізької, Луганської, Харківської і Херсонської областей, а також невизначена кількість ВПО, які набули громадянство РФ через подання відповідних заяв, у разі прийняття закону і набрання ним чинності в запропонованій редакції можуть згодом вважатися такими, що набули громадянство РФ добровільно”, – наголошують правозахисники. І закликають закон доопрацювати.

Коли запрацюють зміни

Наразі просування документу сповільнилося: підписати його і запустити подальшу процедуру голова Верховної Ради не може. Все через постанови, внесені низкою народних обранців. Їх спершу має ухвалити чи відхилити парламент. А відбудеться наступне пленарне засідання вже у липні.

Щоб закон набрав чинності, його також має підписати глава держави.

Коментар правника

Керівник юридичної компанії «April Consult» Юрій Танасійчук у коментарі «Ратуші» зазначив:

– Сьогодні такого типу законопроект – уже нагальна необхідність. Це пов'язано з кількома причинами – примусове набуття громадянства країни-агресора, великі втрати населення і вимушене покидання території та можливе даліше набуття громадянства країни, яка надала прихисток, а також давні потреби нашого суспільства щодо такого закону, оскільки в нас є чинний закон України про спрощене набуття громадянства України особами, які народилися в Україні до 1991 року, але потім у силу різних причин ще за часів Радянського Союзу емігрували і хочуть набутти українське громадянство. Нам треба було змінити шлях і дозволити за певних обставин отримувати кілька громадянств, щоб ми не втрачали населення, економічний потенціал, інтелектуальні кадри, багато яких втекло за кордон. Це також питання про майбутні покоління, про відбудову України після війни, щоб дати шанс уряду, який буде чинний на той момент, працювати на реінвестиції в Україну (не тільки в грошовому вимірі, а й в інтелектуальному), на збільшення населення України не завдяки еміграції з країн Африки чи Азії, а завдяки поверненню громадян, які мають причетність або до національності, або до громадянства.

Водночас закон дещо суперечливий щодо норм Конституції, але доки воєнний стан, Конституцію змінити неможливо. Доки цей закон існуватиме і в якій би редакції він не існував, між юристами завжди буде суперечка, чи рішення відповідає нормам Конституції, чи порушує норми. Але з погляду роботи уряду над зміцненням держави загалом цей закон дуже важливий. Щобільше, нам потрібно зі сталими діаспорами, які є, розширювати цей закон, вводити окремі положення про легке і швидке набуття громадянства, тобто повернення громадянства для української діаспори Канади, США тощо, усіх країн, де нема ворожого статусу щодо війни в Україні.

Водночас треба тримати досить жорсткий бар'єр і не дозволяти користатися множинним громадянством для громадян країн, які є нейтральними для нас, які не є економічно благополучними, врахувати інші чинники.

Отримавши громадянство, українці посилюють та легалізують свої права та обов'язки, взаємодію з Україною. На практиці це насамперед впливає на ухвалення рішень про те, інвестувати в Україну чи ні. Громадянам України ухвалити таке рішення значно легше, ніж нерезидентам країни, які не мають можливості захистити повною мірою свої права у разі виникнення якихось спірних ситуацій або коли є порушення з боку органів влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів тощо.

Легке отримання громадянства дуже практикує Польща, повертаючи у свою повсякденну орбіту поляків, які на той час мали статус, наприклад, суто громадян Канади чи США. Багато країн стикаються з проблемою скорочення населення залежно від різних подій (природне старіння, мала чисельність породіль тощо), тому такі шляхи акцептовані, зокрема в країнах ЄС. Думаю, тут можемо не вивувати велосипед, взяти найкращі практики і заінтегрувати в наші реалії і наші побажання.

Небезпеку в ухваленні закону бачу в його невідповідності нормам Конституції. Коли мине якийсь час, кілька років, учергове проросійські сили можуть намагатися, якщо не вдасться використати в інтересах Росії, ліквідувати такого типу закони, довівши, що вони суперечать нормам Конституції. Тобто тут може ще бути велика політична боротьба, дуже шкідлива для України. Оскільки не можемо внести зміни до Конституції в умовах воєнного стану, то треба сприймати обмеження і намагатися продукувати рішення, які можуть посилювати нашу країну інституційно.

Щодо російського громадянства на окупованих територіях, то кожне в ідеалі мало б потребувати окремого дослідження, за яких умов воно набуте, добровільно чи під примусом. Оскільки йдеться про кілька мільйонів людей, то це складно зробити. Але важливо розглядати крізь призму неможливості повернення до громадянства України категорії осіб, які були ждунами, зрадниками, колаборантами. Водночас неповернення до громадянства України не заважатиме відкривати кримінальні провадження і виносити рішення щодо осіб, які

вчинили злочини щодо України, навіть якщо на момент вчинення злочину вони відмовилися від громадянства України і набули громадянства країни-агресора і з ним і залишилися на

момент відкриття провадження (*Газета Ратуша* (<https://ratusha.lviv.ua/mnozhyhne-gromadyanstvo-mozhna-vse-na-sviti-vybyraty-synu/>). – 2025. – 25.06).

А. Стешенко, Лівий берег: Множинне громадянство. За що проголосував парламент?

Верховна Рада ухвалила внесений президентом Володимиром Зеленським законопроект про забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України. За своєю суттю це документ про множинне громадянство, запровадження якого глава держави просував не один рік.

Закон насамперед має надати право українцям, які виїхали за кордон, зберегти громадянство України, коли вони набувають інше.

Також закон розширить підстави набуття громадянства України деяким категоріям іноземців й особам без громадянства. У першу чергу тим, хто проходить військову службу за контрактом у Силах оборони України.

Додатково він встановлює підстави для втрати громадянства України – аби позбавити його тих, хто отримав російські паспорти чи воює за ворога.

Ідея президента з 2021 року

Ще у 2021 році президент Володимир Зеленський у зверненні до депутатів зазначив, що вносить у Верховну Раду законопроект про множинне громадянство. Аби українці в усьому світі, яких 65 мільйонів, «відчули себе не діаспорою, не людьми українського походження, а людьми українського громадянства», наголосив президент.

Але тоді парламент так і не розглянув законопроект. У парламенті точилися дискусії про відповідність ідеї множинного громадянства Конституції. Бо множинне громадянство означає, що особа одночасно визнається громадянином або громадянкою двох чи більше країн відповідно до їхнього законодавства. Однак Конституція України, стаття 4, встановлює, що «в Україні існує єдине громадянство».

Уже після повномасштабного вторгнення, 2023 року, до цієї ідеї повернулися. Колишній міністр закордонних справ Дмитро Кулеба виступив за впровадження інституту множинного громадянства, аби мільйони українців за кордоном могли зберегти український паспорт, набуваючи інше громадянство. Йшлося, зокрема, про те, що українське громадянство мають отримати новонароджені за межами України.

Дані МЗС свідчать, що нині за кордоном через війну перебувають близько 8,9 млн українців (15–20 % від населення України до 24 лютого 2022 року).

Тоді як на консульському обліку лише близько 394 тис. українців. Це близько 4–5 % від усіх, хто перебуває за кордоном.

У січні минулого року президент Володимир Зеленський у зверненні з нагоди Дня Соборності знову анонсував подання законопроекту, а серпні 2024-го вніс відповідний проект до Верховної Ради.

Лише у грудні 2024 року нардепи ухвалили його в першому читанні. Упродовж пів року готували до другого – подали понад 1300 правок, більшість з яких у підсумку відхилили.

Основні правки та критичні зауваження були від групи Дмитра Разумкова й голови фракції «Батьківщина». Юлія Тимошенко назвала закон президента «руйнацією української нації», оскільки сотні тисяч людей, які ніколи не жили в Україні, отримають українські паспорти. А Разумков наголошував, що тепер іноземці зможуть набутися український паспорт, обіймати посади у владі й керувати країною.

Що передбачає закон

18 червня 2025 року депутати всіх фракцій і груп, окрім «Батьківщини», 243 голосами проголосували за закон у цілому.

Перелік країн, громадянство яких буде сумісним з українським, визначить Кабмін додатковою постановою. У законі передбачено, що такими країнами не можуть бути ті, які підтримують агресію окупанта, не визнали суверенітету й територіальної цілісності України.

Тому всі, хто має паспорти Росії, а також країн, які не визнають нашої територіальної цілісності, не можуть мати громадянство України.

Крім того, закон передбачає:

- право набуття громадянства України за етнічним походженням за скороченою процедурою;

- право набуття громадянства за територіальним походженням, якщо хоча б один з батьків, дідів, бабусь чи їхні повнорідні родичі проживали чи народилися на території, яка після 24 серпня 1991 року стала Україною;

- право отримання громадянства України за скороченою процедурою в разі проходження військової служби в Україні.

Множинне громадянство: необхідність чи невинуватені ризики?

Важливо, що під час другого читання нардепи врахували правки про обов'язковий іспит на знання Конституції України, історії, української мови. Щоб набутися українське громадянство, іноземцям потрібно буде також подати декларацію про визнання себе громадянином України й чекати на відповідний указ президента.

Крім того, закон визначає, що у громадянство України не прийматимуть осіб:

- яких засудили в Україні за вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (до погашення судимості);

- які вчинили на території іншої держави діяння, визнані Кримінальним кодексом України тяжким злочином;

- які створюють загрозу національним інтересам, безпеці, охороні громадського порядку, суверенітету, територіальній цілісності.

Також у законі прописані підстави для втрати українського громадянства:

- набуття громадянства держави-агресора;
- набуття громадянства держави, якої Кабмін не включив до відповідного списку;
- створення загрози нацбезпеці, інтересам України;
- військова служба в державі-агресорі;
- злочини проти України, міжнародного правопорядку (засуджені в Україні);
- обман, підробка документів під час набуття громадянства.

Застереження правозахисників

Українські правозахисники застерігають: через закон втратити громадянство можуть жителі тимчасово окупованих територій.

Коаліція громадських організацій, яка захищає права постраждалих від війни, наголосила, що отримання російського паспорта на ТОТ не можна вважати добровільним, а отже, воно не має призводити до втрати українського громадянства.

Особливо правозахисники акцентують на положеннях, які дозволяють втрату громадянства на розпливчастих, на їхню думку, підставах, як-от «загроза національній безпеці». Зокрема, вказують, що це створить широкий простір для свавільного трактування й поставлять під удар тих, хто забезпечував на ТОТ базові потреби населення: медиків, комунальників, рятувальників.

Серед правників також тривають дискусії про відповідність закону Конституції. «Ми можемо отримати відповідь лише через конституційне подання. Однак наразі в КСУ немає кворуму для розгляду й ухвалення рішень», – сказав LB.ua юрист, депутат Київради від ЄС Леонід Ємець.

У коментарі ЧЕСНО Володимир Шаповал, колишній заступник голови КСУ й ексголова ЦВК, пояснив, що в Конституції чітко написано – в Україні чинне єдине громадянство.

«Політично так, можливо, це вигідно. Скажімо, емігранти другої чи третьої хвилі матимуть українське громадянство. Це буде своєрідна подяка України за здебільшого пасивну участь у нашій боротьбі. І це красиво. Але ключовий момент – 4-та стаття Конституції, в якій визначено, що в Україні

єдине громадянство. Вибачте, але єдине – це єдине. Все», – зазначив правник.

Закон набере чинності наступного дня після підписання президентом. А деякі норми закону – через 6 місяців. Кабміну доручено у двомісячний термін підготувати підзаконні акти й перелік держав, громадяни яких зможуть

набути громадянство України за спрощеною процедурою. Однак депутати не виключають, що звернуться до Конституційного Суду після оприлюднення закону (*Лівий берег* (https://lb.ua/news/2025/06/18/682394_mnozhinne_gromadyanstvo_shcho.html)). – 2025. – 18.06).

I. Корженкова, Чесно: Закон про множинне громадянство – виборча обгортка для діаспори

Уже вкотре тема подвійного громадянства повертається на політичний порядок денний. Після довгих дискусій із четвертої законодавчої спроби ідею множинного громадянства таки вдалося зрушити з мертвої точки. Ба більше, парламент підтримав президентський законопроект, який дозволяє подвійне громадянство.

На перший погляд – прогресивний закон, жест підтримки та об'єднання мільйонів українців, які з різних причин опинилися за кордоном, однак досі ідентифікують себе як частину української нації. Проте скидається на те, що за маскою “політичної турботи” приховується жест, який добре виглядає лише на білборді.

Популізм замість політики

Що ж не так із законом?

Окрім незрозумілого механізму реалізації, існує ризик, що подвійне громадянство може бути визнане таким, що суперечить Конституції. Нагадаємо, Основний закон встановлює принцип єдиного громадянства в Україні. Так, у грудні 2021 року 99 народних депутатів звернулися до Конституційного Суду України (КСУ) з поданням щодо тлумачення статті 4 Конституції у зв'язку з черговим зареєстрованим законопроектом про дозвіл множинного громадянства.

КСУ розглянув подання у квітні 2023 року та перейшов до закритої частини для ухвалення рішення, проте досі його не оприлюднив. Найближчим часом на рішення навряд чи варто розраховувати. З січня 2025 року Конституційний Суд працює у складі лише 11

суддів, а це унеможливило проведення засідань Великої палати та, відповідно, ухвалення рішень.

Проте це не зупинило ані профільне міністерство, ані Офіс президента чи окремих народних депутатів, які активно просували ідею подвійного громадянства. Щоправда, при цьому вони уникали будь-яких публічних дискусій та експертних оцінок.

Можливо, варто було дочекатися офіційного тлумачення Конституційного Суду, після чого ініціювати громадські обговорення ідеї легалізації множинного громадянства.

Однак чекати – втрачати час. Тому проект закону готувався кулуарно. В результаті його поява на порядку денному виглядає як реакція не на реальний запит суспільства, а на виборчу доцільність.

То що ж ми отримали на практиці? Замість виваженого і публічного обговорення маємо маневр у стилі “турборежиму”. Закон подається як своєчасна ініціатива, але за своєю суттю це технічний хід. Його мета – електоральне розширення, а не інституційне оновлення.

Україна заслуговує на закон, який реально працює, а не на ще одну чергову декларацію з прицілом на майбутній бюлетень.

Крім того, впроваджувати такий чутливий закон у воєнний час, без повноцінної правової визначеності – це тисячі потенційних судових позовів. Тому держава, яка вже перевантажена викликами, має розуміти і чесно відповісти, чи готова вона до цього.

Діаспора – важлива. Але не як виборчий інструмент

Українська діаспора після 2022 року стала значно активнішою. Завдяки підтримці в соцмережах, численним мітингам, волонтерству ця група виглядає як потенційно вдячний електорат.

Ба більше, на прикладі Молдови ми вже бачили, як діаспора стає вирішальним чинником під час виборів. Саме голоси громадян, які проживають за кордоном, забезпечили перемогу Майї Санду на президентських виборах. Схоже, це спокуса, якій українські політики не можуть протистояти.

Залучати діаспору справді важливе. Але зробити це можна і без популізму. Наприклад, через розширення програм культурної та освітньої співпраці чи участь у проєктах відбудови. Варто розглянути можливі податкові та інвестиційні стимули для того, щоб повернути людей.

Замість заманювання – справедлива політика для тих, хто вже тут

Іронія в тому, що, відповідно до пропонованого закону, стати українцем легше тим людям, хто не жив в Україні, проте має українське коріння, ніж тим, хто тут роками працює, сплачує податки, волонтерить чи захищає нашу державу на фронті. На жаль, непоодинокі історії, в яких бюрократизована система інституту набуття громадянства перемагає справедливість і здоровий глузд.

Контраст особливо помітний, якщо, приміром, згадати те, як Володимир Зеленський надав громадянство російському блогеру Александру Невзорову та його дружині. І це попри серйозні сумніви щодо щирості його підтримки України. Раніший подібний приклад – експрезидент Грузії Міхеїл Саакашвілі: українське громадянство йому надавали, позбавляли, залежно від політичної доцільності.

Звісно, ми пам'ятаємо випадки отримання громадянства “екстерном”, просто в залі парламенту (наприклад, Наталія Яресько, Олександр Квіташвілі, Айварас Абромавичус), але то ексклюзивні винятки, на які була політична воля вищого керівництва держави.

Адже зазвичай набуття громадянства – це місяці або роки очікувань, непрозорі відмови, складні вимоги щодо довідок і жодних чітких стандартів.

Якщо вже говорити про реформу громадянства, то починати варто з іншого. Україна має створити чесні, зрозумілі й недискримінаційні умови для тих, хто вже в Україні, хто працює на цю країну щодня.

Державна політика громадянства має бути не лише про національну пам'ять, а й про сьогодення і справедливість для тих, хто вже тут, і стратегію для тих, хто потенційно хоче повернутися (*Чесно* (<https://www.chesno.org/post/6473/>). – 2025. – 20.06).

С. Сидоренко, Європейська правда: Паспорти в законі. Чому «множинне громадянство» не порушує Конституцію та що має змінитися

Україна узаконила множинне громадянство.

Ухвалення цього закону стало чи не найрезонанснішою політичною новиною тижня. Закон ще чекає на схвалення президентом, але немає сумнівів, що підпис буде. Зрештою, це – президентський законопроект (нехай його і змінили у Раді), а ухвалення його було політичною обіцянкою Зеленського ще на президентських виборах 2019 року. Відтоді президент кілька разів пропонував парламенту змінити правила громадянства, але до якості попередніх проєктів були серйозні запитання.

Про те, як у Раді просували цю ідею, детально розповіла «Українська правда» у статті «Нові» і «старі» українці. Для чого потрібен закон про множинне громадянство.

Цей текст також підкреслює, що основною перепорою для ухвалення закону була думка про те, що узаконення «подвійного громадянства» нібито суперечить Конституції. Чимало депутатів щиро у це вірять, також ця думка популярна у соцмережах.

Але це – неправда.

Норма про «єдине громадянство» у чинній Конституції має інше значення, взагалі не пов'язане з правом українських громадян мати паспорти інших держав.

Понад те, в Україні й досі було дозволене множинне громадянство для низки категорій. Норми, які давали на нього однозначний дозвіл, були у законі про громадянство від його ухвалення; тисячі українців ними скористалися абсолютно легально. Але для решти українців, тобто для більшості – дійсно діяла «м'яка заборона». Історії, коли дорослий українець оформлював собі угорський паспорт, суперечили закону – але, як правило, не мали практичних наслідків.

Ухвалений у середу законопроект змінює цей баланс. Перелік тих, хто може легально бути громадянами іншої держави, зберігаючи український паспорт, суттєво розширюється.

Якщо зараз право на подвійне громадянство є винятком, то за новим законом воно стосуватиметься більшості.

Адже це не єдине питання до нового закону.

Чи будуть нові правила поширюватися на недружню до нас Угорщину? Чи отримають «амністію» ті, хто раніше вже оформив угорський, румунський, молдовський паспорти? Чи відкриються для тих українців, хто має паспорт іншої держави, «закриті посади» – депутатів, суддів чи навіть президента України? Чи не призведе це до навали китайців, філіппінців чи, боронь боже, росіян, які захочуть стати громадянами України? І чому зрештою для вступу в ЄС Україні все ж доведеться змінювати Конституцію у питанні громадянства?

«Європейська правда» проаналізувала ухвалений законопроект і пояснює ключові деталі, а також те, якими є реальні ризики від його запровадження.

Громадянство «єдине», але не одне

Найпоширеніша претензія до закону, яка лунає зараз – це твердження, що ідея множинного громадянства, мовляв, суперечить Конституції України, а отже, будь-які спроби втілити її є наперед неконституційними. Підставою для цих претензій є поширене, але хибне (щонайменше, якщо виходити з чинного законодавства України) прочитання української Конституції.

Тож варто детально на цьому зупинитися.

Дійсно, стаття 4 Конституції каже: «В Україні існує єдине громадянство». На цій підставі критики закону роблять висновок, що термін «єдине» є протилежним до «множинне», і коли так, то це, мовляв, означає конституційну заборону одночасно мати громадянства кількох держав.

Утім, жодних підстав для такого трактування немає. Чинний закон про громадянство, ухвалений 24 роки тому, деталізує цей термін так:

«[Принцип] єдиного громадянства – громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України.

Також ця стаття підкреслює, що у людини можуть бути одночасно кілька паспортів, але у відносинах з українською державою значення матиме лише громадянство України. Водночас не може існувати громадянства Криму, Буджаку абощо.

Саме в цьому полягала ідея запровадження цього терміну у 1996 році, коли у парламенті ухвалили нову Конституцію України.

Варто нагадати контекст тих часів. У Криму було неспокійно, оформилися сепаратистські рухи, яким сприяла Росія, символом яких став тодішній «президент республіки Крим» Юрій Мешков. Лунала ідея про те, щоб роздавати в Криму інакші паспорти, ніж в Україні. Тож прагнення конституційно визначити єдине громадянство України, яке б виключало громадянство Криму, Буджаку абощо, було цілком природне.

Таке прочитання цієї норми зафіксоване і у стенограмі пленарного засідання 25 червня 1996 року, коли депутати обговорювали майбутню Конституцію постатейно.

«За діючою (запропонованою у проєкті Конституції. – ЄП) нормою в Україні існує єдине громадянство. Це означає, що паспорти всіх громадян України однакові», – стверджував голова ВР, доводячи колегам, що ця конституційна норма не виключає можливості подвійного громадянства.

Ще один аргумент, який лунає на користь «незаконності» подвійного громадянства – це те, що чинний закон про громадянство вимагає від іноземців, які хочуть стати громадянами України, відмовитися від старого громадянства, а для українців, яких «зловлять» на наявності паспорта іншої

держави, передбачена процедура втрати громадянства України.

Звідси роблять висновок – мовляв, подвійне громадянство заборонене.

Але це не так!

Одночасно закон передбачає низку ситуацій, коли людина може легально мати паспорти України та іншої держави, і Українська держава не має щодо такого подвійного громадянства жодних заперечень. Лише наголошує, що вважає таку людину своїм громадянином і не звертає увагу на інші паспорти.

Наприклад, дитина, народжена у змішаному шлюбі українця та литовки, отримує право на громадянство Литви і України і за законом може зберегти обидва – немає потреби обирати одне з них. Або діти, народжені у США, навіть якщо обидва батьки є українцями, отримують також громадянство США. Або ж українка, що вийшла заміж на іноземця і на цій підставі отримала паспорт іншої держави, також має законне право зберегти й українське громадянство.

Повторимося, це – випадки, описані у «старому» законі. Тож множинне громадянство як принцип ніколи не було заборонене у незалежній Україні, просто дозвіл діяв не для всіх випадків.

А термін «єдине громадянство» лишився у законі незмінним, але він стосується геть інших речей.

Але Конституцію доведеться змінити. Для вступу в ЄС

Отже, новий закон про громадянство ухвалений і чекає на підпис президента, він набуде чинності за шість місяців після підписання і офіційної публікації. Але остаточну крапку у дискусії щодо того, що ж означає термін «єдине громадянство», поставить лише рішення Конституційного суду. КС вже має провадження про трактування ст. 4 Конституції. Його ініціювали депутати у відповідь на президентський законопроект щодо розширення прав українців на множинне громадянство.

Утім, чекати на це рішення, напевно, доведеться суттєво довше, аніж шість місяців до початку дії закону. Річ у тім, що КС зараз

заблокований через відсутність кворуму, і це – окрема сумна історія, адже фахівці переконані, що обрання нових суддів блокує влада (детально – у статті «На шляху від євроінтеграції»).

Втім, колись КС все ж запрацює.

У автора цих рядків немає сумніву, що суд у своєму рішенні візьме до уваги і дискусії 1996 року, і усталену практику подвійного громадянства (конституційність якої ніхто не ставив під сумнів понад 20 років!). І, зрештою, те, що Україна за конституцією прямує до ЄС.

А у Євросоюзі немає жодної держави, де подвійне громадянство було б заборонене у принципі.

Абсолютна більшість країн має гнучке регулювання і лише декларує, що у відносинах зі своєю державою ти є лише її громадянином. Рідкісним протилежним прикладом, де діють найжорсткіші для ЄС обмеження, є Австрія. Але і там діє не повна заборона, а регулювання, близьке до нинішнього українського: в законодавстві прописані винятки, коли подвійне громадянство дозволене, а у решті випадків воно заборонене.

Понад те, насправді усі громадяни ЄС мають подвійне громадянство. Це – норма договору Євросоюзу.

Спільне право ЄС передбачає, що громадяни будь-якої держави Євросоюзу автоматично мають також спільне «громадянство Євросоюзу».

Це – особлива історія, не тотожна до національного громадянства; зокрема, немає потреби отримувати другий єропаспорт – достатньо національного. Але юридично цей термін є, і він дає громадянам ЄС певні права, зокрема, щодо участі у виборах («ЄвроПравда» детально розповідала про це у статті «Вибори за євростандартом»).

А тому Україні, найімовірніше, перед вступом до ЄС ще доведеться вносити зміни до Конституції, у тому числі до ст. 4, щоб виконати це зобов'язання.

Не забуваймо і про Угорщину

Але навіть якби КС вже зараз зняв питання про конституційність закону про громадянство – це не означає, що усе безхмарно. Як і будь-

яка нова регуляція, що змінює важливу сферу суспільних відносин, цей закон створює також певні виклики, які треба усвідомлювати і робити все, щоб вони не перетворилися на реальні проблеми.

І водночас – не варто здіймати гвалт там, де реальних проблем немає, або де зміни до закону не додали нічого нового.

Тож варто розібратися, як зміняться норми закону і якими ці правила є зараз.

Досі закон зобов'язував тих, хто у зрілому віці стає громадянином України, відмовитися від свого попереднього громадянства. А українці, які ставали громадянами інших країн і не мали визначених законом виняткових обставин, були зобов'язані відмовитися від українського паспорту.

Ця норма, втім, на практиці ефективно працювала далеко не завжди. Причому в обох випадках.

Як це було, наприклад, свого часу з героєм України, військовим Олександром Мацієвським, якого росіяни стратили за слова «Слава Україні». Згодом виявилось, що він юридично є також громадянином Молдови. Мацієвський переїхав до України з Кишинева у 2008 році, отримав українське громадянство і підписав зобов'язання вийти з молдовського громадянства – але не зробив цього. Просто не став перейматися довгою процедурою. Можливо, навіть не знаючи, що порушує цим закон.

А зворотні приклади є ще більш масовими і, як правило, свідомими.

Так, багато тисяч українців, що отримали угорський паспорт за програмою Орбана з паспортизації закарпатських угорців, або ж тисячі тих, хто за аналогічною схемою отримав румунські паспорти, використовуючи своє буковинське коріння, не планують відмовлятися і від українського громадянства, навіть розуміючи, що їхні дії суперечать закону.

Але ж у реальності це не тягне за собою покарання. Держава має право оголошувати, що такі люди втратили українське громадянство, і забирати український паспорт – але не робить цього. У тому числі розуміючи, що нинішня ситуація – це статус-кво, який вже склався. А

масове позбавлення українського громадянства більшості етнічних угорців Закарпаття матиме негативні наслідки.

Утім, вибіркове, часто політично вмотивоване застосування цієї норми державою траплялося. Найвідоміший, хоч і далеко не єдиний приклад – це Ігор Коломойський, який втратив громадянство України через те, що має також ізраїльський та кіпрський паспорти. До цієї історії ми ще повернемося.

Отже, як це зміниться?

Якщо раніше вимога про «несуміщення» громадянства стосувалася абсолютної більшості українців, і лише для окремих категорій діяли винятки, то тепер діятимуть три схеми, залежно від того, яким є друге громадянство «сумісника».

Для громадян держави-агресора і держави-окупанта (це такі юридичні терміни) діє спеціальний порядок, на ньому варто зупинитися окремо. За чинним законодавством цей статус має лише Російська Федерація, навіть на Білорусь ці правила не поширюються.

Решта держав світу будуть поділені на дві групи – держави зі спрощеним режимом набуття громадянства і усі інші. Для останньої групи зміни не будуть значними. Зокрема, лишиться старий порядок із майже повною заборонаю подвійного громадянства.

А от для «спрощеної» групи – зміниться усе.

Громадяни цих держав отримають юридичний дозвіл на суміщення громадянства. Не буде потреби здавати український паспорт (за винятком тих ситуацій, коли цього вимагає інша держава, як-от Австрія). Причому це буде означати також фактичну «амністію» для тих, хто порушував закон раніше і отримав, наприклад, румунський паспорт, не повідомивши про це українську державу.

А для законослухняних українців, які раніше все ж вийшли з українського громадянства, взявши паспорт країни зі «спрощеного» списку, запроваджується швидка процедура поновлення громадянства України.

Виникає питання: а які держави потраплять до «спрощеного списку»? І чи буде серед них Угорщина? Останнє питання доволі вагоме,

зважаючи на загрози нацбезпеці, які походять від проросійського режиму Віктора Орбана.

Перелік країн-«спрощенців» має визначити уряд. І хоча закон зобов'язує Кабмін брати до уваги, зокрема, підтримку цими державами санкцій проти РФ – але чітких критеріїв немає. Це створює один з викликів. А до того ж – дає державам-партнерам важіль тиску на Україну, якщо вони хотітимуть опинитися у «білому списку».

А от щодо того, чи буде у цьому списку Угорщина, відповідь відома – так, поза сумнівом.

Навіть якщо початково уряд не включить Угорщину Орбана до переліку «безпечних держав» у сенсі подвійного громадянства – та згодом Будапешт однозначно натисне на Київ у переговорах з ЄС, із вимогою переглянути перелік і додати туди Угорщину. Навіть якщо українські спецслужби будуть не у захваті від цього через безпекові виклики.

Втім, цілком можливо, що це дасть Україні невеличкий додатковий важіль для дипломатичної торгівлі з чинним угорським режимом.

І наостанок, про Коломойського.

Опальний олігарх, якого покарали позбавленням українського паспорта, тепер отримає право легко і безболісно відновити громадянство, якщо захоче. Бо Ізраїль, громадянином якого він досі лишається, майже точно увійде до білого міграційного списку. Інша річ, що реальна користь для Коломойського від цього не буде значною.

Зрештою, кримінальна відповідальність діє однаково як для українців, так і для іноземців. Імовірно, єдина зміна – що його як громадянина України вже не зможуть видати до США за процедурою екстрадиції, якщо така розпочнеться (але це – навряд).

А для України, як і раніше, «подвійні громадяни» лишатимуться тільки громадянами України. Тож розширення підстав на множинне громадянство з точки зору держави змінить небагато. Наприклад, правила перетину кордону для чоловіків також не зміняться.

Податки, до слова, також не прив'язані до громадянства – їх платять залежно від того, де

людина постійно проживає (тобто є податковим резидентом) або де веде бізнес, незалежно від наявних паспортів.

Росія та безпекові ризики

Інший ризиковий момент, який варто згадати – це права тих громадян України, що мають також паспорти іншої держави або держав.

В ідеальному світі усі громадяни мають бути рівними у правах. У реальному – все складніше, і бувають підстави для обґрунтованих обмежень. Наприклад, власник множинного громадянства точно не зможе працювати суддею, бо це напряду заборонено українською Конституцією.

Але чи зможе такий громадянин працювати у спецслужбах? А бути держслужбовцем? Наразі це заборонено законом, але публічно лунають заклики до перегляду цієї норми. Чи може такий громадянин обиратися народним депутатом чи навіть президентом України? Тут ситуація протилежна – наразі прямої заборони немає, але напевно є ті, хто хотів би змінити це регулювання, щонайменше для деяких країн.

Ухвалені зміни до закону про громадянство навмисно обходять ці питання.

У парламенті була ідея врегулювати це вже зараз, і були відповідні правки – але це ускладнювало і без того непростий пошук голосів за закон, тож проблему відклали. Схвалений закон лише зобов'язує Кабмін подати свою версію законопроекту для «врегулювання питань, пов'язаних з особливостями зайняття деяких посад в органах державної влади, інших державних органах та органах місцевого самоврядування громадянами України, які також мають громадянство іноземної держави, зокрема держави-агресора або держави-окупанта».

Треба наголосити, що проблема не лише у тих, хто має російське громадянство.

Візьмемо як приклад тих самих закарпатських угорців з двома паспортами.

Що поганого у тому, щоби «подвійні громадяни» працювали у сільраді у Берегівському районі, на пересічних посадах? Особливо там, де практично всі мешканці вже зараз мають два паспорти. Або навіть

в обладміністрації, виконуючи роботу, наприклад, перекладачів?

Водночас є велике питання, чи можна дозволяти тим, хто має подвійне громадянство, обіймати керівні посади на держслужбі, особливо – у спецслужбах.

Імовірно, є й інші думки та аргументи, тож перед ухваленням це заслуговує щонайменше на публічну дискусію.

А поки нові правила не схвалить, все буде лишатися як є.

Ще один ризик щодо множинного громадянства, про який доводиться чути – це масове отримання українських паспортів іноземцями, які не мають культурного зв'язку з Україною. Така небезпека є цілком реальною, особливо у період майбутньої відбудови України, але тут законодавець перебачив механізм «протидії».

За новим законом, для набуття громадянства України треба скласти три іспити – з основ Конституції України, історії України та володіння державною мовою. Ці вимоги посилені у порівнянні з попереднім законом, і вони дають певний рівень гарантії того, що новий громадянин буде здатний інтегруватися в український культурний та ціннісний простір.

І, нарешті, про Росію.

Загалом вимоги для росіян, які хочуть стати громадянами України, суттєво посилені. Починаючи з того, що вони мають отримати візу для імміграції в Україну (а це зараз – винятково не проста задача), потім прожити п'ять років, скласти іспити і пройти перевірку СБУ на наявність загроз національній безпеці.

Хоча спростити українізацію можливо через службу у Збройних силах України у період повномасштабної війни.

Чи можливо обійти ці фільтри? Напевно, так.

Зокрема, якщо «хороший російський» має, скажімо, литовське або нідерландське громадянство і захоче переїхати до України – то надасть українським міграційникам лише свій європейський паспорт і «забуде» згадати про російський. Це спростить процедуру та перевірки спецслужб. Однак ані іспити,

ані вимогу щодо проживання в Україні не скасовує. Тож навряд чи ці історії будуть масовими.

Хоча є велика категорія громадян РФ, для яких передбачена окрема процедура. І це – виправдано.

Йдеться про українців, що опинилися у російській окупації.

На окупованих територіях паспорт РФ є ключем до виживання, і тих, хто погодився взяти цей документ, держава не каратиме. У тому числі молодь, тих, хто досяг повноліття вже під окупацією і не має інших документів, крім російських. Але без перевірки спецслужбами тут не обійтися, і головний критерій, який має бути перевірений – це те, що українець не служив добровільно в армії РФ, не брав участі у війні проти України і не працював у складі окупаційної адміністрації.

І, нарешті, про пільгову категорію, яка додана до закону про громадянство. Це – закордонні українці, представники діаспори, які не лише юридично отримають цей статус, а й вирішать повернутися до України. Їм достатньо буде прожити в Україні лише один рік для того, щоб отримати повноцінний статус громадянина.

Чи буде все це працювати ефективно; чи зможе спрощення втримати українців, у тому числі представників української молоді, тих, хто поїхав до ЄС на початку вторгнення і розмірковує про перехід до європейського громадянства, тощо – питання відкриті.

Але важливо розуміти, що саме є у новому законі та які стереотипи щодо нього є хибними. Є надія, що наш текст допоміг у цьому розібратися (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/06/20/7214123/>). – 2025. – 20.06).

В. Виговська, Вокс Україна: Індекс реформ 261: спеціалізовані адмінсуди та базова соціальна допомога малозабезпеченим

Україна рухається до виконання зобов'язань перед МВФ та Європейським Союзом. 24 березня Президент підписав довгоочікуваний закон про створення нових спеціалізованих адміністративних судів замість ліквідованого Окружного адміністративного суду Києва. Він отримав +1

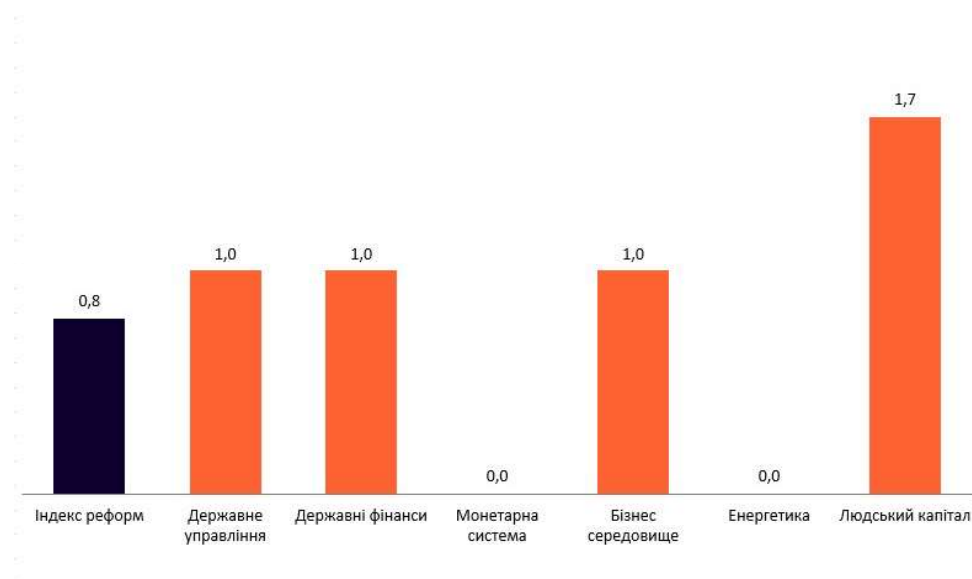
бал від (з діапазону від -5 до +5) від експертів Індексу.

Всього за період з 14 березня по 6 квітня експерти Індексу зафіксували 6 реформ. Їх всі оцінили в +1 бал. Значення Індексу, у порівнянні з минулим випуском зросло вдвічі і становить +0,8 бали.

Графік 1. Динаміка Індексу реформ

Графік 2. Значення Індексу реформ та його компонентів у поточному раунді оцінювання

Створення нових спеціалізованих адмінсудів, +1 бали

В Україні створять два нові спеціалізовані адміністративні суди, що означає виконання одного із прострочених структурних маяків МВФ.

Спеціалізований окружний адміністративний суд діятиме замість ліквідованого у 2022 р. Окружного адміністративного суду Києва (ОАКС). Він розглядатиме справи проти центральних органів виконавчої влади (Кабмін, міністерства), Нацбанку та інших органів, повноваження яких поширюються на всю територію України (Державна податкова служба, державні антикорупційні органи тощо), справи пов'язані із реєстрацією політичних партій та їхнім фінансуванням, а також з державним регулюванням медіа. Відповідно до закону буде також створено Спеціалізований окружний апеляційний суд, який переглядатиме рішення Спеціалізованого окружного адміністративного суду.

Конкурсний відбір суддів до двох нових судів відбуватиметься зі залученням Експертної ради. Вона оцінюватиме доброчесність та професійність кандидатів. До її складу увійдуть шість осіб: три представники від

Ради суддів України та три – від міжнародних організацій.

Коментар експертки

Олена Овчаренко, доктор юридичних наук, експертка з питань судівництва Центру політико-правових реформ

«Створення Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду спрямоване на виконання однієї із ключових вимог МВФ та Європейської комісії. Суди матимуть статус вищих спеціалізованих судів (ст. 125 Конституції України) і при цьому виконуватимуть роль першої та другої (апеляційної) інстанцій відповідно. Створення нових судів має підвищити рівень незалежності та неупередженості цієї гілки судової влади, імідж якої постраждав через скандальну діяльність Окружного адміністративного суду м. Києва. На жаль, вказаний закон не вирішує проблему завершення розгляду судових справ, які є спадком ліквідованого у грудні 2022 р. ОАКС. Також його юрисдикція є доволі обмеженою, і в разі успішного старту, очевидно, буде розширена в майбутньому.

Серед очевидних переваг закону – розширення переліку осіб, які зможуть стати

судьями нового суду. На ці посади, крім суддів, науковців і адвокатів, зможуть претендувати державні службовці, які мають щонайменше сім років стажу роботи на посадах державної служби категорії «А», «Б».

Конкурс на посади суддів пройде за участі Експертної ради, до якої увійдуть 3 українські та 3 міжнародні експерти, які перевірятимуть доброчесність і професійну етику кандидатів. Вони матимуть доступ до реєстрів і дос'є суддів, а також ресурсну підтримку від Державної судової адміністрації України. Громадськість стурбована тим, що міжнародні експерти не матимуть вирішального голосу при відборі (як у випадку з відбором до ВАКС): рішення про недоброчесність вважається чинним лише за наявності голосів двох українських і двох міжнародних експертів.

В законі була закладена суперечність, яка може поставити під сумнів правовий статус нових судів, як вищих спеціалізованих судів. Так, ч. 1 ст. 31 Закону «Про судоустрій і статус суддів» дозволяє створювати вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції для розгляду окремих категорій справ. Однак, за назвами нових судів їх можна кваліфікувати як місцевий суд (ч. 1 ст. 21 цього ж закону) і апеляційний суд (ч. 1 ст. 26 цього ж закону) відповідно. Цю колізію можна було уникнути, запозичивши модель ВАКС, який є вищим спеціалізованим судом, в якому створена Апеляційна палата, що переглядає справи, вирішені ВАКС по першій інстанції.

Попри нагальну потребу в якнайскорішому створенні нових судів, перспектива запуску їх роботи виглядає віддаленою. ВККС України має ліміти своєї інституційної спроможності, пов'язані з одночасним проведенням численних кадрових процедур (кваліфікаційне оцінювання суддів, конкурси в апеляційні і місцеві суди, добір суддів ВАКС). Конкурси на аналогічні посади тривають не один місяць, тому на повноцінний початок роботи нового адмінсуду можна очікувати не раніше другої половини 2026 р».

Заміна прожиткового мінімуму на базову соціальну допомогу, +1 бал

Кабмін реалізує експеримент, який змінить механізм нарахування допомоги малозабезпеченим людям.

Наразі соціальні виплати в Україні розраховують відповідно до законодавчо затвердженого прожиткового мінімуму, який насправді є нижчим за фактичний показник, що мав би відображати ресурси, потрібні людині на місяць для забезпечення базових потреб. Відповідно окремі виплати соціальної допомоги не є достатнім інструментом допомоги. Водночас підвищення прожиткового мінімуму не може бути профінансовано, оскільки до цього показника прикріплено дуже велику кількість різних виплат.

В майбутньому уряд планує замінити цей механізм новою системою базової соціальної допомоги. Але поки експеримент діятиме паралельно із прожитковим мінімумом.

Наразі, в рамках експерименту, допомогу для окремих категорій розраховуватимуть на підставі фіксованої суми – 4500 грн. В постанові не передбачені механізми індексації цієї суми. Розмір базової соціальної допомоги розраховуватимуть як різниця між цією сумою та фактичним середньомісячним доходом сім'ї.

При чому, розмір базової величини для першого члена сім'ї – 100%, для кожного наступного – 70%. Окремий підхід передбачений для дітей віком до 6 років, дітей з інвалідністю та осіб з I та II групою інвалідності – на них нараховуватимуть 100% від базової величини. Особи пенсійного віку з недостатнім страховим стажем отримуватимуть певний % від базової величини: якщо стаж менше 10 років – 53% (2385 грн), від 10 до 20 років – 62% (2790 грн), від 20 до 30 – 70% (3150 грн), більше 30 років – 88% (3960 грн).

Програму запустять з 1 липня 2025 р., а її першими учасниками стануть малозабезпечені та багатодітні родини, самотні матері та діти, батьки яких ухиляються від сплати аліментів чи не мають можливості утримувати дітей. З 1 жовтня програму поширять і на інші вразливі категорії. Фінансуватимуть проект за бюджетні кошти через програму підтримки малозабезпечених сімей.

Коментар експертки

Юлія Маркуц, Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління КШЕ

«Постанова Кабміну № 371 запускає експериментальний проєкт з надання базової соціальної допомоги тривалістю два роки. Він є частиною реформи соціальної політики, і передбачає поступовий перехід від використання прожиткового мінімуму як основи для розрахунку суми соціальної допомоги вразливим групам до впровадження базової величини.

Базову величину вводять через низьку ефективність прожиткового мінімуму. Тривалий час законодавчо встановлений прожитковий мінімум в Україні не відповідає реальним витратам на базові потреби. Його розмір штучно занижений, і тому соціальні виплати, які розраховують від нього, не відповідають потребам людей. Наприклад, у 2024 році фактичний прожитковий мінімум був у 2,7 раза більшим за законодавчо встановлений. Він не переглядається відповідно до інфляції в повному обсязі, це знижує його значення як реального орієнтиру.

Тому уряд запроваджує базову величину як розрахунковий індикатор, який не прив'язаний до законодавчого прожиткового мінімуму та визначається з урахуванням економічної ситуації. Постанова встановлює базову величину у розмірі 4500 грн, яка приблизно в 1,5 раза перевищує законодавчо встановлений прожитковий мінімум. Так держава прагне наблизити розрахункові соціальні параметри до реальних потреб населення та забезпечити більш обґрунтований рівень підтримки.

Базова величина дозволить краще налаштувати обсяг допомоги для різних типів домогосподарств, враховуючи склад сім'ї, вік дітей, наявність інвалідності тощо. Базова соціальна допомога буде застосовуватися не лише для підтримки малозабезпечених, а й для ширшого кола соціально вразливих груп через об'єднання кількох програм у єдину систему базової соціальної допомоги. Вона є ключовим елементом у переході до нової моделі базової соціальної допомоги, орієнтованої на адресність, справедливість і достатній рівень підтримки».

Графік 3. Події, що визначали значення індексу, оцінка події є сумою її оцінок за напрямками, тому вона може перевищувати +5, або бути меншою за -5

Таблиця 1. Оцінки всіх подій та прогресу реформ за напрямками

Державне управління	+1,0
Створення Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду	+1,0
Державні фінанси	+1,0
Уряд затвердив порядок реалізації експерименту щодо централізованої закупівельної організації у сфері Агентства відновлення	+1,0
Монетарна політика	0,0
Бізнес середовище	+1,0
Закон, який посилює контроль за виробництвом та обігом дієтичних добавок	+1,0

Енергетика	0,0
Людський капітал	+1,7
Ратифікація Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями	+1,0
Експериментальний проєкт із поступової заміни традиційного прожиткового мінімуму на базову соціальну допомогу	+1,0
Закон про професійні стандарти у медичних професіях та обов'язок безперервного професійного розвитку для всіх медичних працівників	+1,0
<i>(Бокс Україна (https://voxukraine.org/index-reform-261-spetsializovani-adminsudy-ta-bazova-sotsialna-dopomoga-malozabezpechenum). – 2025. – 3.06).</i>	

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Судді Конституційного Суду України Оксана Гришук та Петро Філюк 6 червня цього року взяли участь у V Всеукраїнському форумі судових експертів „Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін“.

Конституційний Суд України виступив одним із партнерів заходу, організованого Одеським науково-дослідним інститутом судових експертиз Міністерства юстиції України, видавництвом „Юридика“ та Центром українсько-європейського наукового співробітництва.

Участь у форумі взяли провідні фахівці у сфері судової експертизи, науковці, представники правоохоронних органів та судової влади. Захід став платформою для фахової дискусії щодо актуальних питань розвитку судової експертизи, обміну досвідом і напрацювання спільних підходів для подальшого удосконалення експертної діяльності в Україні.

Судді Конституційного Суду України долучилися до обговорення ключових питань, пов'язаних із розвитком судової експертизи в Україні, зокрема в умовах воєнного стану. Вони акцентували увагу на важливості

забезпечення незалежності та ефективності судової експертизи як складової судочинства, а також на необхідності адаптації експертної діяльності до сучасних викликів, включаючи цифровізацію та інтеграцію з європейськими стандартами. Особливу увагу було приділено ролі судової експертизи у захисті прав людини та забезпеченні справедливого судового розгляду *(Офіційний вебсайт Конституційний Суд України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-vzaly-uchast-u-v-seukrayinskому-forumi-sudovyh>). – 2025. – 9.06).*

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин, судді Суду Оксана Гришук, Олег Первомайський, Ольга Совгіря 30 травня цього року взяли участь в експертному обговоренні „Соціальна держава Україна – в умовах миру і війни. Конституційний вимір“.

Захід був організований Українським католицьким університетом за підтримки проєктів Ради Європи “Посилення соціального виміру в Україні” та “Підтримка України у впровадженні стандартів Ради Європи щодо

судової влади”, що впроваджуються на виконання Плану Дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення, відбудова» на 2023-2026 рр., а також проєкту “Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні”, що його впроваджують в межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи “Партнерство заради належного врядування”, фаза III.

Для участі в заході були запрошені представники парламенту, Уряду, судових установ, науковці та експерти.

Вироблення спільних підходів до розуміння суті та функцій соціальної держави в умовах формування нового суспільного договору в Україні, конституційних меж соціальних функцій держави, а також можливих перспектив конституційної еволюції України в частині визначення змісту та обсягу соціальних прав – такі питання стали предметом обговорення на цьому заході.

Учасники обмінялися думками стосовно балансування соціальних функцій держави з вимогами верховенства права та економічною спроможністю в умовах сьогодення.

Модерувала захід директорка Школи права УКУ Світлана Хилюк (*Офіційний вебсайт Конституційний Суд України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-ksu-vzyaly-uchast-v-ekspertnomu-obgovorenni-socialna-derzhava-ukrayina-v-umovah-myru-i>). – 2025. – 2.06).*

У межах міжнародного проєкту технічної допомоги Європейської Комісії TAIEХ 13 червня 2025 року працівники Конституційного Суду України взяли участь в онлайн-семінарі „Сучасна стратегія розвитку бібліотек: європейські рекомендації“, організованому в співпраці з Національною бібліотекою Франції.

Метою заходу було ознайомлення з сучасним європейським досвідом у сфері бібліотечної справи, зокрема щодо формування й обробки бібліотечних фондів, розвитку цифрових технологій, використання сучасного технічного обладнання та програмного забезпечення, а також безпеки бібліотечних ресурсів у кіберпросторі.

Участь у навчальному заході взяли працівники структурних підрозділів

Секретаріату Суду, до сфери діяльності яких належить робота у цьому напрямі. У вступному слові перший заступник керівника Секретаріату Суду – керівник Департаменту організаційної роботи Лариса Бірюк наголосила на важливості впровадження сучасних підходів у розвитку бібліотечної справи та посилення цифровізації для підвищення ефективності діяльності Суду.

Своїм досвідом із колегами поділилися представники Національної бібліотеки Франції. Заступниця керівника служби цифровізації Інесс Карме, експерт з цифрового збереження Янник Гранколас та керівниця бібліографічної служби Мелані Рош розповіли про сучасні підходи до надання цифрових послуг, переваги й виклики зберігання цифрових книжкових колекцій, особливості оцифрування рідкісних видань та фоліантів, міжнародні стандарти захисту авторських прав та їх дотримання під час оцифрування книжкового фонду й подальшого використання цифрових ресурсів. Учасникам також було представлено європейський досвід участі бібліотек у міжнародних проєктах, створення спільних пошукових баз даних та використання глобальних цифрових каталогів.

Отримані знання сприятимуть подальшій модернізації бібліотечної справи Конституційного Суду України відповідно до європейських стандартів (*Офіційний вебсайт Конституційний Суд України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-doluchyvsvya-do-roboty-ekspertnoyi-misiyi-ta-lex-z-pytan-innovaciyi-v-bibliotechniy-spravi>). – 2025. – 13.06).*

Норма Конституції чітко говорить про те, що громадянин України не може мати іншого громадянства. Основний закон в цілому написаний так, що позбавити українського громадянства не можна. Про це в ефірі Еспресо сказав дипломат, один з авторів Конституції України Роман Безсмертний.

«Це питання дуже ретельно обговорювалося під час написання Конституції. Записано так, що виходять з того, що в Україні не допустимо громадянство особи іншої держави. Так виписувалися ці норми. З того часу я бачив безліч трактовок цієї норми Конституції. Всі

вони не відповідають основному закону. Усі ці розмови, що ця норма говорить про те, що не може бути громадянства області, регіону – це все повна дурниця», – наголосив він.

Безсмертний додав, що четверта стаття чітко говорить, що в особи, яка є громадянином України, не може бути іншого громадянства, або особа, яка хоче набутися громадянства, може отримати його в тому випадку, коли вона не є громадянином іншої держави.

«Я розумію, що хтось може казати, що є різні тлумачення. Єдиним органом, який може розтлумачити відповідну позицію Конституції, є Конституційний суд. Норма чітко говорить про те, що громадянин України не може мати іншого громадянства. Конституція написана так, що позбавити українського громадянства не можна. Якщо особа є громадянином України, то держава не може позбавити цього громадянства», – зазначив дипломат.

Він додав, що тема набуття іншого громадянства – це тема правової культури, моральної відповідальності людини перед своєю державою, суспільством.

«Що стосується санкцій, ніяких санкцій ви ніде не побачите за те, що виявили інший паспорт. Це те, що відповідає міжнародній практиці застосування цієї позиції. Українська Конституція не допускає іншого громадянства – законслухняні громадяни дотримуються цієї позиції. Тих, хто набуває такого громадянства – їх не можуть позбавити громадянства України. Такий дух української Конституції. Що мав робити правник – він мав розбирати ситуацію, якщо набув іншого громадянства – які санкції, яка відповідальність. А не вводити якесь множинне громадянство. Ця норма неконституційна. Рано чи пізно стаючи членом ЄС сама по собі ця проблема зникає. Окрім того, що це політичне питання – воно не має жодних правових наслідків. Позбавити українського громадянства не можна – хочете набувати іншого, це ваша справа. Цей закон формально суперечить духу і змісту Конституції України», – підсумував Безсмертний (*Ecnpeco* (<https://espresso.tv/suspilstvo-zakon-pro-mnozhinne-gromadyanstvo-formalno-superechit-dukhu-i-zmistu-konstitutsii-bezsmertniy>)). – 2025. – 20.06).

«Україна стоїть на порозі історичного рішення – запровадження множинного громадянства. Як Президент Світового Конгресу Українців (СКУ), я глибоко переконаний, що Україна потребує єдиної та сильної нації, де всі громадяни мають рівні права і однакові зобов'язання незалежно від місця проживання, місця народження чи кількості громадянств», – наголосив П. Грод, президент Світового Конгресу Українців.

Він відмітив, що сьогодні мільйони українців живуть за кордоном, особливо після початку повномасштабної війни. Багато з них прагнуть зберегти український паспорт, який є не просто документом, а символом нерозривного зв'язку з Україною. Чинне законодавство змушує українців обирати між Батьківщиною та можливостями життя за кордоном, і це шкодить національним інтересам.

П. Грод відмітив, що настав час створити чітку законодавчу базу, яка дозволить українцям по всьому світу зберегти українське громадянство, водночас забезпечити, що всі громадяни матимуть однакові права та обов'язки. Ми прагнемо єдності українського народу, де не існуватиме поділу на класи громадян. Закон про множинне громадянство має забезпечити справедливість і рівність кожного українця.

«Ми хочемо бачити світових українців активними учасниками процесу відбудови нашої Батьківщини. Україна потребує інтелектуальних ресурсів, досвіду та інвестицій у всіх сферах життя – економічній, політичній, соціальній, науковій, будівельній, у системах охорони здоров'я та технологіях. Множинне громадянство зніме юридичні перешкоди, відкриє шлях для повернення українців, які щиро люблять Україну і прагнуть сприяти її розвитку», – наголосив президент Світового Конгресу Українців.

Водночас, на переконання П. Грода законодавство повинно містити жорсткі безпекові запобіжники. Необхідно чітко обмежити можливість отримання українського громадянства громадянами країн-агресорів і запровадити обов'язкову присягу служити українському народу та іспити на знання української мови, Конституції та історії

для нових громадян. Це забезпечить, що громадянство України отримають лише ті, хто щиро відданий державі і поділяє наші цінності.

Впровадження множинного громадянства відповідає міжнародним стандартам та наближає Україну до європейських норм. Це стане важливим кроком у напрямку інтеграції до Європейського Союзу та глобального визнання України як сучасної, демократичної держави (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2025/06/11/7516358/>). – 2025. – 11.06).

Депутати “групи Разумкова” зареєстрували три постанови 11469-П, 11469-П1 від 19.06.2025, та 11469-П2 від 20.06.2025, які мають скасувати ухвалення закону про подвійне громадянство (№11469). Це той самий закон, ініційований Президентом, який дозволяє мати ще одне громадянство без втрати українського.

Ініціатори – народні депутати Дмитро Разумков, Євген Петруняк та Роман Бабій, які входять до МФО «Розумна політика».

Автори проєктів постанов у пояснювальних записках вказують на аналогічну причину – порушення Регламенту. Так, текст закону й правки до нього роздали лише за 5 днів до голосування, хоча мали дати за 10. Через це депутати не встигли нормально ознайомитися з документом, і частина правок могла бути проігнорована.

Зазначимо, що реєстрація таких постанов фактично блокує подальше підписання закону спікером Верховної Ради Русланом Стефанчуком і передачу його на підпис Президенту (*Chesno* (<https://www.chesno.org/post/6474/>). – 2025. – 23.06).

11–13 червня в місті Тарту (Естонія) відбулася IX міжнародна щорічна наукова конференція «Стійкість та адаптація в часи випробувань» (Resilience and Adaptation in Times of Adversity), присвячена дослідженню проблем Східної Європи та Євразії.

Захід зібрав кілька сотень аналітиків і науковців із країн Європи, Азії та США, які спеціалізуються на регіональному, порівняльній політології, міжнародних

відносинах, економіці, історії, соціології, антропології, культурології та суміжних дисциплінах.

Експертка ЦППР з питань судівництва Олена Овчаренко та експертка з конституційного права Ольга Івасюк виступили з доповіддю «Демократія під прицілом: подолання викликів для парламентаризму, виборів та правосуддя в Україні під час війни» (Democracy on Trial: Overcoming Challenges to Parliamentarism, Elections, And Justice in Ukraine During the War) в межах секції «Осмищення демократії під час війни: досвід України» (Rethinking Democracy in Times of War: Insights from Ukraine). Основні тези доповіді ґрунтувалися на висновках дослідження «Огляд демократичних інститутів України під час війни» яке здійснили ЦППР і Коаліція «Реанімаційний Пакет Реформ» у межах проєкту Ukraine-DARE («Демократична інтеграція, стійкість та залучення») за фінансової підтримки Федерального міністерства закордонних справ Німеччини.

Пані Ольга присвятила свій виступ значенню та позитивним тенденціям у роботі Парламенту під час війни, як однієї з важливих інституцій забезпечення демократичного устрою держави. Вона підкреслила, що демократія функціонує завдяки різним інструментам, закріпленим у Конституції та розвиненим на рівні законодавства. Умови воєнного стану докорінно змінюють підхід держави до управління, де першочерговою ціллю постає захист національної безпеки та суверенітету.

«Демократія в Україні опинилася перед подвійним випробуванням: з одного боку, правові норми воєнного часу не дозволяють повністю реалізувати стандартні демократичні процедури, зокрема вибори, а з іншого – виникає потреба в інноваційних підходах, що дозволяють зберегти демократичний характер політичного процесу навіть за таких умов», – наголосила експертка.

Серед основних позитивних тенденцій парламентської демократії Ольга Івасюк назвала:

- безперервність роботи парламенту;
- політичний консенсус між основними політичними силами щодо ключових рішень;

- відновлення парламентського контролю над Урядом (зокрема години запитань до Уряду, здійснення правового моніторингу);

- посилення прозорості та відкритості роботи Парламенту та його комітетів (доступ журналістів до будівлі Парламенту, трансляція пленарних засідань та засідань комітетів, публікація стенограм засідань, поіменного голосування).

Підсумовуючи, пані Ольга зазначила, що український парламент залишається центральним майданчиком для дискусій і ухвалення рішень на основі консенсусу, що вже є важливим досягненням демократії в умовах війни. Завдяки прозорості, ефективному контролю, залученню громадськості та співпраці між усіма політичними силами вдається зберігати довіру громадян і легітимність інституцій. Звісно, реалізація повного спектра демократичних процедур стане можливою лише після завершення війни, але вже сьогодні очевидно: українська демократія витримує надважке випробування, зміцнюючись і адаптуючись.

Пані Олена присвятила свій виступ проблемам функціонування судової гілки влади в умовах воєнного стану. Вона акцентувала на ключових здобутках України в цій сфері:

- стає функціонування судів з відправлення правосуддя – попри обстріли, руйнування та пошкодження будівель судів, відключення світла та хакерські атаки на державні реєстри;

- відновлення прозорих і публічних доборів до органів суддівського врядування (ВРП, ВКС), а також на посади суддів місцевих, апеляційних судів та Вищого антикорупційного суду України – з урахуванням більш жорстких вимог до перевірки попередньої професійної діяльності кандидатів на суддівські посади;

- продовження удосконалення законодавства, яке регламентує правовий статус, добір і відповідальність суддів, правила професійної етики та доброчесності в судовій системі, процедуру здійснення правосуддя, впровадження технологій електронного судочинства;

- активне впровадження реформ, передбачених зобов'язаннями України як кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Під час обговорення доповіді, експертки ЦППР наголосили, що попри всі виклики та проблеми – військову агресію росії, складні внутрішні соціально-економічні процеси – Україна залишається відданою курсу на євроінтеграцію та реформування демократичних інститутів.

Організаторами заходу виступили Інститут політичних досліджень імені Йохана Скитте та Центр східноєвропейських та євразійських досліджень (CEURUS) Тартуського університету. Щиро вдячні їм за запрошення та можливість долучитися до змістовного обговорення актуальних викликів для регіону! *(ЦППР (<https://pravo.org.ua/ekspertky-tsppr-vzvaly-uchast-u-ih-shhorichnij-konferentsiyi-zi-shidnoyevropejskyh-ta-yevrazijskyh-doslidzhen/>). – 2025. – 23.06).*

Міністерство розвитку громад та територій презентувало проєкт оновлення Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (децентралізації). Йдеться про адаптацію реформи до умов повномасштабної війни та підготовки до членства України в ЄС.

Олексій Рябикін, заступник Міністра розвитку громад та територій України, зазначив, що саме громади стали основою стійкості країни у воєнний час, і зараз важливо забезпечити їх необхідними інструментами для подальшого розвитку й відновлення.

«Децентралізація дала поштовх для розвитку громад. За 11 років реалізації реформи вдалося досягти суттєвих результатів: сформовано новий адміністративно-територіальний устрій, оновлено систему міжбюджетних відносин, громади стали відповідальнішими, ближчими до людей. Але ця реформа задумувалась і втілювалась у мирних умовах. Після повномасштабного вторгнення реальність змінилась. Наше завдання зараз – зберегти здобуте, але водночас дати громадам інструменти для подальшого розвитку й інтеграції в європейську систему врядування», – сказав Олексій Рябикін.

Участь у заході взяли представники Верховної Ради України, асоціацій органів місцевого

самоврядування, а також експерти Ради Європи, яка надає довготривалу підтримку реформі. Всі Асоціації погодились, що спроможність місцевого самоврядування не піддається сумніву, а на початку повномасштабної війни стала запорукою відсічі збройній агресії росії.

Як повідомили, у Мінрозвитку, у проєкті пропонуються зміни, які мають зробити реформу більш дієвою в умовах війни та повоєнного відновлення. Планується переглянути підходи до формування громад і районів з урахуванням безпекових, демографічних та економічних факторів. Один із кроків – чітко розмежувати повноваження між центральною владою та місцевим самоврядуванням. Водночас місцеві державні адміністрації мають виконувати координуючі та наглядові функції замість дублювання повноважень громад.

Окремо увагу проєкту приділили зміцненню кадрової спроможності місцевої влади, запровадженню нових форматів участі жителів у прийнятті рішень, а також посиленню ролі старост і місцевих депутатів. У фінансовій сфері громадам пропонується надати більше можливостей самостійно розпоряджатися коштами, залучати інвестиції, брати участь у програмах відновлення та європейських проєктах.

Народний депутат Віталій Безгін уточнив, що саме пропонують оновити у Концепції:

-Утворення військових адміністрацій населених пунктів, як вимушеного заходу, допускається лише з мотивів безпеки та оборони. Їх існування має бути обмежене в часі та тривати лише до усунення відповідних загроз.

-Проведення консультацій, розроблення та затвердження програми відновлення системи

органів місцевого самоврядування після припинення воєнного стану. Законодавство має чітко визначати критерії відновлення звичайного режиму багаторівневого врядування.

-Створення дієвої системи підготовки кадрів для ОМС.

-Спрощення та уніфікація системи планувальних документів на рівні регіонів та громад.

-Визначення та закріплення на законодавчому рівні порядку організації публічного врядування в Києві у відповідності до європейських стандартів.

-Врахування цифровізації: використання DREAM та запровадження ГІС для регіонального розвитку.

-Розвиток форм співробітництва, у тому числі агломерацій.

-Посилення компетенції обласних рад у сфері регіонального розвитку та міжнародного співробітництва.

«Запропонував додати до документу можливість запровадження різних підходів щодо повоєнного відновлення з урахуванням або функціональних типів територій, або безпекових макрорегіонів», – зазначив Віталій Безгін.

Захід організувало Міністерство розвитку громад та територій України у співпраці з Програмою Ради Європи «Посилення багаторівневого врядування та місцевої демократії для підтримки відновлення України». Наступним етапом стане доопрацювання Концепції з урахуванням пропозицій асоціацій та подальше публічне обговорення (*Децентралізація* (<https://decentralization.ua/news/19713>). – 2025. – 13.06).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

М. Барсук, суддя-спікер Північного апеляційного господарського суду

Взаємодія судів та медіа

Правосуддя – це і про рішення, що виносяться в судовій залі, і про довіру суспільства, і здатність суду відкрито комунікувати з ним. Розуміючи потребу у відкритому діалозі, судова влада в Україні почала змінювати підходи до системи комунікації. Ми, судді, хочемо відійти від сприйняття суду, як закритої інстанції, навпаки – ми відкриті до діалогу та якісної співпраці.

На мою думку, як судді-спікера ПАГС, одне з найважливіших наших напрацювань – це формування системної взаємодії між судами та медіа спільнотою. На сьогодні, судді-спікери судів різних юрисдикцій та інстанцій у межах Українсько-нідерландського проєкту «Судова влада і суспільство в Україні» активно працюють над остаточною редакцією загального документу, що буде мати силу м'якого права «Принципи комунікації між судами та медіа». Північний апеляційний господарський суд, в якому я працюю, приймає активну участь у такому важливому проєкті.

Дані принципи є відповіддю на запит від суспільства бути доступною та зрозумілою інституцією, а для нас, суддів, це гарантія того, що такий діалог буде якісним, збалансованим і заснованим на взаємній повазі.

Принципи комунікації між судами та медіа»

Це не загальні побажання взаємодіючих сторін. Це чіткі, конкретні рекомендації та роз'яснення у необхідності їх дотримання, що допомагають всім, хто є присутнім у судовому процесі (медіа, представники від суспільства, сторони та учасники процесу) отримати найкращий результат та почуватись при цьому захищено.

Ось деякі з основ, що передбачає документ:

– Порядок надання інформації – як журналісту можливо швидко та ефективно отримати офіційні коментарі або відомості про справу.

– Порядок допуску до судових засідань – коли і як представники медіа, громадських об'єднань та просто вільні слухачі можуть бути присутні у залі судового засідання.

– Умови перебування в суді – щоб процес залишався зосередженим та безпечним для сторін, а журналісти могли працювати комфортно та етично.

– Безпека та неупередженість – як забезпечити відкритість судового процесу уникаючи впливу на незалежність правосуддя та забезпечити захист прав учасників процесу гарантованих їм Конституцією України та Європейською Конвенцією з прав людини.

– Висвітлення судових заходів – з дотриманням прав усіх учасників процесу.

– Правові основи взаємодії – єдине розуміння термінів, меж відповідальності та прав журналістів та інших бажаючих бути присутніми у засіданні та його фіксуванні.

Насправді, ми вже бачимо результати. Однозначно вже навіть на даному етапі висвітлені конструктивні та виважені матеріали у ЗМІ, а у суспільства стає краще розуміння специфіки судового процесу. Але найголовніше – у представників медіа та суддів з'явилися чіткі орієнтири: як співпрацювати ефективно.

Спільна мова – спільна відповідальність

Ми не одноразово обговорювали таку ініціативу разом із нашими іноземними колегами. На спільному круглому столі за участі представників судової влади, медіаспільноти та міжнародних експертів ми вже презентували проєкт Принципів комунікації. Це ще один важливий та виважений крок до уніфікації стандартів і підходів.

Завдяки підтримці Вищої ради правосуддя, Ради суддів України та Комітету Верховної Ради з питань свободи слова, ми вийшли на новий рівень комунікації. І це вже не експеримент –

це системна зміна, яку високо оцінили й наші міжнародні партнери.

За результатами даної зустрічі медіа спільнота в особі Громадського об'єднання «Інститут розвитку регіональної преси» опрацювали представлений нами проєкт та вже надали свої зауваження, які ми наразі опрацюємо.

Що далі?

Разом з нашими партнерами та колегами ми рухаємося до повноцінного затвердження єдиних принципів взаємодії між судами та медіа.

Повторюю, що це не просто про відкритість – це про професійне партнерство заради спільної мети: довіри до правосуддя та демократії.

Одночасно ми продовжуємо впроваджувати Правила організації ефективного судочинства,

які вже діють та активно застосовуються у Північному апеляційному господарському суді. Вони, в свою чергу, зробили судові процеси структурованішими та зрозумілішими для учасників процесу.

Я переконана, що такі поступові зміни та імплементація загальних правил та принципів забезпечать ефективно та дійсно прозоре правосуддя. Це також про готовність пояснювати, чути й бути відкритими. Тому ми не боїмося діалогу з медіа та представниками від громадськості. Навпаки – ми йдемо їм назустріч. Бо довіра – це те, що вибудовується всіма сторонами. І судова гілка влади до цього готова (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/blog/333428-blog-sudi-spikera-mariny-barsuk-vzaimodeystvie-sudov-i-media>). – 2025. – 13.06).

О. Шуляк, голова комітету Верховної Ради з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, голова партії «Слуга народу»

До переліку держав, з якими можливе множинне громадянство не потраплять недружні до України країни

(Інтерв'ю)

Майже рік знадобився Верховній Раді, щоб ухвалити закон про множинне громадянство у другому читанні. Конституція України говорить про єдине громадянство передусім, як про інституцію, а не як про заборону іншого паспорта, констатує в ефірі Українського Радіо голова комітету Верховної Ради з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, голова партії «Слуга народу» Олена Шуляк. Право отримати українське громадянство за спрощеною процедурою мають громадяни інших країн, які працюють в Силах оборони більше року. Для решти іноземців, які проживають в Україні є вимога прожити тут щонайменше 5 років, скласти іспит на знання Конституції, української мови та історії. Жодного швидкого отримання українського паспорта онлайн

не існує, наголошує депутатка і додає, що до переліку держав, з якими буде дозволене множинне громадянство не потрапить не лише Росія, а й країни, які не допомагають Україні, не застосовують санкції проти РФ тощо.

– Чи було суспільне обговорення при ухваленні законопроєкту про множинне громадянство?

– Обговорювали не лише парламентські комітети, а й експертне середовище та активне громадянське суспільство. Це була вже не перша спроба ухвалити законодавство про множинне громадянство. Цей закон був визначений Президентом як невідкладний ще в серпні 2024 року. Потім він був проголосований в першому читанні, після чого ми отримали тисячі правок до цього законопроєкту. Парламентські комітети зараз працюють максимально відкрито. Майже рік знадобився,

щоб ухвалити закон у другому читанні. Тому усі прихильники і критики змогли сказати, що вони думають про цей закон. Ми бачили більше, ніж 226 необхідних голосів за цей закон. Питання множинного громадянства має об'єднувати, а не роз'єднувати. В 1991 році в Україні проживало понад 50 мільйонів українців. Зараз нас лишилося лише 30 мільйонів, а понад 25 мільйонів українців розкидані по ста країнах світу. На сьогодні механізм отримання українського паспорта етнічними українцями надзвичайно об'єднує. Українці, які працюють зараз не в Україні повинні мати шанс мати український паспорт і повертатися в Україну, коли вони захочуть.

Андрій Магера та представники фракції «Батьківщина» ініціювали звернення до Конституційного суду щодо законності ухвалення цього законопроекту. На сьогодні Конституційний суд не може ухвалювати рішення, оскільки бракує кворуму. Який розвиток подій буде надалі?

Депутати мали право звернутися до Конституційного суду за роз'ясненнями. Конституція України говорить про єдине громадянство передусім, як про інституцію, а не як про заборону іншого паспорта. Не може бути регіональних громадянств, наприклад

громадянство Київщини чи Житомирщини. Але це не забороняє мати інший паспорт.

– Чи відома вам реакція української діаспори на ухвалення цього історичного документу?

– Канадійці вчора мені дякували, а польське телебачення запрошує на інтерв'ю. Зараз для нас дуже важливо попрацювати над тим, щоб спростовувати фейки. Є вкиди, що зараз будь-хто через «Дію» зможе отримати українське громадянство. Це не відповідає дійсності. Якщо говорити про іноземців, то право отримати українське громадянство за спрощеною процедурою мають люди, які працюють в Силах оборони більше року. Для інших іноземців, які проживають в Україні є вимога прожити тут щонайменше 5 років, скласти іспит на знання Конституції, української мови та історії. Жодного швидкого отримання українського паспорта онлайн ні для кого для не існує. Що до того, з якими країнами буде дозволене множинне громадянство, то Кабмін після підписання закону надасть список країн, з якими буде така можливість впроваджуватися. Ми там не побачимо не лише країну-агресора, а й країни, які не допомагають Україні, не застосовують санкції проти РФ тощо (*Українське радіо (<https://ukr.radio/news.html?newsID=107778>). – 2025. – 20.06*).

Д. Лубінець, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Рішучий крок до справедливості – ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду

24 жовтня 2024 року Україна ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду. Це рішення не просто юридичний акт. Це – наш принциповий вибір на користь міжнародного правосуддя, притягнення до відповідальності воєнних злочинців.

Ратифікація стала лише початком. Сьогодні Україна крок за кроком впроваджує положення Римського статуту у своє національне законодавство. І цей процес уже приносить конкретні зміни.

Що вже зроблено?

Універсальна юрисдикція

Тепер іноземці або особи без громадянства, які скоїли міжнародні злочини за межами України, але перебувають на нашій території, можуть бути притягнуті до відповідальності за українським законом. Це розширює наші можливості боротися з безкарністю.

Командна відповідальність

В українське законодавство введено принцип, за яким командири відповідають за злочини, скоєні підлеглими, якщо вони знали або повинні були знати про ці дії і не вжили належних заходів.

Визначення міжнародних злочинів

Кримінальний кодекс України оновлено та доповнено нормами. Вони гармонізують українське законодавство з положеннями Римського статуту щодо злочинів проти людяності та геноциду.

Наразі реалізація змін у національне законодавство триває. У парламенті працюють над:

- окремим законом про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини;
- збільшенням максимального строку покарання до 30 років;
- створенням спеціалізації суддів, що будуть розглядати воєнні та військові злочини;
- створенням (відновлення) військових судів.

Це важливо, бо кількість воєнних злочинів зростає. За даними Офісу Генпрокурора, станом на червень 2025 року зареєстровано понад 172 тисячі воєнних злочинів.

Зазначу, що Офіс Омбудсмана України також залучений до розробки змін до законодавства, а також до міжнародних ініціатив на підтримку постраждалих.

Підтримка потерпілих та свідків: комплексні заходи

Окрім законодавчих змін, Україна формує нову інфраструктуру підтримки для потерпілих та свідків. Це – не менш важлива частина впровадження міжнародного правосуддя.

Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків при Офісі Генерального прокурора вже надав допомогу понад 1500 особам у дев'яти регіонах країни.

У пілотних судах створюються відділи підтримки потерпілих та свідків воєнних злочинів, які надаватимуть консультаційну та іншу допомогу.

Запроваджується пілотний проєкт щодо реалізації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, що включає створення Центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус).

З жовтня 2023 року в системі безоплатної правової допомоги реалізується важлива ініціатива – залучення психологів до кримінальних проваджень за участю дітей.

Психологи працюють через спеціальний Реєстр, до якого станом на 28 травня 2025 року входить 285 фахівців.

У другому кварталі 2024 року кількість запитів на участь психологів значно зросла. Це показує, що потреба в їхніх послугах збільшується, але наявних спеціалістів у Реєстрі недостатньо, щоб задовольнити всі запити. Тому зараз особливо важливо залучити до проєкту нових психологів.

Україна і світ. Тепер боротьба – спільна

Ратифікуючи Римський статут, Україна взяла не лише зобов'язання на себе, а й отримала право вимагати від світової спільноти рішучих дій.

Як бачимо, паралельно з національними реформами працює і міжнародна коаліція.

14 липня 2022 року в Гаазі 45 країн підтримали декларацію про координацію зусиль у розслідуванні таких злочинів і створення Діалогової групи з підзвітності. Її було офіційно засновано 3 березня 2023 року у Львові на конференції “Об’єднані заради справедливості”. А 7 травня 2025 року в Києві відбулася зустріч міністрів Діалогової групи та конференція “United for Justice. United for Survivors”, присвячена розслідуванню воєнних злочинів та підтримці постраждалих. Зазначу, що Офіс Омбудсмана долучений до Напрямку 4 (Civil Society Documentation Efforts) (Документація громадянського суспільства).

Важливим кроком стало ухвалення 9 травня 2025 року у Львові країнами-учасницями Core Group Львівської заяви про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Його буде засновано під егідою Ради Європи та розміщено в Гаазі. Трибунал має притягнути до відповідальності вище керівництво Росії.

Римський статут – це не просто документ. Це – наш інструмент. Наш шанс назвати речі своїми іменами. Дати визначення злу. І домогтися справедливості (*Лівий берег* (https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/682336_rishuchiy_krok_spravedlivosti_.html). – 2025. – 18.06).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.5:342.6 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/9>

Берко С. Т. Органи державної влади та інші державні інституції, які можуть застосовувати силу в Україні: вплив президента та кабінету міністрів в контексті дуалізму виконавчої влади. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 5. С. 46-50.

Стаття розкриває важливість контролю над органами державної влади та іншими державними інституціями, які можуть застосовувати силу в контексті впливу центрів виконавчої влади за умов її дуалізму. Під застосуванням сили у цій статті мається на увазі застосування фізичного впливу, спеціальних засобів або зброї. Автор виходить із того, що в умовах дуалізму виконавчої влади – коли в державі існує два політичні центри виконавчої влади (Президент України та Кабінет Міністрів України) – питання контролю над застосуванням сили набуває особливої актуальності. На основі аналізу законодавчих актів сформовано перелік із шістнадцяти органів державної влади та інституцій, які можуть застосовувати силу в Україні, та належать до виконавчої влади. Для формування зазначеного переліку за основу було взято положення Закону України “Про національну безпеку України”, доповнено його переліком органів, які здійснюють досудове розслідування, розвідувальну діяльність, а також іншими, повноваження на застосування сили якими встановлені окремими законами, що регулюють їхню діяльність. Проведений аналіз порядку призначення очільників цих органів та інституцій виявив суттєву кількісну перевагу Президента в контексті впливу на такі органи та інституції. Зокрема, одинадцять із шістнадцяти органів та інституцій мають очільників, призначуваних саме Президентом (або за його вирішального впливу), тоді як Кабінет Міністрів призначає лише п’ять. Такий дисбаланс демонструє домінування Президента як центру виконавчої влади у сфері,

яка є фундаментальною для виконання функцій виконавчої влади. Водночас автор наголошує на обмеженості суто кількісного підходу та пропонує подальші дослідження, які мали б враховувати змістовні аспекти впливу, ресурси та характер компетенцій кожного з органів. Подальшого аналізу потребує також питання юридичного статусу цих органів та інституцій та його конституційність, що може впливати на баланс впливу Президента та Кабінету Міністрів у виконавчій владі.

УДК 342.5:34.01

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14750312>

Поліщук О. А., Прилипко В. М., Ткаченко О. М. Правові колізії в процесі взаємодії законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Український політико-правовий дискурс. 2025. № 7. С. 1-27.

У статті досліджуються правові колізії, що виникають у процесі взаємодії законодавчої, виконавчої й судової гілок влади в Україні, зокрема в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів. Метою дослідження є аналіз правових колізій у системі розподілу повноважень між державними органами, виявлення проблемних аспектів їх взаємодії та надання рекомендацій для удосконалення законодавства, яке регулює ці процеси. Для досягнення поставленої мети було використано методи системного аналізу правових колізій, порівняльного аналізу

нормативно-правових актів і практики їх реалізації, а також методи прогностичного та аналітичного дослідження ефективності правових норм. У результатах дослідження виявлено основні проблеми правових колізій, що виникають між гілками влади в Україні, зокрема в контексті неповного розподілу повноважень, відсутності чітких механізмів усунення колізій, а також недостатньої прозорості в процесі взаємодії органів влади в умовах надзвичайних ситуацій. З'ясовано, що в правовому регулюванні взаємодії між органами державної влади існують суттєві прогалини, які ускладнюють ефективне виконання їхніх функцій, особливо в умовах воєнного стану та в контексті євроінтеграційних викликів. У висновках наголошено на необхідності вдосконалення законодавчих механізмів, що регулюють взаємодію між органами державної влади, розроблення чітких та ефективних процедур для подолання правових колізій, а також забезпечення більшої підзвітності та прозорості в діяльності державних інституцій. Урахування міжнародних стандартів і розвиток правової культури визначено важливими передумовами для ефективного функціонування правової системи України та її інтеграції до європейського правового простору.

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.1.2>

Капітаненко Н. П., Мудрисівська Л. М.
Юридичні гарантії забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану.
Науковий вісник публічного та приватного права. 2025. Вип. 1. С. 9-15.

У статті досліджуються гарантії забезпечення інформаційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. Відзначено, що до інформаційних прав і свобод за змістом можна віднести право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32), право на свободу думки і слова, на вільне вираження

своїх поглядів і переконань (ст. 34), право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35), право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40), право на освіту (ст. 53), свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів (ст. 54). Окремо розглядаються можливості обмеження цих прав внаслідок введення надзвичайного чи воєнного стану. Визначено, що відповідно до ст. 64 Конституції України інформаційні права та свободи підлягають обмеженню у визначених ситуаціях, окрім права на звернення. З'ясовано, що в чинному українському законодавстві не визначено меж обмеження інформаційних прав і свобод людини і громадянина, що може бути підставою для порушення цих прав. Відзначено, що найбільш розповсюдженими класифікаціями гарантій забезпечення інформаційних прав та свобод є класифікація за територією розповсюдження (внутрішньодержавні і міжнародні) та залежно від стадії гарантування (реалізації, охорони і захисту). В свою чергу, внутрішньодержавні гарантії поділяються залежно від порядку реалізації на загально-соціальні та юридичні. Розглянуті міжнародні зобов'язання України щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Відповідно до Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права ст. 4 п. 3 будь-яка держава повинна негайно інформувати інші держави про положення, від яких вона відступила, і про причини та дату припинення такого відступу.

УДК 342

DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2025-1-01>

Курінний Є. В. **Вибір пріоритетності між правом громадян на вищу освіту та обов'язком захисту вітчизни в умовах екзистенційної війни в Україні.** **Аmpago. 2025. № 1. С. 5-11.**

В умовах дії режиму воєнного стану виникає певна суперечність між правом громадянина на вищу освіту та його обов'язком щодо захисту Вітчизни. Характерними прикладами організаційно-правових протиріч у сфері вищої освіти нашої країни під час війни є значне зростання кількості великовікових чоловіків-студентів платної денної форми навчання та помітне збільшення бажаючих навчатися в аспірантурі осіб чоловічої статі, котрі як й особи з першої категорії, підлягають мобілізації. Якщо у 2022 році можливістю отримати таку легальну відстрочку від мобілізації скористалися близько 85 тис. чоловіків призовного віку, то у 2023 році мова йшла уже приблизно про 110 тис. Також, у порівнянні з 2022 роком кількість чоловіків, які почали навчатися в аспірантурі за контрактом, у 2023 році зросла у 15 разів. Причини такого гендерного і вікового дисбалансу очевидні – статус студента або аспіранта гарантує відстрочку від мобілізації у період воєнного стану, ще одна причина – додатковий дохід окремих ЗВО. З метою виправлення даної суперечливої ситуації українським парламентом 11 квітня 2024 року був прийнятий Закон України № 3633-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку», а МОН України підготував Наказ № 910 від 24.06.2024 «Про деякі особливості набуття та поновлення статусу здобувача освіти». Як довела практика, нормативно-правова регламентація проведення мобілізації в теперішніх українських реаліях, потребує свого подальшого вдосконалення, зокрема не можна виключати наступного звуження кола осіб, які здобувають вищу освіту та навчаються в аспірантурі та не підлягають мобілізації. Констатується, що за обставин триваючої вже четвертий рік в Україні екзистенційної війни на виснаження, конституційний обов'язок захисту Вітчизни має беззаперечний пріоритет над передбаченим Конституції України правом на вищу освіту.

УДК: 340.13; 342.7; 342.8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.23>

Максакова Р. М. Юридична конструкція виборчих прав в Конституції України: питання трансформації в умовах євроінтеграції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 1. № 88. С. 166-172.

Стаття присвячена визначенню змісту юридичної конструкції виборчих прав, яка закладена в текст Конституції України, а також питанням можливості її зміни в аспекті євроінтеграції України. Автор звертає увагу, що положення Розділу II Конституції України визначають різний склад суб'єктів реалізації політичних прав. При цьому конституційна юридична конструкція виборчих прав, зокрема визначення їх суб'єктів, визначає в їх переліку виключно громадян України як для реалізації права обирати, так і для реалізації права бути обраним. В статті наголошено, на помилковості припущень, які існують в наукових колах стосовно колізійного змісту положень ст. 140 і ст. 141 Конституції України за змістом яких допускаються судження, що суб'єктами виборчих прав на місцевих виборах можуть бути й іноземці, враховуючи застосування в згаданих статтях категорії “жителі”. Автор наголошує, що визначення положеннями Розділу XI Конституції України суб'єктами права голосу на місцевих виборах категорії “жителі” не означає можливість іноземців або осіб без громадянства брати участь у виборах, а означає, що суб'єктами виборчих прав на виборах до органів місцевого самоврядування є громадяни України, які є жителями відповідних територіальних громад де проводяться місцеві вибори. Цей висновок базується на твердженні, що юридичні конструкції передбачають розкриття істинного змісту правових явищ через системний аналіз норм Конституції, виходячи з загального й переходячи до особливого.

УДК 342.33+342.565

DOI: [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2025-1\(50\)-1](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2025-1(50)-1)

Савчин М. Інституційні гарантії незалежності судової влади та цілісність

(integrity) суддів. Слово національної школи суддів України. 2025. № 1(50). С. 12-29.

Судова влада володіє внутрішніми резервами для забезпечення власної незалежності, відіграючи провідну роль у гарантуванні поділу влади та захисті людських прав. У статті розкрито інституційні гарантії незалежності судової влади та цілісності суддів, роль судів у забезпеченні засад конституційної держави, зокрема в умовах воєнного стану і перспектив розвитку інституту військової юстиції. Визначено основні аспекти інституційної спроможності судової влади через аналіз сильних і слабких сторін, можливості та потенційні загрози ефективного правосуддя (SWOT-аналіз).

Кузнєцова, З. В., Чайковський, О. І. Право на мирні зібрання в умовах воєнного стану в Україні: проблема правової регламентації. Правова держава. 2025. № 58. С. 32–39.

У статті розглядається сутність та зміст одного з важливих конституційних прав людини – права на мирні зібрання, а також особливості його реалізації в умовах воєнного стану. Визначено проблему правової регламентації права на мирні зібрання в Україні, а саме відсутність спеціального законодавства щодо змісту, видів, механізму реалізації мирних зібрань. Окреслено положення закону щодо обмежень основних прав людини в умовах воєнного стану та визначено, що право на мирні зібрання може підлягати таким обмеженням. Наголошується на невідповідності положень законодавства про правовий режим воєнного стану, норми якого визначають в одному випадку можливість встановлювати обмеження в реалізації права на мирні зібрання за рішенням військових адміністрацій, а у другому – повну їх заборону. Визначається проблема широких меж дискреції органів державної влади щодо погодження мирних зібрань та визначення інших обмежувальних заходів для їх проведення. Такі положення законодавства не відповідають критеріям

правової визначеності та прогнозованості, а отже становлять порушення державою своїх позитивних зобов'язань у галузі права на мирні зібрання. Також у статті проведений аналіз положень підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих на підставі рішень Обласних військових адміністрацій, якими визначаються процедурні аспекти реалізації права на мирні зібрання в окремих областях України. Порівняльна характеристика цих положень дає змогу дійти висновку про істотні відмінності у підходах до реалізації права на мирні зібрання, а також критеріїв його обмежень, які коливаються від повної заборони відповідних заходів до можливості їх реалізації з певними умовами. Вважаємо, що такі відмінності можуть бути виправданими, перш за все виходячи від наближеності до лінії фронту, що обумовлює більший рівень загрози для окремих областей. Проте на практиці виявляється, що не завжди обмеження права на мирні зібрання накладаються з урахуванням цього принципу, що, у свою чергу, доводить необхідність прийняття спеціального законодавства.

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.2.12>

Чайковський О. І. Юридична природа конституційного права на житло. Нове українське право. 2025. № 1. С. 98-103.

У статті розглянуто особливості правового змісту та юридичної сутності права на житло. Конституційний характер вказаного права вимагає особливої уваги та відповідального підходу до взаємопов'язаних механізмів його забезпечення та захисту. На думку автора наявна неузгодженість наукових поглядів та недостатня визначеність на законодавчому рівні окремих елементів юридичного змісту права на житло створює відчутні перешкоди на шляху реалізації та ефективного захисту даного права. Отже чітка визначеність правового змісту конституційного права на житло природним чином передусь ефективному функціонуванню юридичного механізму його захисту, а також,

як наслідок, впровадженню модернізованих економіко-правових моделей вдосконалення такого механізму. Встановлено, що право на житло в Україні гарантується насамперед ст. 47 Конституції України, в якій зазначено: «Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду». Вказані положення конкретизуються в поточному законодавстві, однак галузеве тлумачення категорій житла та окремих аспектів права на житло дещо відрізняються. Тому автор доводить, що діюче законодавство потребує поглибленої систематизації. Поставлена проблема має дискусійний характер, у зв'язку з чим, на думку автора, її розкриття можливо через визначення юридичної природи конституційного права на житло. Існуюча проблематика сягає широкого спектру питань: від неоднакового тлумачення категорії «житло» в положеннях норм матеріального права, до процесуальних суперечностей у здійсненні захисту житлових прав громадян.

УДК 342.5

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.1>

Лотюк О. С. Адаптація міжнародних стандартів конституційно-правової відповідальності президентів: перспективи для України. Європейські перспективи. 2025. №1. С. 5-11.

Досліджено можливості адаптації та імплементації міжнародних стандартів конституційно-правової відповідальності президентів з акцентом на перспективи та виклики для України. Визначено роль конституційних механізмів відповідальності в демократичних системах, висвітлено

їхню функцію в збереженні балансу влади, запобіганні зловживанням та захисті основних прав громадян. Спираючись на приклади зі сформованих демократій, розглянуто ключові практики, такі, як процедури імпідменту в Сполучених Штатах Америки, Бразилії та Південній Кореї, де структуровані рамки забезпечують прозорість і дотримання верховенства права. Проаналізовано механізми в європейських країнах, таких, як Франція та Німеччина, де парламентський та судовий контроль посилюють систему стримувань і противаг. Визначено можливості для України вдосконалити конституційні положення шляхом прийняття більш чітких процедур імпідменту, надання повноважень Конституційному Суду України діяти як нейтральному арбітру в справах про притягнення до відповідальності президента та сприяння посиленню парламентського контролю за рішеннями виконавчої влади. Підкреслено важливість правової обізнаності та освіти серед української громадськості для культивування міцної громадянської культури, яка підтримує демократичне врядування. Досягнуто висновку, що найкращі міжнародні практики та врахування унікальної політичної, соціальної та культурної динаміки України сприятимуть зміцненню демократичних інститутів держави. Посилення конституційної та правової підзвітності президента представлено як наріжний камінь для сприяння прозорості, посилення суспільної довіри та забезпечення стійкості політичної системи України. Зроблено акцент на те, що успішне впровадження цих реформ може позиціонувати Україну як сучасну демократичну державу, здатну повністю відповідати очікуванням своїх громадян та міжнародної спільноти.

УДК 342.4

DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.1.2025.3>

Бедрій Р. Особливості реалізації економічних прав на муніципальному рівні. Український часопис конституційного права. 2025. № 1. С. 29-36.

У статті аналізується проблематика, пов'язана з визначенням правової природи муніципальних економічних прав людини, їх конституційно-правового забезпечення та реалізації в непростих умовах воєнного стану в Україні. Наголошується, що реалізація більшості прав особистості (включаючи економічні) здійснюється на рівні територіальних громад, у зв'язку з чим уже сьогодні можна вести мову про чітко виражені характеристики муніципальних прав людини як відносно уособленого системного утворення. При цьому зазначається, що у вітчизняній муніципально-правовій науці протягом останніх двох десятиліть відбулося поступове формування чіткої тенденції щодо виокремлення в якості самостійної статусної характеристики людини (мешканця) – як члена територіальної громади, яка наділена специфічними муніципальними правами та свободами. Обґрунтовано, що у муніципально-правовому механізмі реалізації завдань та принципів місцевого самоврядування важлива роль належить економічним правам, реальність і гарантованість яких є показником ефективності економічного життя територіальних громад. Зазначено, що ці права мають не лише конституційно-правове і цивілістичне значення та зміст, а й муніципально-правовий вимір свого буття, в силу чого можуть здійснювати системоутворюючу функцію в реалізації економічних основ місцевого самоврядування. При цьому акцентовано увагу на доцільності виокремлення колективних та індивідуальних муніципальних економічних прав, закріплених насамперед у Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Акцентовано увагу, що реалізація муніципальних економічних прав надзвичайно ускладнилась у зв'язку з повномасштабною російською збройною агресією в Україні, розпочатою 24 лютого 2022 року. У цьому контексті наголошено на особливій актуальності проблем відновлення комунального сектора економіки та належного забезпечення економічних прав місцевих жителів, внутрішньо переміщених осіб щодо їхнього працевлаштування, залучення до підприємницької діяльності в громадах тощо.

УДК 342.7:355.1

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2025.19.31.12-21>

Андрухів О. І. Воєнний стан і трансформація правового статусу особи: виклики для демократії. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права. 2025. № 19 (31). С. 12-21.

Метою статті є здійснення комплексного правового аналізу впливу воєнного стану на правовий статус особи в Україні, зокрема в умовах збройної агресії росії, з акцентом на виявленні меж допустимих обмежень прав і свобод людини відповідно до Конституції України, міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартів прав людини; а також дослідження загроз, які виникають для демократичних інститутів у зв'язку з розширенням повноважень держави, з урахуванням порівняльного досвіду інших країн. Стаття присвячена комплексному аналізу трансформації правового статусу особи в умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у відповідь на повномасштабну агресію росії. Досліджено правові механізми обмеження прав і свобод людини, зокрема свободи пересування, вираження поглядів, мирних зібрань, приватності та права на справедливий суд, у контексті національного законодавства, міжнародного гуманітарного права та практики дерогацій від міжнародних зобов'язань. Проаналізовано досвід інших демократичних держав (Ізраїль, Франція, США) щодо балансування між забезпеченням національної безпеки та дотриманням прав людини в умовах надзвичайних ситуацій. Встановлено, що український підхід характеризується поступовим звуженням обсягу обмежень і прагненням до відновлення демократичних інститутів навіть під час війни. Результати дослідження свідчать про необхідність чіткого нормативного регулювання меж і строків обмежень прав, а також забезпечення ефективних механізмів контролю та правового захисту громадян. Наукова новизна полягає в системному

дослідженні трансформації правового статусу особи в умовах воєнного стану в Україні, з урахуванням національного та міжнародного правового контексту, а також у порівняльному аналізі з практикою інших держав, що дозволяє сформулювати рекомендації щодо удосконалення правового регулювання у сфері забезпечення прав людини під час надзвичайних ситуацій.

УДК 341.231:323.1(477)

<https://doi.org/10.63341/naia-chasopis/1.2025.83>

Райківський С. Порівняльний аналіз законодавства про подвійне громадянство в Україні та інших країнах: можливості для адаптації української практики. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2025. Т. 15. № 1. С. 83-99.

Метою дослідження було визначити стан українського законодавства з питань подвійного громадянства, порівняти його з положеннями нормативно-правових актів Канади та Німеччини, а також встановити можливі шляхи адаптації української практики до європейських норм. У публікації висвітлено сутність подвійного (множинного)

громадянства, аргументовано необхідність його визнання урядом держав. Проаналізовано нагальну проблему в Україні щодо поширення випадків біпатризму, актуальності внесення змін до положень щодо заборони подвійного громадянства. Розглянуто законодавство України, Німеччини й Канади з питань подвійного громадянства. За результатами дослідження сформульовано правове визначення поняття подвійного громадянства, а також окреслено позитивні й негативні аспекти його набуття. Зіставлено законодавчі норми, що регламентують біпатризм. Це сприяло виокремленню основних способів правового регулювання цього питання та формуванню рекомендацій щодо відповідних реформ законодавства про громадянство в Україні (визнання державою подвійного громадянства, створення єдиного державного реєстру біпатридів та їх транскордонного переміщення, розроблення вимог щодо набуття громадянства й положень щодо певних обмежень для біпатридів (стосовно їх участі в діяльності державних органів) тощо). Обґрунтовано значущість забезпечення ефективного правового регулювання подвійного громадянства в Україні як ключового елемента інтеграції в глобальний світ.

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Туреччина

Президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган призначив команду з десяти юристів, які працюватимуть над текстом нової Конституції.

Про це він повідомив на зустрічі з регіональними лідерами, передає Укрінформ з посиланням на телеканал NTV.

“Я призначив 10 своїх колег-юристів... Ми продовжимо підготовку нової Конституції”, – сказав Ердоган.

Очікується, що комісія проведе перше засідання найближчим часом та працюватиме впродовж усього літа.

Прийняття нової Конституції було частиною передвиборчої програми очолюваної Ердоганом Партії справедливості та розвитку у 2023 році.

“Зміни, досягнуті досі у сфері прав і свобод, та робота, яку потрібно виконати в майбутньому періоді, стануть постійними лише з встановленням конституційного ладу, заснованого на людській гідності. Ключем до Турецького століття є нова Конституція”, – йшлося у програмі партії.

Наголошувалося, що нова Конституція захистить демократичні здобутки останніх

20 років, ґрунтуватиметься на високих стандартах демократії, гарантованих свободах та верховенстві права.

Як повідомляв Укрінформ, президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган ініціював внесення змін до Конституції у 2021 році.

Востаннє зміни до Конституції Туреччини вносились у квітні 2017 року в результаті конституційного референдуму. Тоді було зроблено 18 поправок, зокрема скасовано посаду прем'єр-міністра, збільшено кількість

депутатів парламенту. Главі держави було надано право призначати міністрів, представляти бюджет на розгляд парламенту, висувати кандидатури суддів вищих судів, розпускати парламент та запроваджувати надзвичайний стан. Укази президента набули статусу законів (*Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3998104-erdogan-priznaci-v-komandu-aka-rozroblatime-novu-konstituciu-tureccini.html>). – 2025. – 30.05*).

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 6 (133) 2025

(01 червня - 30 червня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:

Н. Крапіва

Підп. до друку 27.06.2025.

Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 5,85.

Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.